Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

DE MYTHE VAN HET KOLENWOUD

Het verhaal achter een vroeg middeleeuws bos

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL
DE MYTHE VAN HET KOLENWOUD
Het verhaal achter een vroeg middeleeuws bos

REEKS
Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 389

AUTEUR
Hilde Verboven
Met dank aan Etienne Renard voor de toestemming om zijn versie van de kaart van het Kolenwoud in dit onderzoeksrapport te mogen opnemen.

JAAR VAN UITGAVE
2026

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed, Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency, Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER
Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE
Fragment uit het middeleeuwse manuscript Annales Hannoniae van Jacques de Guise van 1390, het begin van de mythevorming rond het Kolenwoud.
Valenciennes, Médiathèque Simone Veil. Valenciennes - Nord, nr. 770 (oud nummer 578) f°109: JACOBUS de GUISIA, Annales historiae illustrium principum Hannonie, cliché : IRHT-CNRS, https://arca.irht.cnrs.fr/ark:/63955/md45q811nw22 publiek domein, Creative Commons - Marque du domaine public 1.0.

agentschap Onroerend Erfgoed
Koning Albert II-laan 15 bus 236
1210 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ om een kopie te zien van de licentie.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/.

https://doi.org/10.55465/CZKE5207
ISSN 1371-4678
D/2026/3241/280

Agentschap Onroerend Erfgoed

DE MYTHE VAN HET KOLENWOUD

Het verhaal achter een vroeg middeleeuws bos

HILDE VERBOVEN

2026

Vlaanderen
is erfgoed

INHOUD

1 DE MYTHE VAN HET KOLENWOUD. HET VERHAAL ACHTER EEN VROEG MIDDELEEUWS BOS 6

2 BACK TO THE ROOTS VAN HET KOLENWOUD 8

3 MIDDELEEUWSE MANUSCRIPTEN OVER HET KOLENWOUD 9

3.1 DRIEËNTWINTIG MIDDELEEUWSE MANUSCRIPTEN OVERSPANNEN 1000 JAAR GESCHIEDENIS 9

3.2 TERUGBLIKTIJD VAN DE TEKSTFRAGMENTEN OVER HET KOLENWOUD IS 204 JAAR 11

3.3 MIDDELEEUWSE AUTEURS SCHREVEN VAN ELKAAR OVER.....11

3.4 EN DIKTEN HUN TEKSTEN WEL EENS AAN 11

3.5 STANDPUNT VAN DE SCHRIJVER BEÏNVLOEDT DE INHOUD 12

3.6 LEGENDARISCH, VERHALEND OF ZAKELIJK.....13

3.7 EN DAN ZIJN ER OOK NOG DE OORKONDEN.....13

4 WAT DE MANUSCRIPTEN ONS OVER HET KOLENWOUD VERTELLEN 15

4.1 CARBONARIA IS EEN GEBIED, GEEN BOS 15

4.2 NIETS BEKEND OVER DE OMVANG VAN HET KOLENWOUD 15

4.3 HET KOLENWOUD LAG IN EEN GRENSGEBIED TUSSEN DE 6DE-9DE EEUW.....16

4.4 UIT DE WETENSCHAP DAT HET KOLENWOUD TUSSEN DE 6DE-9DE EEUW IN EEN GRENSGEBIED LAG, KUNNEN WE WEINIG AFLEIDEN OVER ZIJN GEOGRAFISCHE LIGGING 18

4.5 6DE-9DE-EEUWSE PLAATSAANDUIDINGEN SUGGEREREN EEN MEER ZUIDELIJK GELEGEN LIGGING VAN HET KOLENWOUD.....21

4.6 10DE-12DE EEUWSE PLAATSAANDUIDINGEN IN OOST-HENEGOUWEN 21

4.7 TWIJFEL OF DE 10DE-12DE-EEUWSE CARBONARIA VERMELDINGEN WEL REPRESENTATIEF ZIJN VOOR HET VROEGMIDDELEEUWSE BOS 23

4.8 MEERDERE BOSSEN KUNNEN DE NAAM ‘SILVA CARBONARIA’ HEBBEN GEDRAGEN.....24

4.9 VANAF DE 12DE EEUW KAN DE NAAM ‘CARBONIRES’ NAAR STEENKOOLWINNING VERWIJZEN 26

4.10 HET KOLENWOUD REIKTE NIET TOT IN VLAANDEREN.....27

4.11 DE PUZZEL INEEN GELEGD: DE ZOEKZONE VAN HET KOLENWOUD IN OOST-HENEGOUWEN EN HET NOORDEN VAN FRANKRIJK 28

5 VAN WAAR KOMT DE MYTHE OVER HET KOLENWOUD? 30

5.1 CHARLES DUVIVIER, SLEUTELFIGUUR ACHTER HET VERHAAL 30

5.2 HET KOLENWOUD ALS VERKLARING VOOR DE TAALGRENS.....30

5.3 KRITIEK OP DE VERONDERSTELDE LIGGING VAN HET KOLENWOUD (VANDER LINDEN).....31

5.4 BEDENKINGEN BIJ DE VISIE VAN DUVIVIER EN VANDER LINDEN OVER DE LIGGING VAN HET KOLENWOUD 34

6 DIVERSE INTERPRETATIES VAN DE LIGGING VAN HET KOLENWOUD 35
7 BESLUIT 41
8 CORPUS VAN TEKSTFRAGMENTEN OVER HET KOLENWOUD 47
8.1 ANNALES BERTINIANI 48
8.2 ANNALES METTENSES PRIORES 50
8.3 ANNALES SANCTI MARTINI TORNACENSIS 54
8.4 ANNALISTA SAXO 56
8.5 CHRONICON UNIVERSALE 60
8.6 CHRONICON VEDASTINUM 62
8.7 CHRONICON MOISSIACENSE 64
8.8 FOILANUS - MIRACULA S. FOILLANI AUCTORE HILLINO 66
8.9 FOLCUINUS - GESTA ABBATUM LOBIENSIUM 68
8.10 FREDEGARIUS KRONIEK 70
8.11 GESTA TREVERORUM 72
8.12 GISELBERT VAN MONS – CHRONICON HANONIENSE 74
8.13 GREGORIUS VAN TOURS – DECEM LIBRI HISTORIARUM 76
8.14 JACQUES DE GUISE – ANNALES HANONIAE 78
8.15 LIBER CRONICORUM ERFORDENSIS 88
8.16 LIBER HISTORIAE FRANCORUM 90
8.17 NITHARD - HISTORIARUM LIBRI QUATTUOR 92
8.18 REGINONIS CHRONICON 96
8.19 SALISCHE WET (LEX SALICA) 98
8.20 VITA SANCTI EVERMARI 102
8.21 VITA SANCTAE GUDILAE AUCTORE ANONYMO 104
8.22 VITA WICBERTI 106
8.23 VITAE LANDIBERTI 108
9 EINDNOTEN 111

1 DE MYTHE VAN HET KOLENWOUD. HET VERHAAL ACHTER EEN VROEG MIDDELEEUWS BOS

Dit onderzoeksrapport gaat op zoek naar de wortels van het vroeg middeleeuwse Kolenwoud dat tussen de 4de-12de eeuw in onze regio zou hebben bestaan. Of misschien moeten we eerder naar het verhaal achter de mythe speuren. Want in de loop van de jaren heeft de geschiedschrijving het Kolenwoud wel heel bijzondere eigenschappen toegedicht, waardoor het zich in onze collectieve beeldvorming nestelde als een uitgestrekt, woest en haast ondoordringbaar bosmassief uit de duistere middeleeuwen. Ooit zou het Kolenwoud zelfs aan de basis voor het ontstaan van de taalgrens in België hebben gelegen.
En ook al is die mythe in de jaren 1920 al doorprikt, het idee dat er een Kolenwoud bestond bleef wel overeind. Het inspireerde menig auteur tot bespiegelingen over dat mysterieuze oude bos[1]. Hoewel het sinds de 12de eeuw uit elkaar zou zijn gevallen, worden tot op vandaag nu nog bestaande bossen in Vlaanderen als opvolgers van dat Kolenwoud gezien[2]. Het verhaal komt tegemoet aan een romantische behoefte om bossen een heel oude origine toe te dichten. Over die verre vroeg middeleeuwse geschiedenis van onze regio weten we weinig met zekerheid. Tegelijk maakt dat ook deel uit van onze fascinatie voor het Kolenwoud, want wie wil er nu geen mysterie oplossen.

Nochtans kun je heel wat vragen stellen bij het bestaan van dat oude bos, omdat er weinig bewijsmateriaal over bestaat. Heeft het daadwerkelijk bestaan? Wanneer? Waar lag het dan? Over welk bewijsmateriaal beschikken we? Waar komt het verhaal van het Kolenwoud vandaan?
Voor het antwoord op deze vragen keren we terug naar de bron. Een historica moet haar bronnen checken en dubbelchecken. En dat gaan we doen. De methode zal kritisch-historisch en methodisch zijn. Er zijn ook al andere methodes toegepast om het onderwerp van het Kolenwoud te benaderen, zoals een geografische met de analyse van de ligging van dorpskernen[3], of een archeologische die zich baseert op het gebrek aan vindplaatsen in een bepaald gebied[4]. Hier ligt de focus op het historische bronnenmateriaal, waarbij we de middeleeuwse narratieve bronnen die het Kolenwoud vermelden kritisch tegen het licht houden.

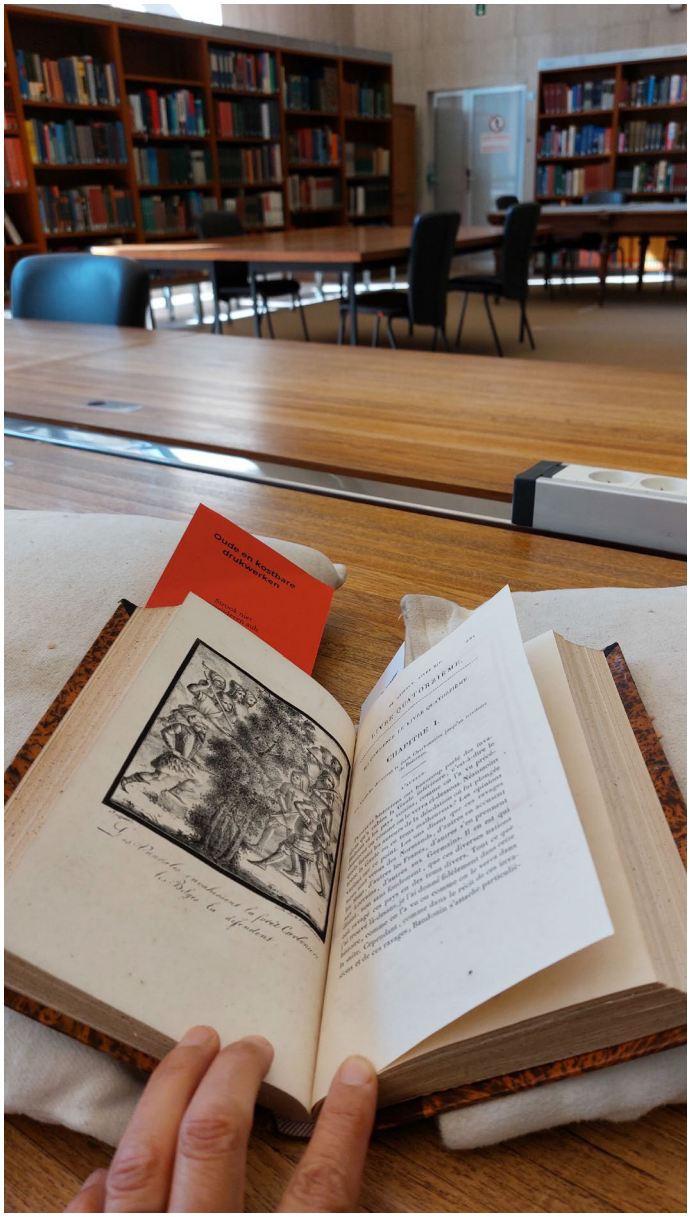

1
De wortels van het Kolenwoud liggen in de bibliotheek. Vroegmiddeleeuwse handschriften en kostbare uitgaven worden in de bibliotheek bewaard. Hier de uitgave van Jacques de Guise door de Fortia d'Urban in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel, foto Hilde Verboven

2 BACK TO THE ROOTS VAN HET KOLENWOUD

De wortels van het Kolenwoud liggen tegenwoordig in … de bibliotheek! Want dat is de plaats waar manuscripten worden bewaard. Willen we te weten komen, wat vroeg middeleeuwse geschreven teksten over het Kolenwoud te vertellen hebben, dan moeten we ze daar gaan zoeken. Middeleeuwse manuscripten zijn vaak uniek, kostbaar, fragiel en worden op de meest uiteenlopende plaatsen bewaard, van in het zuiden van Frankrijk tot aan de Rijn. Je kan er niet zomaar zitten in grasduinen. Gepubliceerde en geannoteerde tekstuitgaven zorgen gelukkig voor een betere toegankelijkheid en maken ze ook letterlijk beter leesbaar, bijvoorbeeld omdat ze verschillende versies van een van een manuscript -als die er zijn- onderling met elkaar vergelijken of sommige latijnse woorden of formuleringen verduidelijken. De 'Monumenta Germaniae Historica' is zo een reeks van kritische tekstuitgaven van middeleeuwse verhalen waaraan we voor dit onderzoeksrapport heel erg schatplichtig zijn. Zonder deze tekstuitgaven zou het zoeken naar losse tekstfragmenten over het Kolenwoud onbegonnen werk zijn. En dan nog bleek het een hele onderneming om zoveel mogelijk tekstfragmenten die naar het Kolenwoud verwijzen, boven te spitten.

Met al deze vondsten stellen we een corpus van tekstfragmenten samen en geven we er ook de nodige duiding bij. Sowieso is het geschreven bronnenmateriaal voor de vroege middeleeuwen dun gezaaid. Soms hebben we per eeuw maar één of zelfs geen enkele bron. En ook de kwaliteit of betrouwbaarheid is een belangrijk aandachtspunt. Met wat voor type heb je te maken: zakelijk of verhalend? In het geval van narratieve bronnen, wat was hun opzet? Was de auteur vrij om te schrijven of zit er een 'bias' in het verhaal? En bovenal, hoe betrouwbaar is een bron als eigentijdse getuigenis. Des te korter de afstand in tijd tussen de inhoud en het schrijven van een manuscript, des te beter.
Daarom verduidelijken we bij elk tekstfragment kort waarover het gaat, wanneer het zich in de tijd afspeelt, wanneer het is het geschreven en met wat voor bron we te maken hebben. Om deze tekst niet nodeloos lang te maken, voegen we het achteraan als hoofdstuk 8 toe.

3 MIDDELEEUWSE MANUSCRIPTEN OVER HET KOLENWOUD

3.1 DRIEËNTWINTIG MIDDELEEUWSE MANUSCRIPTEN OVERSPANNEN 1000 JAAR GESCHIEDENIS

In totaal vonden we 58 passages in 23 verschillende middeleeuwse manuscripten die '(silva) carbonaria' -de latijnse benaming voor het Kolenwoud- één of meerdere keren vermelden. Geen enkele bron schrijft expliciet over het Kolenwoud! Telkens gaat het om een terloopse vermelding.

Eeuw	Bron	Geschreven in	Totaal
5de eeuw	Lex Salica	480-482	1
6de eeuw	Gregorius van Tours	590	1
7de eeuw	Fredegarius kroniek	660	1
8ste eeuw	Chronicon Universale	741-775	1
	Liber historiae francorum	727	2
9de eeuw	Annales Bertiniani	840	1
	Annales Mettenses Priores	806	3
	Nithard	844	5
10de eeuw	Chronicon Moissiacense	990	2
	Gesta abbatum Lobiensium (Folcuinus)	990	1
	Reginonis Chronicon	915	1
11de eeuw	Chronicon Vedastinum	1090	1
	Vita sanctae Gudilae	1050	2
	Vita Wicberti	1080	1
	Vitae Landiberti	1050	1
12de eeuw	Annales S. Martini Tornacensis	1142	1
	Annalista Saxo	1150	2
	Gesta Treverorum	1100	1
	Giselbert van Mons Chronicon Hanoniense	1190	1
	Miracula s. Foillani	1100	1
	Vita sancti evermari	12de eeuw	1
14de eeuw	Jacques de Guise Annales Hanoniae	1390	26
	Liber cronicorum sive Annalis Erfordensis	14de eeuw	1
Totaal aantal tekstfragmenten			58

Alle vermeldingen samen overspannen een periode van 1000 jaar. De oudste bron blikt terug op een gebeurtenis van rond 388 nC, die in de 6de eeuw werd opgetekend. In zijn 'Decem Libri Historiarum' citeert Gregorius van Tours namelijk een fragmentje uit een tekst van de verder onbekende Romeinse historiograaf Sulpicius Alexander, wiens manuscript in de loop van de eeuwen verloren is gegaan[5]. Als lid van een vooraanstaande familie die op verschillende plaatsen in de wijde regio rond Lyon leefde, en zeker ook als bisschop van Tours, had Gregorius toegang tot heel wat informatie. Eigenlijk zette hij een traditie van geschiedschrijving verder die al in de Romeinse periode was ontstaan en die hij vervolgens op zijn eigen tijd toepaste. In de tien boeken over de geschiedenis van de Franken komt 'Carbonaria' slechts één keer voor. Of Gregorius zelf de locatie 'Carbonaria' kende, valt te betwijfelen. Enkel in het citaat uit Sulpicius Alexander komt het voor, niet in zijn eigen teksten. En nog opvallend: 'Carbonaria' vermeldt hij als plaatsnaam, zonder het een woud te noemen.

Het meest recente manuscript kwam in de 14de eeuw tot stand. Een zekere Jacques de Guise uit de abdij van Valenciennes was er de auteur van[6]. Met zijn 'Annales Hanoniae' had hij de ambitie om een heroïsche geschiedenis van Henegouwen te schrijven, maar gebruikte daarvoor heel twijfelachtige bronnen. Het laat middeleeuwse graafschap Henegouwen dat de Noord-Franse regio rond Valenciennes, Kamerijk en min of meer de huidige provincie Henegouwen omvatte, projecteerde hij terug naar een ver roemrijk verleden om het een lange staat van dienst te geven. Dat de Guise daar wel erg ver in ging, bewijzen zijn teksten die het Kolenwoud tot in de tijd van Alexander de Grote en de 4de eeuw vC laten opduiken!

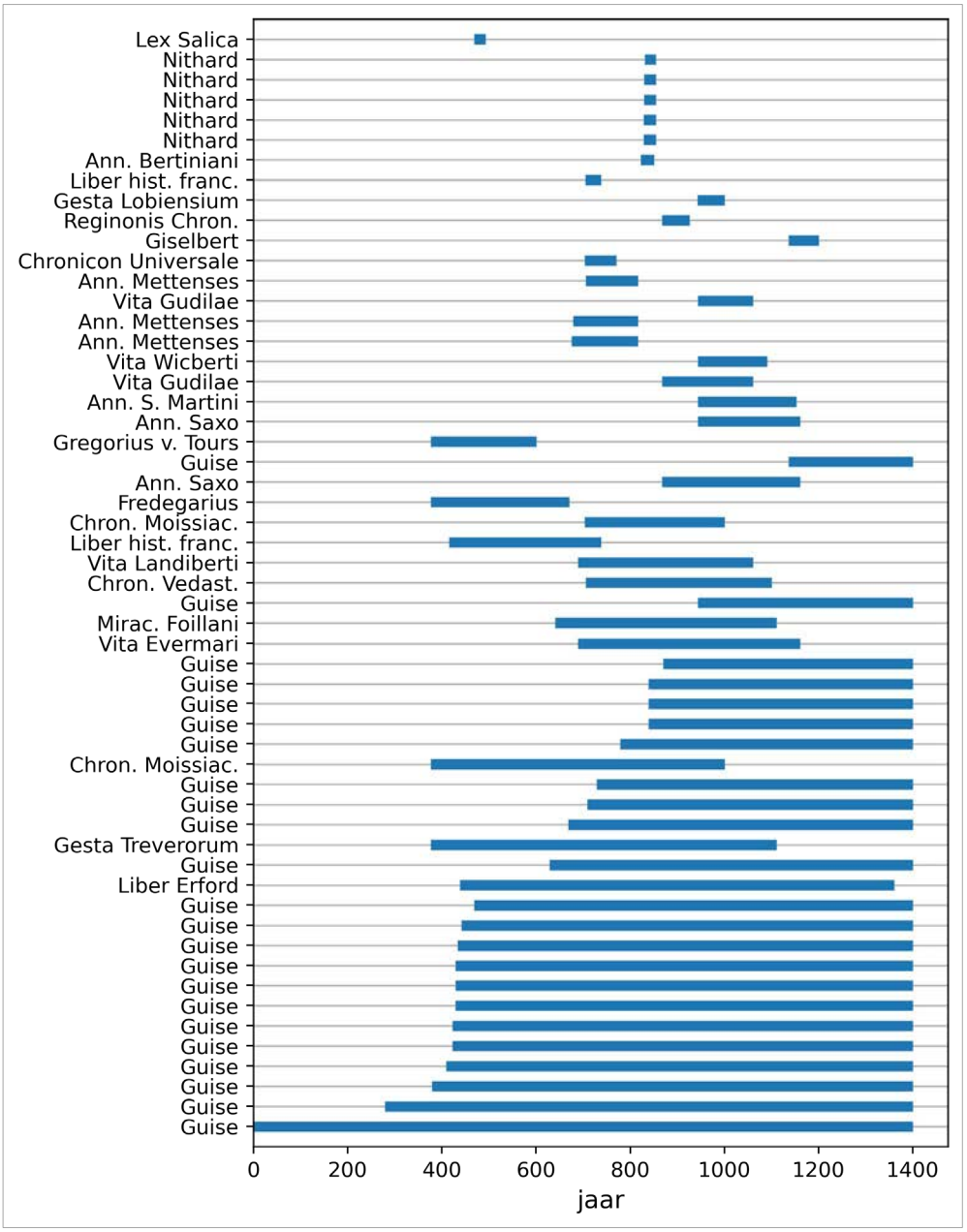

2. Terugbliktijd van de tekstfragmenten over het Kolenwoud in de vroeg middeleeuwse manuscripten. Bovenaan staan de eigentijdse getuigenissen, bij wie de tijd tussen het optekenen en het gebeuren kort is. Samenstelling Hilde Verboven, met dank aan Mathijs Vanrespaille voor de grafische uitwerking

3.2 TERUGBLIKTIJD VAN DE TEKSTFRAGMENTEN OVER HET KOLENWOUD IS 204 JAAR

Nu gebeurt het wel vaker dat kronieken een lang tijdsperspectief hanteren door gebeurtenissen te beschrijven die lang voor hun tijd plaats vonden. Dat is wat we hier in tabel 2 de 'terugbliktijd' noemen: de afstand in tijd tussen een gebeurtenis en het optekenen. Zolang de auteurs daar de juiste bronnen voor gebruiken en de informatie in de juiste context plaatsen, is daar niets mis mee. Zo werkt geschiedschrijving nu eenmaal. Maar die tekstfragmenten mogen we uiteraard niet met eigentijdse getuigenissen gelijkstellen. Het gaat immers om herhalingen of echo's uit een ver verleden, geen nieuwe informatie. En ook qua datering moet je er rekening mee houden. Want het is niet omdat 'silva carbonaria' in een 14de eeuwse kroniek wordt vermeld, dat het een bewijs is dat het toen ook effectief bestond.

In het geval van de tekstfragmenten over het Kolenwoud is de terugbliktijd groot. Gemiddeld zit er zo'n 454 jaar tussen een gebeurtenis en het tijdstip van schrijven. Maken we abstractie van de uitschieters veroorzaakt door de Guises teksten die het gemiddelde vertekenen, dan blijft het gemiddelde nog op 201 jaar hangen.

Eigentijdse getuigenissen over het Kolenwoud zijn dus zeldzaam. Enkel deze acht kunnen we als getuigen beschouwen: Lex Salica (5de eeuw), Liber Historiae Francorum (727), Nithard (844), Annales Bertiniani (840), Chronicon Universale (841), Reginonis Chronicon (915), Folcuinus' Gesta abbatum Lobiensium (990), Giselbert van Mons (1190).

3.3 MIDDELEEUWSE AUTEURS SCHREVEN VAN ELKAAR OVER…

Middeleeuwse kopiïsten schreven vaak van elkaar over. De omloopsnelheid en uitwisseling van informatie lag heel laag, omdat informatie uiterst traag circuleerde en vaak tot enkele centra beperkt bleef. Abdijen waren zo'n intellectuele centra die het kopiëren en overleveren van teksten hoog in het vaandel droegen. Zij hebben dus zeker tot het behoud van middeleeuwse manuscripten bijgedragen. Door het overschrijven of citeren uit andermans bronnen moeten we dus ook rekening houden met de afhankelijkheid van teksten onderling. Op het niveau van tekstfragmenten zou je dus een 'genealogie' kunnen samenstellen.

In 14 tekstfragmenten stellen we een duidelijke afhankelijkheid vast, waarbij een tekst letterlijk of in een aangepaste vorm was overgeschreven, al dan niet met bronvermelding. Vooral Gregorius van Tours bleek populair, omdat die als één van de zeldzame vroege bronnen de mogelijkheid bood aan auteurs om tot de Romeinse periode terug te gaan. Gregorius brengt het verhaal van een Romeinse strafexpeditie vanuit Trier tegen Frankische plundertochten in de regio Keulen die de plunderaars bij Carbonaria (apud Carbonaria) met het zwaard verslaat. En dus werd dit fragment gretig door andere middeleeuwse auteurs aangehaald.

3.4 … EN DIKTEN HUN TEKSTEN WEL EENS AAN

Een verhaal vertellen in het oor van een luisteraar die het dan voortvertelt, en nog een keer, en nog een keer. Bij aankomst blijkt het verhaal nog maar de helft van wat het oorspronkelijk was, veranderd, uitgedund, opgeblazen of aangedikt. We kennen het allemaal. Ook bij geschreven bronnen doet dat fenomeen zich wel eens voor als de auteur over lang vervlogen tijden schrijft en

teksten met elkaar gaat combineren. Een voorbeeld is het Liber Historiae Francorum uit 727 dat voor een deel inspiratie uit Gregorius van Tours haalt, niet verwonderlijk omdat beide handschriften over de ontwikkeling van het Frankische rijk in de vroege middeleeuwen schrijven. Beide auteurs hebben het over een zekere Chlogio of Chlodio die op veroveringstocht vanuit Duisburg (bij Tervuren) Kamerijk inneemt. Terwijl Gregorius alles voorzichtig formuleert ("sommigen beweren…") staat het verhaal er in het Liber Historiae Francorum als een vaststaand feit.

Maar het meest opvallende verschil is de toevoeging dat Chlodio op zijn tocht ook het 'silva carbonaria' binnentrok en Doornik veroverde. Dat stond er in het origineel bij Gregorius niet en is in de 8ste eeuw als een nieuw element in het verhaal binnen gesmokkeld. Waar het wel vandaan kwam, is onduidelijk. Bij Gregorius én bij de schrijver van het Liber Historiae Francorum is het Chlodio verhaal bedoeld als legitimatie voor de machtsbasis van de latere Franken, waarvan Chlodio de voorloper zou zijn[7]. Er zit dus een tikje politieke propaganda en partijdigheid in verscholen.

3.5 STANDPUNT VAN DE SCHRIJVER BEÏNVLOEDT DE INHOUD

Bij eigentijdse bronnen is die hang naar partijdigheid nooit ver weg. De auteurs van interessante manuscripten zoals Nithards 'Historiën' uit de 8ste eeuw stonden soms dicht bij de dynastie waarover ze schreven. In het geval van Nithard maakte hij zelfs deel uit van de familie en de hofhouding rond de (opvolgers van) Karel de Grote. Hun politieke sympathie droeg ertoe bij welke roemrijke gebeurtenis ze in hun kronieken in de verf zetten.

In dat verband zijn de Annales Mettenses uit 806 een interessant voorbeeld. De schrijver leunde aan bij de dynastie van de Karolingers in het oosten van het Frankische rijk. Om hun heerschappij te rechtvaardigen gaat hij op zoek naar roemrijke feiten en voorgangers van de Karolingers. Een nieuwe dynastie doen wortelen in een oude traditie creëert het beeld van een geleidelijke overgang van het ene naar het andere machtscentrum, een gekend retorisch trucje[8]. De Annales Mettenses grijpen daarvoor terug naar het begin van de 8ste eeuw toen een interne machtsstijd binnen het Frankische rijk de macht naar het oosten deed verschuiven. Volgens de schrijver behaalde het Oost-Frankische rijk in 717 bij Kamerijk (Vinchy) een glorieuze overwinning op zijn tegenstanders uit het westen.

Een gelijkaardig verhaal vinden we ook terug in het Liber Historiae Francorum, maar daar is het vanuit het tegengestelde perspectief geschreven. Daar drongen de West-Frankische machthebbers op het grondgebied van Oost-Francia binnen dat ze tot aan de Maas verwoestten. De schrijver sympathiseerde met het West-Frankische rijk en deed daarom de overwinning van de West-Frankische machthebbers over hun concurrenten goed uitkomen. Dat ze enkele jaren later het onderspit moesten delven, verbloemde hij graag. In beide verhalen trekken de troepen eerst door het 'silva carbonaria' om daarna militair slag te leveren.

3.6 LEGENDARISCH, VERHALEND OF ZAKELIJK

Annalen of kronieken, de termen zijn al enkele keren gevallen. Dit type bron komt vaak voor in ons corpus van tekstfragmenten over het 'silva carbonaria' omdat het een genre is dat wel vaker door auteurs van middeleeuwse handschriften werd bedreven. Ze zijn historisch van inslag, omdat ze gebeurtenissen chronologisch vastleggen of de chronologie van iets willen presenteren, zoals bijvoorbeeld het ontstaan van het Frankische rijk. Meer dan alleen registreren hebben ze een verhalend karakter en zijn ze niet neutraal. Daarom rekenen we ze tot de narratieve bronnen, net zoals heiligenlevens.

Onverwacht lijkt het misschien, maar in de enorme productie aan heiligenlevens die de middeleeuwen rijk is, zijn er zelfs enkele die iets over het Kolenwoud weten te vertellen. Veel zijn het er niet (4), maar interessant is het om te zien hoe ze tot de legendevorming rond het Kolenwoud bijdragen. Bij ons onderzoek merkten we ook kronieken of annalen met een legendarisch karakter op, het meest uitgesproken in de Annales Hanoniae van Jacques de Guise, de kampioen van de legendevorming rond het Kolenwoud. Het toont aan dat genres niet strikt afgescheiden kunnen worden.
In het hele pakket van bronnen is er eigenlijk maar één met een zakelijk karakter, de Lex Salica. Het is een bijzondere omdat de Lex Salica 'carbonaria' als een gebied beschrijft aansluitend bij het territorium van de Salische Franken bij het begin van de 6de eeuw, vroeg dus.

3.7 EN DAN ZIJN ER OOK NOG DE OORKONDEN

In oorkonden komt het Kolenwoud pas vanaf de 12de eeuw voor[9]. Oorkonden zijn officiële administratieve documenten die een transactie vastleggen of de rechten, privileges of patrimonium van een (religieuze) instelling bevestigen. Ze zijn interessant om bijvoorbeeld de ligging van middeleeuwse eigendommen of toponiemen te achterhalen. Opmerkelijk is het beperkte aantal oorkonden dat naar een middeleeuws Kolenwoud (Carbonaria) verwijst. Het zijn er maar vijf[10]. En ze dateren allemaal uit de 12de eeuw.

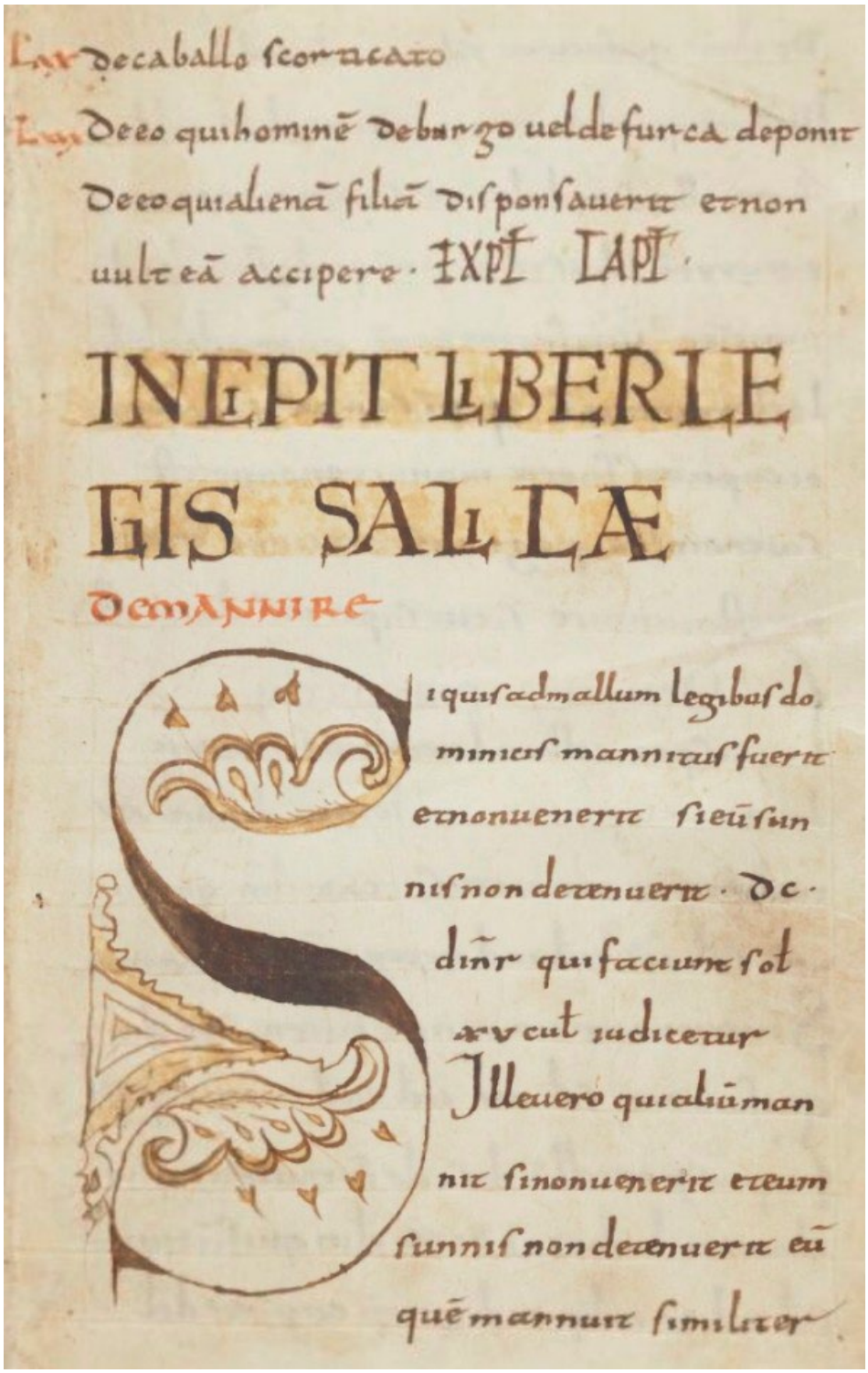

3 Lex Salica, één van de diverse handschriften
met als opschrift 'Incipit Liber Legis Salicae'
Vindplaats Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Latin nr. 4787
https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10511004g

4 WAT DE MANUSCRIPTEN ONS OVER HET KOLENWOUD VERTELLEN

Om ze goed te begrijpen, heb je dus context bij een bron nodig. De latijnse tekst vertalen is niet genoeg. Je moet ook weten wanneer de teksten geschreven zijn en je moet ze historisch interpreteren met de nodige bronnenkritiek erbij. Wat vertellen de bronnen ons nu eigenlijk? Heeft het Kolenwoud daadwerkelijk bestaan? En waar ligt het?

4.1 CARBONARIA IS EEN GEBIED, GEEN BOS

Ja, het Kolenwoud heeft bestaan, maar niet noodzakelijk als een aaneengesloten bosmassief. Er zijn genoeg vermeldingen in uiteenlopende manuscripten die ons doen besluiten dat het toponiem Kolenwoud / (silva) Carbonaria wel degelijk heeft bestaan. Maar er zijn wel wat kanttekeningen bij te plaatsen. Want verschillende vroeg middeleeuwse bronnen noemen het een gebied, 'Carbonaria' zonder silva, dus niet als bos.

Dat is opvallend bij de oudste bronnen tussen de 4de en 7de eeuw: Gregorius van Tours bij monde van Sulpicius Alexander noemt het in 388 nC *apud Carbonarium*, herhaald door Fredegarius in de 7de eeuw. De 5de-eeuwse Lex Salica beschrijft een gebied van de Loire *aut Carbonaria*. Bij Nithard die over de jaren 840-842 schrijft, is het nog explicieter. In de vijf tekstfragmenten waarin Carbonaria voorkomt, heeft hij het over een regio of over mensen uit Carbonaria (*a Carbonariis et infra*[11]).
De eerste keer dat Carbonaria in combinatie met silva wordt genoemd, is in 727 door het Liber Historiae Francorum dat over een veroveringstocht doorheen het Kolenwoud verhaalt, een eeuw later hernomen door de Annales Mettenses. Maar het één hoeft het ander niet uit te sluiten. Het is perfect mogelijk dat met 'silva Carbonaria' een bos in het gebied Carbonaria wordt bedoeld. Silva Carbonaria is geen gebiedsdekkend bos, maar een bos binnen een grotere territoriale eenheid.

Chronologisch valt er geen staat op te maken. Vanaf de 8ste eeuw wordt het afwisselend gebied of bos genoemd. Wel opvallend: de meeste eigentijdse bronnen typeren Carbonaria als een gebied[12]. Omdat eigentijdse bronnen doorgaans betrouwbaarder zijn, zijn we geneigd om (silva) Carbonaria als een gebied te interpreteren. Vander Linden merkte in 1923 al op dat het Kolenwoud geen aaneengesloten bosmassief was. Hij bracht het in verband met 12de en 13de-eeuwse ontginningen, die tot de versnippering van het oorspronkelijk uitgestrekte bos zouden hebben geleid. Tot dan was het volgens hem een woud met een grote oppervlakte. Volgens onze interpretatie is Carbonaria al veel vroeger, van in de vroege middeleeuwen de naam voor een gebied geweest[13]. Dat tonen de vroegste bronnen aan.

4.2 NIETS BEKEND OVER DE OMVANG VAN HET KOLENWOUD

Over de oppervlakte van het Kolenwoud weten we helemaal niets. Toch stellen historici het steevast als een gigantisch bos voor[14]. Maar waarom? Expliciete argumenten geven ze niet, maar de redenering wordt suggestief opgebouwd en luidt als volgt: het silva carbonaria wordt in vroeg-middeleeuwse bronnen vermeld als baken om een gebied te begrenzen, dus moet het wel iets geweest zijn waar je niet naast kunt kijken. Bij Duvivier wordt het dit "Nous dirons d'abord, au sujet de notre forêt, qu'elle a dû être, sous la période mérovingienne, très-considérable et fort connue : on la voit, en effet, figurer comme l'une des grandes divisions de l'empire des Francs[15]."

De Lex Salica roept in enkele bewoordingen het idee op van een rechtsgebied dat van de Loire tot aan Carbonaria reikt, wat van Carbonaria iets herkenbaars maakt. Carbonaria moet dus voor de tijdgenoten van toen uit de 5de eeuw zeker iets herkenbaars zijn geweest, maar om daaruit af te leiden dat het noodzakelijkerwijze een heel groot bos was, is een brug te ver. Renard wijst er trouwens op dat middeleeuwse manuscripten het Kolenwoud meermaals vermelden, omdat het op een invasieroute lag[16]. Aaneengesloten was het dus zeker niet. Niet zozeer de grootte was belangrijk, wel de ligging langs een belangrijke weg. Hij gaat er trouwens van uit dat het Kolenwoud al vanaf de Romeinse tijd verkruimelde en dus in de vroege middeleeuwen niet meer zo uitgestrekt was.

4.3 HET KOLENWOUD LAG IN EEN GRENSGEBIED TUSSEN DE 6DE-9DE EEUW

De Annales Mettenses uit het jaar 806 gaven heel expliciet aan dat het Kolenwoud in een grensgebied lag. Het zinnetje "Adunato igitur exercitu, Pippinus ad carbonariam silvam pervenit, *qui terminus utraque regna diviserat*" geeft duidelijk aan dat het Kolenwoud, "*de grens tussen beide rijken vormde*". Met 'beide rijken' worden waarschijnlijk Austrasië en Neustrië bedoeld, twee territoriale eenheden binnen het Frankische rijk die in de 7de-8ste eeuw in een interne strijd om de macht waren verwikkeld. Het bestaan van deelrijken binnen het grote Frankische rijk was vanaf de 6de eeuw helemaal niet ongewoon. Vaak ontstonden ze ad hoc naar aanleiding van een erfopvolging en claims van zonen op de troon van hun vader[17]. Even snel als ze opkwamen, verdwenen ze ook weer. Maar tussen de 7de en het begin van de 8ste eeuw vormden Austrasië en Neustrië een tijd lang twee rivaliserende, herkenbare onderdelen van het Frankische rijk: Austrasië is het oosten en Neustrië in het westen[18]. Ook andere bronnen suggereren een grensligging, zoals de eerder genoemde Lex Salica uit de 5de eeuw, waarbij het Kolenwoud één van de buitengrenzen van het rechtsgebied moet zijn geweest.

In de jaren 830-840 verscheen het Kolenwoud bij Nithard opnieuw in de bronnen als grens voor een potentieel nieuwe politieke indeling. De kleinzonen van Karel de Grote betwistten elkaar het leiderschap over het Frankische rijk. In één van hun voorlopige voorstellen voor een geografische verdeling van het rijk werd Carbonaria opnieuw vermeld, als één van de potentiële grenzen van een toekomstig middenrijk[19]. Maar het draaide anders uit, want in het verdrag van Verdun (843) dat de kwestie definitief regelde, is van Carbonaria geen sprake meer[20]. Nadien kwam het ook nooit meer voor als grensaanduiding. Carbonaria ging op in een groter geheel waardoor het zijn betekenis als baken verloor.

4. Interpretatie van Longnon over de ligging van Neustrië en Austrasië binnen het Frankische rijk van de 7de eeuw. LONGNON A. 1889: Atlas historique de la France depuis César jusqu'à nos jours, Parijs, Gallica [online] https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k91172147 (geraadpleegd op 23 maart 2026), publiek domein.

5. Interpretatie van Rouche over de ligging van Neustrië na 650. Bewerking door H. Verboven
Grenzen waren in de vroege middeleeuwen niet zo scherp. Evenmin is de precieze ligging van Neustrië zeker. Dit kaartje is de weergave van een interpretatie, niet meer dan dat.
Interpretatie van Rouche M. 1989: Remarques sur la géographie historique de la Neustrie (650-850), in Atsma H. (red.) *La Neustrie. Les Pays au nord de la Loire de 650 à 850. Colloque historique international* 1, Sigmaringen, 1-25.

4.4 UIT DE WETENSCHAP DAT HET KOLENWOUD TUSSEN DE 6DE-9DE EEUW IN EEN GRENSGEBIED LAG, KUNNEN WE WEINIG AFLEIDEN OVER ZIJN GEOGRAFISCHE LIGGING

Grensgebieden kunnen interessant zijn om de ligging van het Kolenwoud te specifiëren, op voorwaarde dat we ze geografisch precies genoeg kunnen situeren. In dit geval blijkt het om een heikele poging te gaan. Er zijn wel wat oudere publicaties voorhanden die zich aan afbakeningen, karteringen en reconstructies van oude vorstendommen wagen. Bekend zijn de pogingen van Franse historici als Longnon en Rouche om Neustrië, Austrasië en andere deelrijken binnen het Frankische rijk geografisch op kaart te zetten[21]. Hun kaartjes roepen het beeld op van deelrijken waarvan we de grenzen exact kennen. Maar eigenlijk gaat het om reconstructies waarin heel wat aannames worden gedaan, zoals de aanname dat de Franken voor hun verdeling in deelrijken op oude grenzen terugvielen (bv. van Romeinse civitates of provincies), of zoals de aanname dat oude grenzen zeer persistent waren. Bronnen die heel expliciet de grenzen van Neustrië of Austrasië aangeven, bestaan eigenlijk niet. Alles wat historici over de verdeling van het rijk weten is afgeleid uit kronieken, bijvoorbeeld die van Nithard, of uit latere historische bronnen, reconstructies dus. En die waren vaak behoorlijk vaag[22]. De passages zijn doorgaans beknopt en beschrijven de verdeling in termen van bestaande rijken en regio's, niet via exacte grensbeschrijvingen. Ze lieten verstaan welke regna, steden, domeinen of machtscentra aan wie werden toebedeeld, geen volledige lijsten maar losse vermeldingen. Men werkte niet met afgelijnde kaartgrenzen zoals we die vandaag kennen. De ruwe indeling is dus in grote lijnen gekend, maar niet de precieze afbakening.
De kaartjes van Lognon en Rouche komen in grote lijnen met elkaar overeen. Austrasië identificeren ze met het Rijn-Maasgebied en met steden als Köln, Trier, Maastricht, Metz, terwijl Neustrië het westen van het Frankische rijk inneemt, met onder andere Doornik, Parijs, Soissons, de Seine regio. In het zuiden valt de grens voor een groot deel samen met de Loire, de noordwestelijke grens met de Noordzeekust. Volgens Longnon en Rouche delen Austrasië een Neustrië een lange grens vanaf pakweg de Westerschelde tot aan Noyon. Die gemeenschappelijke grens laten ze samenvallen met de oude bisdomgrenzen van Doornik en Kamerijk, een illustratie van hun aanname dat Neustrië en Austrasië overal wel oude grenzen zullen hebben gevolgd[23].

Over grensafbakeningen zijn de Duitse historici, zoals Ewig en Nonn[24], veel terughoudender. Bij hen vind je geen kaarten met scherpe grensafbakeningen. Zij blijven dichter bij de bron en beperken zich tot opsommingen van bijvoorbeeld steden, kloosters of zones waarvan uit de bronnen gekend is dat ze tot het ene of andere deelrijk behoorden. Recent treden Franstalige auteurs hun ideeën bij[25]. In de vroege middeleeuwen waren grenzen brede overgangszones, niet precies afgelijnd, slecht gedefinieerd en sterk aan verandering onderhevig, een praktijk die pas in de 13de eeuw zou veranderen.
Volgens Ewig bestaat Neustrië begin 7de eeuw uit de rijken Soissons en Parijs, de oude koningsteden Doornik en Kamerijk, de kustgebieden tussen de Somme en de Seine, een strook ten zuiden van de Seine, Amiens, het bisdom Thérouanne, Arras, het Scheldegebied. De noordoostelijke grenszone -die ons vooral interesseert omdat daar traditioneel het Kolenwoud wordt gesitueerd, is bij Ewig veel vager: de hele regio Doornik- Kamerijk komt in de bronnen nauwelijks aan bod. Het hele noordelijke gebied te beginnen vanaf de Somme interpreteert hij zelfs als een militair recruteringsgebied voor Neustrië, net zoals de regio van de beneden-Rijn en de middenloop van de Maas in Austrasië[26]. Ten opzichte van de kerngebied rond de Seine met Rouen en Parijs als hoofdresidenties lag het perifeer. Zeker in de 7de -8ste eeuw eeuw speelde de actie zich meer zuidwaarts af[27].

Bron	Plaatsaanduiding	Hertaling	Jaar	Geschrever
Gregorius van Tours	Franken zijn verslagen bij Carbonaria Carbonaria ligt ten westen van de Rijn	De Franken vielen provincie Germania (=ten westen van de Rijn) binnen: doodden vele mensen, verwoesten de vruchtbaarste streken en brachten de stad Keulen in paniek. Romeinse troepen vertrekken vanuit Trier naar Keulen olv Nanninus en Quintinus. Franken die veel buit hadden gemaakt trokken weer de Rijn over, maar vele manschappen bleven op Romeins grondgebied. Romeinen doodden groot aantal Franken in het Kolenwoud. (apud Carbonariam)	388	590
Fredegarius kroniek	Carbonaria ligt ten westen van de Rijn Franken zijn verslagen bij Carbonaria	Toen dit aan Treverus werd gemeld, verzamelden de militaire bevelhebbers Nanninus en Quintinus een leger en verdreven de Franken uit Germania. Bij Carbonaria werd een bloedbad aangericht onder de Franken. Nadat Heraclius en Jovanus met een leger de Rijn waren overgestoken met de bedoeling de Franken uit te roeien, versloegen de Franken op hun beurt de Romeinse troepen.	388	660
Lex Salica	Carbonaria ligt ten oosten of noordoosten van de Loire	Als één van de partijen van het terug te vorderen roerend goed buiten het gebied tussen Ligere en Carbonaria resideert, is de termijn voor het verschijnen [voor de rechters] 80 dagen.	458-482	458-482
Liber historiae francorum	Duisburg Doornik (niet betrouwbaar) Kamerijk Somme	Koning Chlodio zond verkenners uit vanaf het kasteel Dispargum van de [Tungri] tot aan Kamerijk. Daarna stak hij zelf met een groot leger de Rijn over en doodde een groot aantal Romeinen of joeg hen op de vlucht. Toen hij het woud van Carbonaria was binnengetrokken, nam hij Doornik in. Van daar trok hij verder naar Kamerijk en verbleef daar een tijd. Van daaruit breidde hij zijn macht uit tot aan de rivier de Somme. (5de eeuw) (de vermelding van 'Carbonaria silva' tussen de Rijn en Doornik is een latere, 8ste eeuwse toevoeging ten opzichte van het origineel bij Gregrorius van Tours. Het Liber historiae francorum is op dit punt niet betrouwbaar)	5de eeuw	727
Annales Mettenses Priores	Carbonaria grenst aan Austrasië	Begga, dochter van de eens zo voortreffelijke prins Pepijn [van Herstal], die met rechtvaardige wetten regeerde over de volkeren die woonden in de uitgestrekte gebieden tussen het Carbonaria-woud en de Maas, tot aan de grenzen van de Friezen. Pepijn van Herstal was hofmeier in één van de deelrijken van het Frankische rijk, dat als Austrasië wordt beschouwd. Daarom leidt men uit dit fragment af dat het Kolenwoud aan Austrasië grensde.	687	806
Annales Mettenses Priores	Carbonaria ligt op de route tussen Neustrië en Austrasië, ten noord/oosten(?) van Tertry en Saint-Quentin	Nadat hij zijn leger had verzameld, bereikte Pepijn het Carbonaria-woud, dat de grens vormde tussen beide koninkrijken [Austrasië en Neustrië] [...] Vervolgens, unaniem Gods hulp inroepend, trokken ze door het eerdergenoemde Carbonaria-woud, verwoestten alles en bereikten onverschrokken het binnenland van dat koninkrijk [Neustrië]. Niet ver van de stad van de Viromandi [Saint-Quentin] sloegen ze hun kamp op nabij een dorp genaamd Trextricium [Tertry]. -> leger vertrekt vanuit Austrasië, door Kolenwoud om dan Neustrië binnen te dringen en het legerkamp bij Saint-Quentin-Tertry op te slaan.	690	806
Liber historiae francorum	Carbonaria ligt op de route tussen Neustrië en Austrasië Carbonaria ligt ten westen van de Maas	Toen Theodoald op de vlucht sloeg, kozen de paleizen van zijn voorouders Ragemfrid tot vorst (van Neustrië). Hij trok met het leger van de koning mee, trok door het Carbonaria-woud en verwoestte het gebied tot aan de Maas. Daar sloot hij vriendschap met de heidense leider Radbod. Uit de beschrijving van de tocht kunnen we een vage geografische volgorde vaststellen. De troepen vertrekken vanuit Neustrië (mogeijk het (zuid)westen), trekken door het Kolenwoud om daarna het gebied tot aan de Maas [Austrasië] te verwoesten.	714	727
Chronicon Universale	Carbonaria ligt ten westen van de Maas	Nadat Theodoald was verdreven, kozen zij [de Neustriërs] Raganfrid tot hofmeier. Deze trok vervolgens, nadat hij samen met koning Dagobert een leger op de been had gebracht, door het Kolenwoud. Zij verwoestten en verbrandden het land en de bossen tot aan de Maas. Gaat over de machtsstrijd tussen Neustrië en Austrasië in 715: veroveringstocht van Ragemfrid, hofmeier van Neustrië, die eerst door het Kolenwoud trok en dan het hele land tot aan de Maas verwoestte.	715	741-775

Bron	Plaatsaanduiding	Hertaling	Jaar	Geschrever
Annales Mettenses Priores	Vinchy bij Kamerijk	Vorst Karel, zich bewust van het onrecht dat hem was aangedaan, liet het leger vanuit het oosten oprukken, trok door het Carbonariawoud en verwoestte een deel van Hilperics koninkrijk. Toen Hilperic hiervan hoorde, haastte hij zich, samen met Ragemfrid...naar hem toe om zijn land te verdedigen. Beide legers sloegen hun kamp op niet ver van elkaar in de pagus Kamerijk, vlakbij de nederzetting Vintiacus [Vinchy of Vincy]. Gaat over de machtsstrijd tussen Neustrië (Hilperic, Ragemfrid) en Austrasië (Karel): de marsroute vertrekt in het oosten, trekt door het Carbonariawoud, verwoest dan een deel van Neustrië om vervolgens een kamp bij Vincy/Vinchy op te slaan.	717	806
Annales Bertiniani	Franken bevinden zich ten zuidwesten van Carbonaria	Maar hij [Pepijn van Aquitanië] riep onmiddellijk het leger van de Aquitaniërs en de Trans-Sequani bijeen, Lodewijk [de Duitser] deed hetzelfde voor de Beieren, de Austrasiërs, de Saksen, de Alamannen en de Franken die zich 'aan deze kant van de' Carbonaria bevonden. 'Citra' = 'aan deze kant van' verwijst naar het perspectief van de schrijver, in dit geval iemand die zich in West-Francia mogelijk regio Reims bevond. De Franken bevonden zich dus ten zuidwesten van Carbonaria	834	840
Nithard	Quierzy -> Carbonaria ten noorden van Quierzy	Hier is sprake van een tocht van Karel de Kale vanuit Aquitanië in het zuidwesten van Frankrijk naar Quierzy (Carisiacum, tussen Noyon en Laon, ten noorden van de Seine), waar hij de inwoners uit de streek Carbonarii en van verder stroomafwaarts (dus vanuit het noorden) ontvangt.	840	844
Nithard	Carbonaria tussen Seine en Maas	Karolingische successieoorlog: Lotharius rukt op naar de Seine (Parijs), nadat hij de Maas was overgestoken. Op die tocht kreeg Lotharius steun van iedereen die zich aan deze zijde van Carbonaria bevond. 'citra a Carbonarias' betekent in dit geval 'iedereen die zich ten (zuid)westen van Carbonaria' bevond. Citra is perspectiefgebonden en aangezien de schrijver Nithard vanuit een West-Frankisch perspectief schreef, interpreteren we het tekstfragment als volgt: Lotharius kreeg de steun van mensen ten zuidwesten van Kolenwoud.	840	844
Nithard	Seine Carbonarii hadden positie ingenomen aan de Seine	Karel de Kale beval zijn medestanders in Aquitanië hem en zijn moeder te volgen. Die van Bourgondië en het Land tussen de Loire en de Seine die onder zijn gezag wilden komen, moesten ook meekomen. Ze begonnen aan een mars. Toen ze de Seine bereikten, troffen ze daar de medestanders van Lotharius aan, waaronder de (inwoners van de) Carbonari	841	844
Nithard	het rijk van Karel de Kale (Aquitanië) reikt niet tot aan Carbonaria	Lotharius dringt aan op een veldslag (Slag bij Fontenoy 841), die hij verliest. Om tot een vergelijk te komen, verleenden zijn broers-tegenstanders een enorme gunst. Als hij ook dat weigerde, boden Karel de Kale en Lodewijk de Duitser hem elk een stuk van hun koninkrijk aan: het ene stuk tot aan Carbonaria, het andere tot aan de Rijn.	841	844
Nithard	Carbonaria ten westen van de Maas	Onderhandelingen met Lotharius over de verdeling van het rijk. Gezanten van Lodewijk de Duitser en Karel de Kale hadden een verdelingsvoorstel aan Lotharius overgemaakt, en hadden Lotharius' deel zelfs nog uitgebreid met een gebied tot aan Carbonaria. Als Lotharius het voorstel zou aanvaarden, dan zouden zijn broers het rijk in drie gelijke delen verdelen, met uitzondering van Lombardije, Beieren en Aquitanië. Uit een eerdere passage blijkt dat het voorziene deel van waarbij Lotharius zou krijgen: het land tussen de Rijn en Maas (tot aan de bron van de Maas), van de bron van de Maas naar de bron van de Saone, langs de Saone tot aan de samenvloeiing met de Rhone, tot aan de Tyreense zee. De uitbreiding van de gezanten met het gebied tot aan de Carbonaria impliceert dat het ten westen van de Maas moet liggen.	842	844

6 Plaatsaanduidingen over het Kolenwoud in vroeg middeleeuwse teksten (6de-9de eeuw)

4.5 6DE-9DE-EEUWSE PLAATSAANDUIDINGEN SUGGEREREN EEN MEER ZUIDELIJK GELEGEN LIGGING VAN HET KOLENWOUD

Ergens in het perifeer gelegen gebied tussen Neustrië en Austrasië kunnen we het Kolenwoud situeren, maar waar precies valt moeilijk te zeggen. De geografische situering van die grenzen of grensgebieden helpt ons niet echt vooruit om onze kennis over de ligging van het Kolenwoud bij te spijkeren, omdat ze te vaag blijft. Maar misschien kunnen we wel iets met de plaatsaanduidingen over Carbonaria in de 6de-9de-eeuwse bronnen?
In tabel 6 brengen we de verkorte tekstfragmentjes met plaatsaanduidingen over (silva) Carbonaria uit de 6de-9de eeuw bijeen. Daaruit blijkt dat de meeste plaatsaanduidingen vaag blijven, zoals bijvoorbeeld de aanduiding dat Carbonaria ten oosten of ten noorden van de Loire ligt, ten westen van de Maas, op de route tussen Neustrië en Austrasië of tussen de Seine en de Maas.

Enkele 7de -begin 9de eeuwse plaatsaanduidingen zijn concreter: Kamerijk, Vinchy, Saint-Quentin, Tertry, Quierzy, allemaal locaties in Frankrijk (zie kaart 7), in de wijde omgeving van de bovenloop van de Somme, Schelde en de Oise. Enkele zijn interessant omdat ze in combinatie met een militaire marsroute tussen Neustrië en Austrasië (of omgekeerd) voorkomen[28]. Daarbij vertrekken de troepen vanuit Neustrië (dit is het westen of het zuidwesten), trekken door Carbonaria (silva) om dan tot aan de Maas verwoestingen aan te richten[29]. Of omgekeerd, ze vertrekken vanuit Austrasië, trekken dan door Carbonaria, om vervolgens een stuk van Neustrië te verwoesten en een kamp bij Vinchy of Tertry op te slaan[30]. In Quierzy ontvangt vorst Karel de Kale mensen uit de streek Carbonaria en van verder (oost- of noordwaarts)[31].
De marsroutes suggereren dat het Kolenwoud mogelijk ten oosten of noordoosten van deze locaties lag, een stuk zuidelijker dus dan waar het Kolenwoud traditioneel wordt gesiteerd. Een meer zuidelijke ligging zou ook logischer zijn, omdat daar de meeste actie plaatsvond, zeker in de 7de-8ste eeuw. Het kerngebied van Neustrië bevond zich in de Seine regio met Rouen en Parijs als hoofdresidenties van de vorsten[32]. Terwijl Austrasië eerst Reims en dan Metz als belangrijkste steden telde[33]. De verplaatsing naar Aken in het noorden begon pas vanaf eind 8ste eeuw (794) met de uitbreiding van de koninklijke palts en de bouw van de paleiskapel[34]. In de ruime regio liggen ook verschillende Romeinse lange afstandswegen langs waar de marsroutes konden verlopen[35].

4.6 10DE-12DE EEUWSE PLAATSAANDUIDINGEN SITUEREN EEN KOLENWOUD IN OOST-HENEGOUWEN

Verschillende historische bronnen identificeren in de omgeving van Seneffe een gebied waar de toponiemen Carbonaria of Carbonires voorkomen. De oudste vermeldingen komen uit narratieve bronnen. Doorgaans zijn die weinig concreet, maar in enkele gevallen duiken concrete plaatsaanduidingen op. Thiméon is er zo één. De 10de-eeuwse Reginonis Chronicon vermeldt deze locatie als de plek nabij Carbonaria waar plunderende Noormannen slaags raken met de Oost-Frankische vorst, Lodewijk de Jonge[36]. Thiméon lag niet in het Kolenwoud maar in de nabijheid (iuxta Carbonarium). Hetzelfde geldt voor Lobbes. Rond het midden van de 7de eeuw ontstond daar een nieuwe abdij die rond het midden van de 10de eeuw in haar bestaan werd bedreigd door voorbijtrekkende Hongaarse huurlingen. Volgens het manuscript van Folcuïnus maakten de huurtroepen, nadat ze door Carbonaria waren getrokken, de hele streek onveilig,[37].

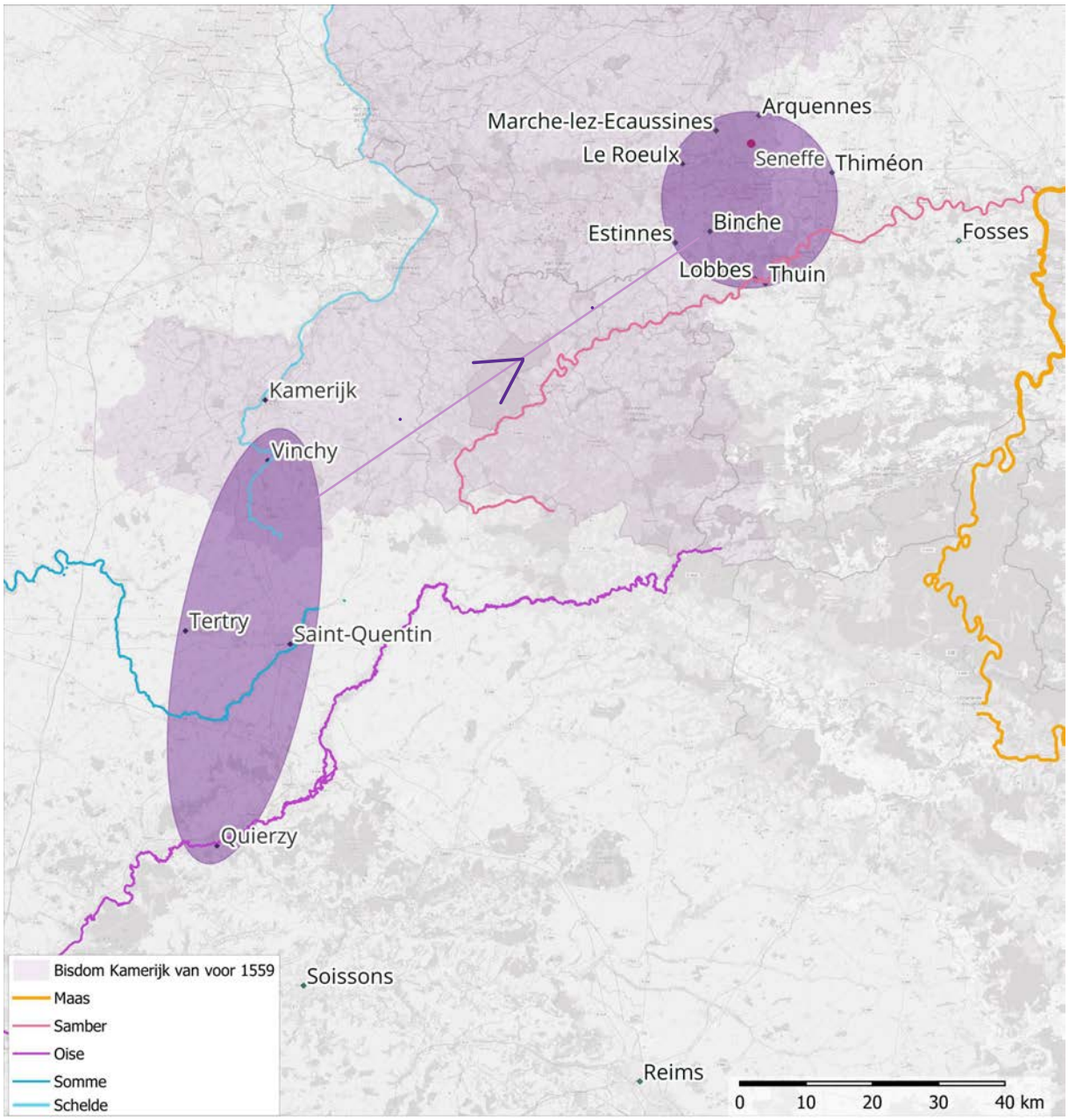

7 Verschuiving van plaatsnamen die die met het Kolenwoud zijn verbonden tussen de 6-9de eeuw en de 10-12de eeuw
Bewerking Hilde Verboven. Achtergrondkaart Open Street Map.

Le Roeulx, Binche en Estinnes worden in één adem vernoemd in een eigentijdse, 12de-eeuwse kroniek van Giselbert van Mons. Deze kroniekschrijver in dienst van de graven van Henegouwen brengt het verhaal van een conflict tussen de graaf van Henegouwen en een bondgenootschap rond de graaf van Vlaanderen. De bondgenoten, hertog van Brabant en de bisschop van Keulen, vielen met een troepenmacht het graafschap Henegouwen binnen, trokken door het Kolenwoud, brandden Le Roeulx plat, trokken voorbij Binche en overnachtten in Estinnes[38]. De vertelwijze doet aan oudere kronieken denken waarbij Carbonaria ook op een marsroute lag. Het tekstfragment suggereert in elk geval de nabijheid van Carbonaria bij deze locaties.
Diezelfde Giselbert voegt nog een plaatsnaam aan het lijstje toe: Marche-lez-Ecaussines. Het toponiem verschijnt in een goederenlijst van de abdij van Mons als 'Marche iuxta Carbonnerias ecclesia nostra est quam olim Godefridus frater Isaac castellani nobis dedit' (eind 12de eeuw)[39].

Andere 12de-eeuwse bronnen zijn heel duidelijk over het bestaan van een 'Carbonires' nabij Seneffe. Twee abdijstichtingen, nl. Bonne Esperance in Estinnes en de abdij van Ninove, kregen onafhankelijk van elkaar bezittingen in *Carboneriis* in Seneffe. In het geval van de abdij Bonne Esperance ging het om land "terre quam in carboneriis in parrochia de Senefia[40]" (1131) waarop in de tweede helft van de 12de eeuw een landbouwhof werd ontwikkeld, dat dan ook de naam "curiam de Carboneriis" kreeg[41]. In het geval van de abdij van Ninove bevestigden de oorkonden het bezit door de abdij van land en bos in Seneffe en Arquennes mét daar bovenop de gebruiksrechten in het bos genaamd *Carbonirs* "omnimodum usum nemoris de Carbonirs et pascua prout se extendit parrochia de Senefia" (1186)[42]. Ook daar ontstond een uithof dat tot op het einde van de 18de eeuw een landbouwuitbating in bezit van de abdij van Ninove bleef. Echt uitgestrekt waren deze bezittingen niet. Ze pasten binnen de contouren van één parochie[43].

4.7 TWIJFEL OF DE 10DE-12DE-EEUWSE CARBONARIA VERMELDINGEN WEL REPRESENTATIEF ZIJN VOOR HET VROEGMIDDELEEUWSE BOS

De 10de-12de eeuwse vermeldingen zijn heel specifiek voor een kleine regio op de rand van het graafschap Henegouwen en het hertogdom Brabant. De as Le Roeulx-Seneffe-Thiméon is maximaal 22 km lang. De vroegmiddeleeuwse plaatsaanduidingen waar tussen de 6de-9de eeuw het Carbonaria toponiem voorkwam liggen zeker 70 km verder naar het zuiden. De verschuiving van de Noord-Franse plaatsaanduidingen (6de-9de eeuw) naar Henegouwen-Brabant (10de-12de eeuw) is opvallend. Het roept vragen op of we de 12de-eeuwse vermelding van het toponiem Carbonaria wel als representatief mogen beschouwen voor een eventueel vroeg middeleeuwse voorloper. Misschien gaat het wel om verschillende bosgebieden, die toevallig een gelijkaardige naam dragen?

En er is nog iets dat twijfel doet rijzen over de authenticiteit van het Henegouwse Carbonaria toponiem, namelijk de toeëigening van het Carbonaria toponiem door de abdij Saint-Feuillien van Le Roeulx, voluit '*sancti Foillani de Carboneriis*'. Rond 1125 vestigde een nieuwe abdij zich in Le Roeulx. Het initiatief kwam van de abdij van Fosses, die Foilanus als eerste abt in de 7de eeuw had. Rond deze -later heilig verklaarde- figuur weefde zich een heel verhaal, in het bijzonder over zijn dood, waar verschillende versies van bestaan. Eén ding is zeker. Foilanus werd vermoord. Maar over de locatie en omgeving lopen de versies uiteen. Het oudste en meest betrouwbare relaas situeert de moord op Foilanus in een onbekend dorpje. Latere versies van hetzelfde verhaal veranderen de plaats van het misdrijf eerst naar het bos van Seneffe, dan naar de *villa* van Seneffe en dan -totaal onverwacht- naar een zogenaamd Kolenwoud ('in nemore nuncupato Charbeneria') bij Le Roeulx. De hele plotwending heeft een duidelijk doel: de nieuwe abdijstichting van een oud verhaal voorzien, inbedden in de traditie van een heiligenleven die bij veel mensen gekend was. Het lijkt er dus sterk op dat de

associatie tussen de abdij in Le Roeulx en Carbonaria een doelbewuste constructie vanuit kerkelijke kringen is om de nieuwe abdij en de cultus rond Foilanus te promoten. Oorspronkelijk bestond er geen enkel verband tussen Foilanus en het Kolenwoud. Het is de nieuw geconstrueerde versie over Foilanus' dood, geschreven kort voor de abdijstichting van 1125 in Le Roeulx die de link leven inblaast en die aan de basis ligt voor de naam van de nieuwe abdij '*sancti Foillani de Carboneriis*' in Le Roeulx. Het is perfect mogelijk dat het Carbonaria toponiem vanaf dan met de locatie en de omgeving errond wordt geassocieerd. In dat scenario moeten we er rekening mee houden dat de abdij vanaf de 12de eeuw het toponiem op de regio doet overgaan, en niet omgekeerd, waarbij de abdij genoemd zou zijn naar een bestaand toponiem in haar omgeving. Het kan in elk geval verklaren waarom het toponiem plots in oorkonden vanaf 1125 opduikt en nooit eerder[44].

4.8 MEERDERE BOSSEN KUNNEN DE NAAM 'SILVA CARBONARIA' HEBBEN GEDRAGEN

De naam Carbonaria verwijst naar de productie van houtskool, een veel voorkomende praktijk in de middeleeuwen en het ancien regime, die zo noodzakelijk was om huishoudens en proto-industrie aan de nodige energiebronnen te helpen. De productie van houtskool gebeurde in de bossen zelf, omdat daar het hout voorradig was. Voordeel van de productie ter plekke was dat transport van grote of zware volumes hout (bv. kruinhout) met minder moeite, kosten en middelen kon. Het houtskoolbranden verkleinde het volume en het gewicht enorm. En met houtskool kon je hogere temperaturen bereiken dan bij de verbranding van gewoon hout, nog een voordeel, noodzakelijk voor bijvoorbeeld de metaalproductie omdat de smelttemperaturen daar hoger liggen. In oude bossen vindt men daar ook wel eens de sporen van terug onder de vorm van de restanten van ijzeroventjes, afvalputjes van ijzerslakken al dan niet in combinatie met de sporen van houtskoolmeilers, die voor de houtskoolproductie werden gemaakt. De praktijk was wijd verbreid en kwam zowat overal langdurig voor, van de Romeinse tijd, middeleeuwen tot zelfs nog in de late 19de eeuw[45]. Het is dus perfect mogelijk dat meerdere bossen de naam 'silva carbonaria' droegen, zonder dat ze daarom een gemeenschappelijke voorganger moeten hebben gehad. Zo stond bijvoorbeeld in de 10de eeuw een slagveld in de omgeving van Milaan bekend onder de naam Carbonaria[46].

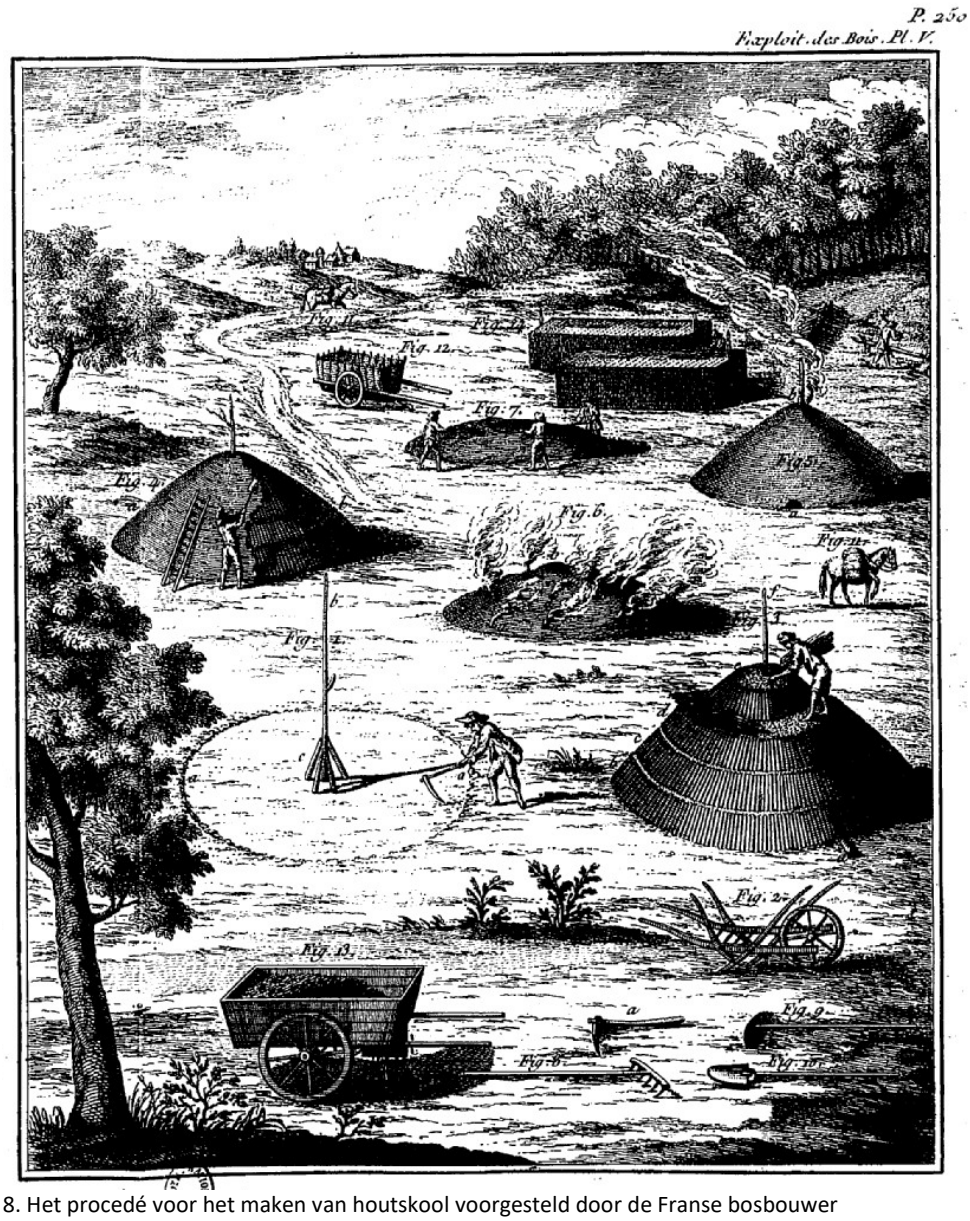

8. Het procedé voor het maken van houtskool voorgesteld door de Franse bosbouwer Duhamel de Monceau in 1764.
Bron DUHAMEL DU MONCEAU H.L. 1764: *De l'exploitation des bois, ou Moyens de tirer un parti a vantageux des taillis, demi-futaies et hautes-futaies, Partie 1: avec la Description des arts qui se pratiquent dans les forests*, Parijs, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k54962675/f323.item (geraadpleegd op 3 juni 2026).

4.9 VANAF DE 12DE EEUW KAN DE NAAM 'CARBONIRES' NAAR STEENKOOLWINNING VERWIJZEN

Dat de naam 'carbonir(e)s' vanaf de 12de eeuw plots vaker opduikt, kan nog op een ander fenomeen wijzen, namelijk op de beginnende opkomst van steenkool in het bijzonder in Henegouwen. In deze regio komt steenkool veel voor. In de 18de-19de eeuw zou hij trouwens uitgroeien tot de meest prominente in België voor de steenkoolindustrie. Maar dat steenkool ook als brandstof kon worden gebruikt was al veel vroeger gekend, zoals enkele oorkonden van de graven van Henegouwen doen vermoeden[47]. Op grond van de mijnregalia, of het recht van de vorst op mijnbouw en alles wat de ondergrond had te bieden, kon hij een graantje van de opbrengsten meepikken. Tot grootschalige ontginningen kwam het tijdens de middeleeuwen nog niet, maar zeker in de 13de-14de eeuw zijn er sporen van kleinschalige winningen[48] en zelfs van import[49]. Steenkool was dus toen al gekend als brandstof. Gesteld dat de 12de-eeuwse carbonires-toponiemen van de steenkoolwinning zouden zijn afgeleid, dan gaat het om een nieuwe naam die geen band met het vroeg middeleeuwse Carbonaria heeft.

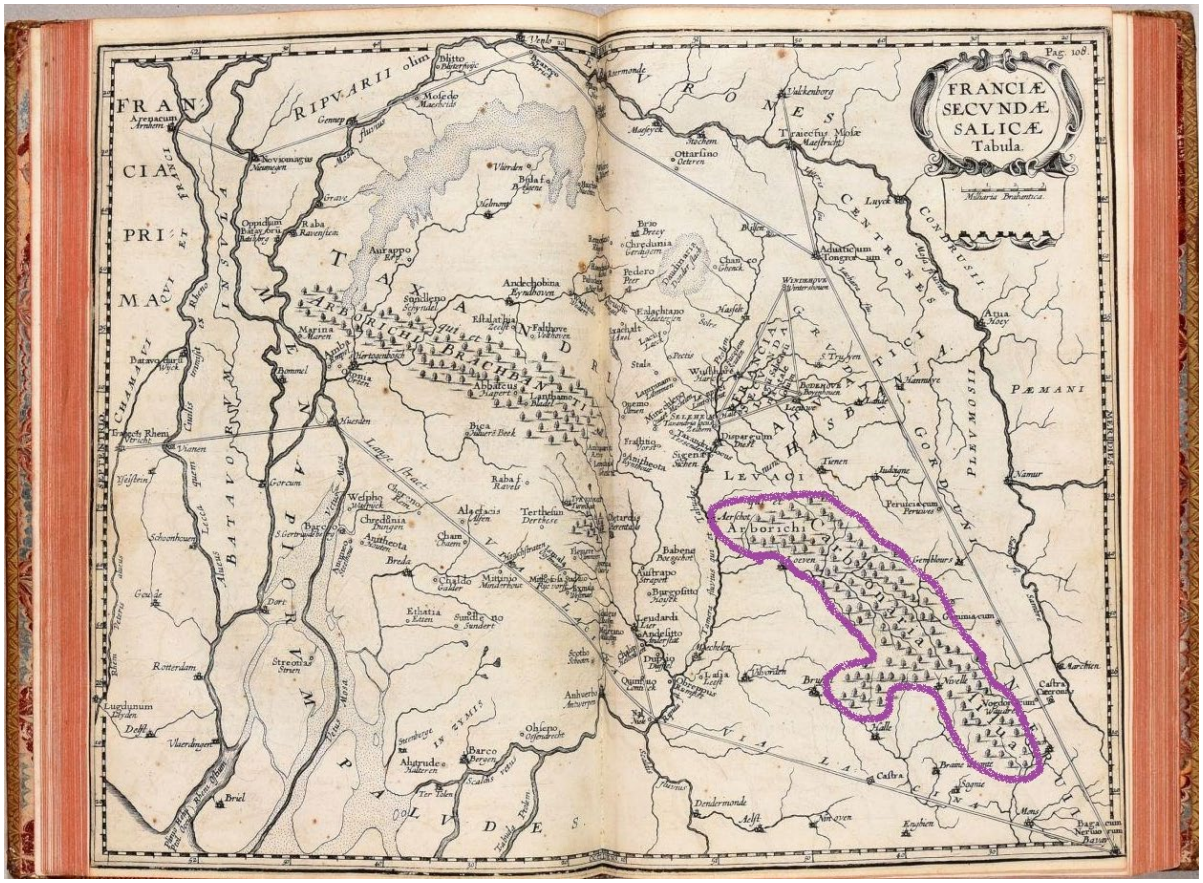

9 Oudste cartografische voorstelling van het Kolenwoud door Wendelinus (1649)
Opgelet, het noorden bevindt zich aan de linkerkant van de kaart (en niet bovenaan zoals gebruikelijk).
Bron: WENDELINUS G. 1649: *Leges salicae illustratae: illarum natale solum demonstratum: cum glossario salico vocum aduaticarum*, uitgave door Balthasar Moretus Plantijn-uitgeverij, Antwerpen, kaart tussen p. 108-109

4.10 HET KOLENWOUD REIKTE NIET TOT IN VLAANDEREN

De meest noordelijk gelegen plaatsaanduidingen als Thiméon, Lobbes, Seneffe, die in de middeleeuwse bronnen voorkomen, situeren een Kolenwoud in oost-Henegouwen, maar niet noordelijker. Er is dus geen enkele reden om het Kolenwoud noordelijker dan deze regio te situeren. Nochtans is dat wel iets dat later is gebeurd, maar dan pas vanaf de 17de eeuw! Wendelinus is de eerste auteur die in het Kolenwoud de latere bossen als het Zoniënwoud en zelfs Leuvense bossen meent te herkennen. De veelzijdige Govaert Wendelen, verlatiniseerd tot Wendelinus[50], geïnteresseerd in de rechten, maar ook geschiedschrijving en oudheidkunde, schreef een werk over de Salische Wetten dat hij rijkelijk met een woordenlijst lardeerde. Eén van de lemma's in de woordenlijst was het Kolenwoud, omdat het in één van de artikels van de Lex Salica voorkomt en dus een verklaring nodig had. In de 17de eeuw was van het Kolenwoud geen spoor meer te bekennen, maar toch aarzelde Wendelinus niet om zonder veel uitleg het Kolenwoud in Henegouwen en Brabant te situeren als voorganger van de (toen) nog bestaande bossen van Mormal, Cirau (of Caerasia), het Zoniënwoud, Levaca, de Lo[51] in Leuven tot in Diest toe. Volgens zijn theorie kozen de Franken hun koningen in Dispargum, dat hij met Diest identificeerde, een theorie die intussen al lang ontkracht is[52], maar verklaart waarom sommige cartografische voorstellingen nog altijd het Kolenwoud tot Diest laten doorlopen[53]. Wendelinus volgde de onuitgesproken redering dat de in zijn tijd nog bestaande grote boscomplexen wel bij dat grote Kolenwoud zullen hebben aangesloten. Dat de middeleeuwse bronnen daar helemaal niets over zeiden, leek Wendelinus niet te storen.

Humanisten uit zijn tijd werkten liever met bronnen die bij voorkeur tot de oudheid teruggingen. Zij tonen een hernieuwde belangstelling voor het Kolenwoud sinds de 17de eeuw, maar ook de typische modus operandi uit die tijd, waarbij auteurs klassieke teksten met het door hen gekende landschap van hun regio proberen te verbinden. Sanderus werkte volgens de humanistische traditie met bronnen die bij voorkeur naar de klassieke oudheid teruggingen[54]. In zijn bijdragen over het Kolenwoud, het Zoniënwoud, het Ardennenwoud citeert hij graag bronnen als Catullus of Caesar, maar ook Wendelinus. Wendelinus is voor Sanderus dus de inspirator om bijvoorbeeld het Zoniënwoud dat hij uitvoering beschrijft, als een opvolger van het Kolenwoud te beschouwen. Nog meer auteurs pikten de ideeën van Wendelinus over het Kolenwoud op[55]. En in de 19de eeuw recycleerde ene Duvivier hetzelfde idee, om vervolgens het Kolenwoud ver tot in Vlaanderen te laten doorlopen. En met Duvivier startte een nieuwe cyclus van publicaties met ideeën over de ligging van het Kolenwoud.

Sinds Wendelinus grote boscomplexen uit zijn tijd met het Kolenwoud verbindt, wordt dat keer op keer herhaald bij andere auteurs, het begin van de mythevorming? Maar daarover in een volgende hoofdstuk meer.

4.11 DE PUZZEL INEEN GELEGD: DE ZOEKZONE VAN HET KOLENWOUD IN OOST-HENEGOUWEN EN HET NOORDEN VAN FRANKRIJK

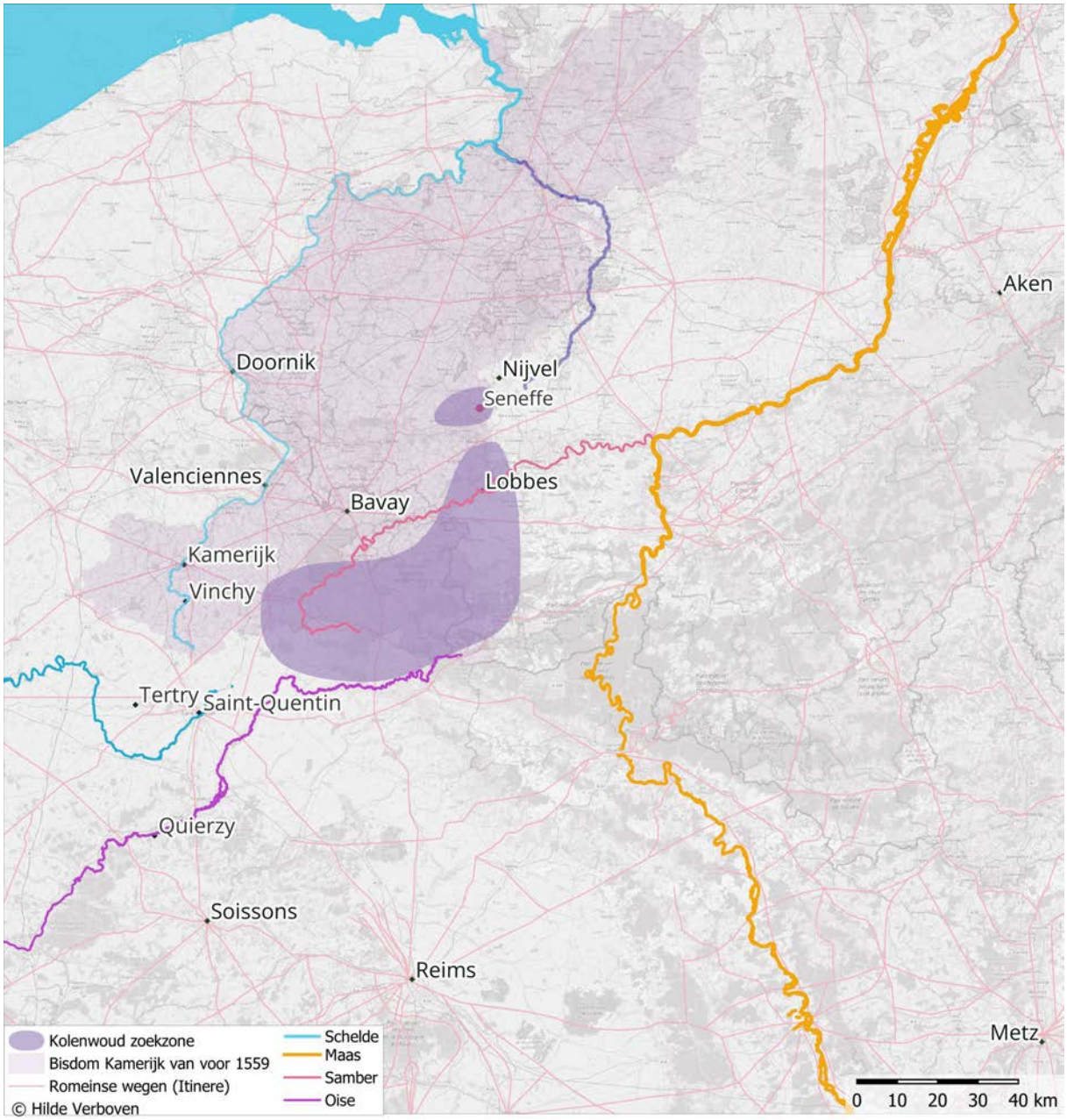

10. Mijn interpretatie van de ligging van het Kolenwoud in een zoekzone die zich zuiderlijker dan de meeste andere interpraties bevindt. Bewerking Hilde Verboven. Achtergrondkaart Open Street Map.

Als we alle puzzelstukjes bij elkaar leggen dan komt het beeld tevoorschijn van een (silva) Carbonaria dat tussen de 6de een de 9de eeuw in een grensgebied tussen twee deelrijken van het grote Frankische rijk ligt, maar dat we niet exact geografisch kunnen situeren. De 12de-eeuwse oorkonden lokaliseren het toponiem 'Carbonires' bij Seneffe in het oosten van Henegouwen. In een straal van ongeveer 11 km rondom komt het toponiem nog voor, maar echt uitgestrekt is de regio niet. Of deze 12de-eeuwse toponiemen representatief zijn voor de ligging van het vroeg middeleeuwse (silva) Carbonaria is lang niet zeker, omdat we een opvallend verschil vaststellen tussen de spaarzame

plaatsaanduidingen uit de 6de-9de eeuw en die uit de latere periode (10de-12de eeuw). De 6de-9de eeuwse plaatsaanduidingen van Tertry, Saint-Quentin, Quierzy, Vinchy suggereren een meer zuidelijke ligging, met name in het noorden van Frankrijk, een heel andere regio dus, dan diegene die de traditionele begin 20ste-eeuwse literatuur met het Kolenwoud associeert.

Waar het Kolenwoud precies lag, valt niet te achterhalen, omdat daarvoor de vroeg middeleeuwse manuscripten te vaag blijven. Geen enkele tekst gaat over het Kolenwoud op zich. Het Kolenwoud of Carbonaria komt enkel terloops als losse vermelding zonder veel context in de manuscripten voor. Veel heeft het niet om het lijf. Daarom gaan we liever uit van een zoekzone, dit is het ruime gebied waar mogelijk ergens het Kolenwoud voorkomt. Volgens onze interpretatie komt het Kolenwoud dus zuidelijker voor dan in de traditionele interpretaties.

5 VAN WAAR KOMT DE MYTHE OVER HET KOLENWOUD?

5.1 CHARLES DUVIVIER, SLEUTELFIGUUR ACHTER HET VERHAAL

Als het Kolenwoud tot nu bekeken wordt als een soort middeleeuws oerbos dat in de regio Henegouwen, Oost-Vlaanderen en Brussel lag, dan is dat te wijten aan Charles Duvivier (1833-1909). Hij is de sleutelfiguur die het hedendaagse beeld over het Kolenwoud vorm heeft gegeven.
In 1860 laat Duvivier zich inspireren tot het schrijven van een artikel over het Kolenwoud. Het was hem opgevallen dat in verschillende verhalende bronnen uit de middeleeuwen een welbepaald toponiem 'silva carbonaria' verscheen dat naar een uitgestrekt bos in onze streken zou kunnen verwijzen. Deze jurist met een bijzondere interesse voor de rechtsgeschiedenis begint al op jonge leeftijd uit pure passie aan een geschiedenis van het graafschap Henegouwen[56]. In de aanloop van deze grote publicatie, laat Duvivier kleinere artikels verschijnen, waaronder in 1860 het artikel "La forêt charbonnière"[57]. Daarin brengt hij verslag uit van wat verschillende middeleeuwse en vroegmoderne bronnen over het Kolenwoud schrijven en gaat hij op zoek naar de ligging van het Kolenwoud. Volgens Duvivier bedekte het Kolenwoud in de 6de-7de eeuw het grootste deel van België en is het in de loop van de middeleeuwen uit elkaar gevallen tot individuele bossen, zoals het 'bois de Cirau' een verdwenen bos tussen Saint-Ghislain en Mons, het forêt de Mormal https://maps.app.goo.gl/txJd4Nbqsouf3Jvs8 in Frankrijk, het Hallerbos en het Zoniënwoud bij Brussel. Tegen de 12de eeuw zou er in de visie van Duvivier nog een Kolenwoud met die naam in het oostelijke deel van Henegouwen hebben bestaan. Tegen de 15de eeuw zou ook dat volgens hem verdwijnen.

5.2 HET KOLENWOUD ALS VERKLARING VOOR DE TAALGRENS

35 jaar na Duvivier gebruikte Godefroid Kurth de inzichten over de ligging van het Kolenwoud voor de verklaring van de taalgrens in België en Noord-Frankrijk[58]. Na een uitgebreide zoektocht naar de toponymie van oude Germaanse, Keltische, Romaanse en Romeinse plaatsnamen, reconstrueerde Kurth het traject van de historische taalgrens die altijd al in verband was gebracht met de vestiging van de Franken in onze streken rond de 4de-5de eeuw. Kurths idee was dat de historische taalgrens aangaf tot waar Frankische 'stammen' waren doorgedrongen, zich definitief hadden gevestigd en het latijn hadden verdrongen. De oost-west oriëntatie van het Kolenwoud was in zijn redenering essentieel en moest dat ook zijn om parallel daarmee de oost-west oriëntatie van de taalgrens te kunnen verklaren. Boven die taalgrens zouden de Franken hun nederzetting uitbouwen. « [La Charbonnière] courait de l'est à l'ouest, depuis le confluent de la Sambre avec la Meuse jusqu'aux rives de l'Escaut, masquant de son vaste rideau de feuillage tout le Hainaut et arrêtant, sinon la conquête, du moins la colonisation d'un peuple qui arrivait du nord... »[59].

Uiteindelijk was het Pirenne die er nog een schep bovenop deed door van het Kolenwoud een waar obstakel te maken. Deze vooraanstaande Belgische historicus omarmde Kurths theorie over de taalgrens helemaal. Van het Kolenwoud maakte Pirenne een ondoordringbare natuurlijke barrière die de Germanen ervan weerhield om verder naar het zuiden door te dringen. "Il ne subsiste plus aujourd'hui que des débris de l'Ardenne, et la Charbonnière a presque complètement disparu. Mais l'étude des noms de lieux, en établissant la limite extrême atteinte vers l'est par la colonisation alamanique, et vers le nord et l'ouest par la colonisation franque, a du même coup délimité l'espace recouvert jadis par les grands bois qui arrêtèrent comme une digue puissante les flots de l'invasion, et maintinrent au milieu des Germains la plus septentrionale des populations romanes[60]."

5.3 SNOEIHARDE KRITIEK OP DE VERONDERSTELDE LIGGING VAN HET KOLENWOUD (VANDER LINDEN)

Net op die oost-west oriëntatie van het Kolenwoud komt in 1923 stevige kritiek door Herman Vander Linden[61]. Volgens deze historicus had Kurth het mis met de oriëntatie van het Kolenwoud, dat niet oost-west, maar noord-zuid georiënteerd was en dus dwars op de taalgrens stond. Bovendien zou Kurth aan overinterpretatie hebben gedaan: in de indicaties over de ligging van het Kolenwoud zag Kurth dingen die er eigenlijk niet stonden.
Vander Linden maakte ook brandhout van Pirennes idee dat een bos voor de Franken een barrière zou kunnen zijn, waar geen doorkomen aan was. Middeleeuwse bronnen gaven juist aan dat militaire campagnes door het Kolenwoud trokken, aldus Vander Linden. Als zogenaamde barrière was het Kolenwoud dus zo lek als een zeef. Het hield de vestiging van Franken in de Gallo-Romeinse provincies helemaal niet tegen.
Vlijmscherp was Vander Linden's kritiek. Want wie Kurths tweedelige publicatie onder handen neemt, herkent er een hoofdzakelijk toponymische studie in over een maatschappelijk relevant thema, dat op één onderdeel in de uitgebreide studie een publicatie van een voorganger als verklaring voor een fenomeen gebruikt. Dat gebeurde terloops, want Kurth besteedde eigenlijk niet zoveel aandacht aan het Kolenwoud op zich. Hij gebruikte het als lemma (p.524) en stipte het aan …, vijf pagina's in totaal. Wel liet Kurth de studie van Duvivier iets te gemakkelijk in zijn kraam passen, wat de reactie van Vander Linden op het oneigenlijke gebruik rechtvaardigt, ook al was die misschien wat fel.
Als verklaring voor de taalgrens had het Kolenwoud na de interventie van Vander Linden in de jaren 1920 helemaal afgedaan. In de jaren 1950 serveerden de taalkundigen ook de theorie van de taalgrens als etnische grens tussen bevolkingsgroepen af op basis van nieuw onderzoek en inzichten over migraties in de 4de-5de eeuw, geleidelijke vermenging en adaptatie in het taalgebruik[62]. Ondanks die ingrijpende veranderingen is het idee over het bestaan van een vroeg middeleeuws Kolenwoud als een soort oerbos wel blijven resoneren.

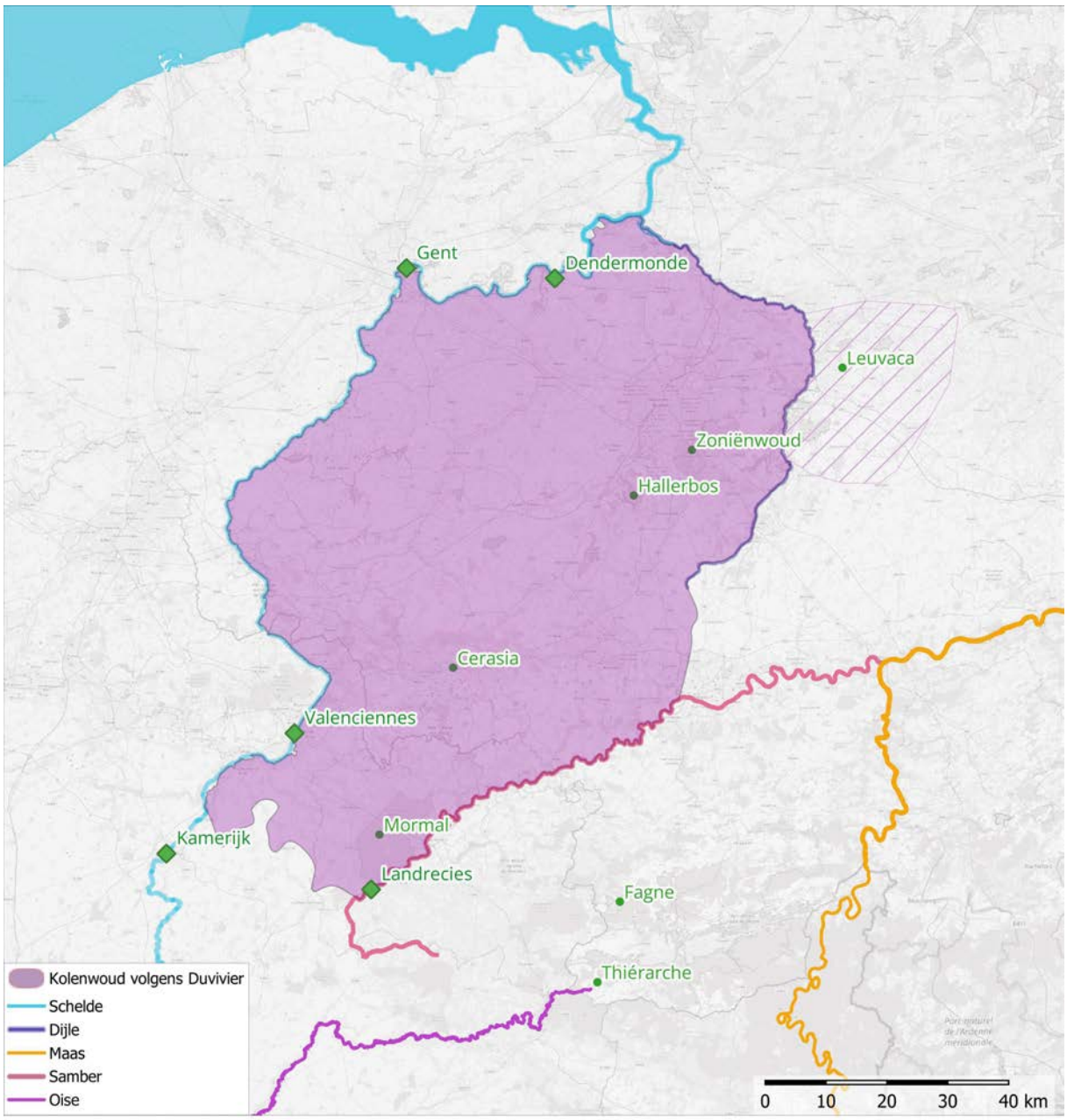

11 Kolenwoud volgens de interpretatie van Duvivier (1860), reconstructie door Hilde Verboven
Duvivier was ervan overtuigd dat het Kolenwoud deels overlapte met het graafschap Henegouwen met uitbreidingen naar het noorden tot Gent en zelfs de samenvloeiing Schelde-Rupel-Dijle. Zelf maakte hij geen kaart van de afbakening van het Kolenwoud die hij voor ogen had. Maar zijn tekst is voldoende duidelijk om Duviviers afbakening te reconstrueren, op één uitzondering na: de bossen in de omgeving van Leuven. Of hij die ook tot het Kolenwoud rekende, is niet duidelijk. Daarom is dat gedeelte hier licht gearceerd weergegeven.

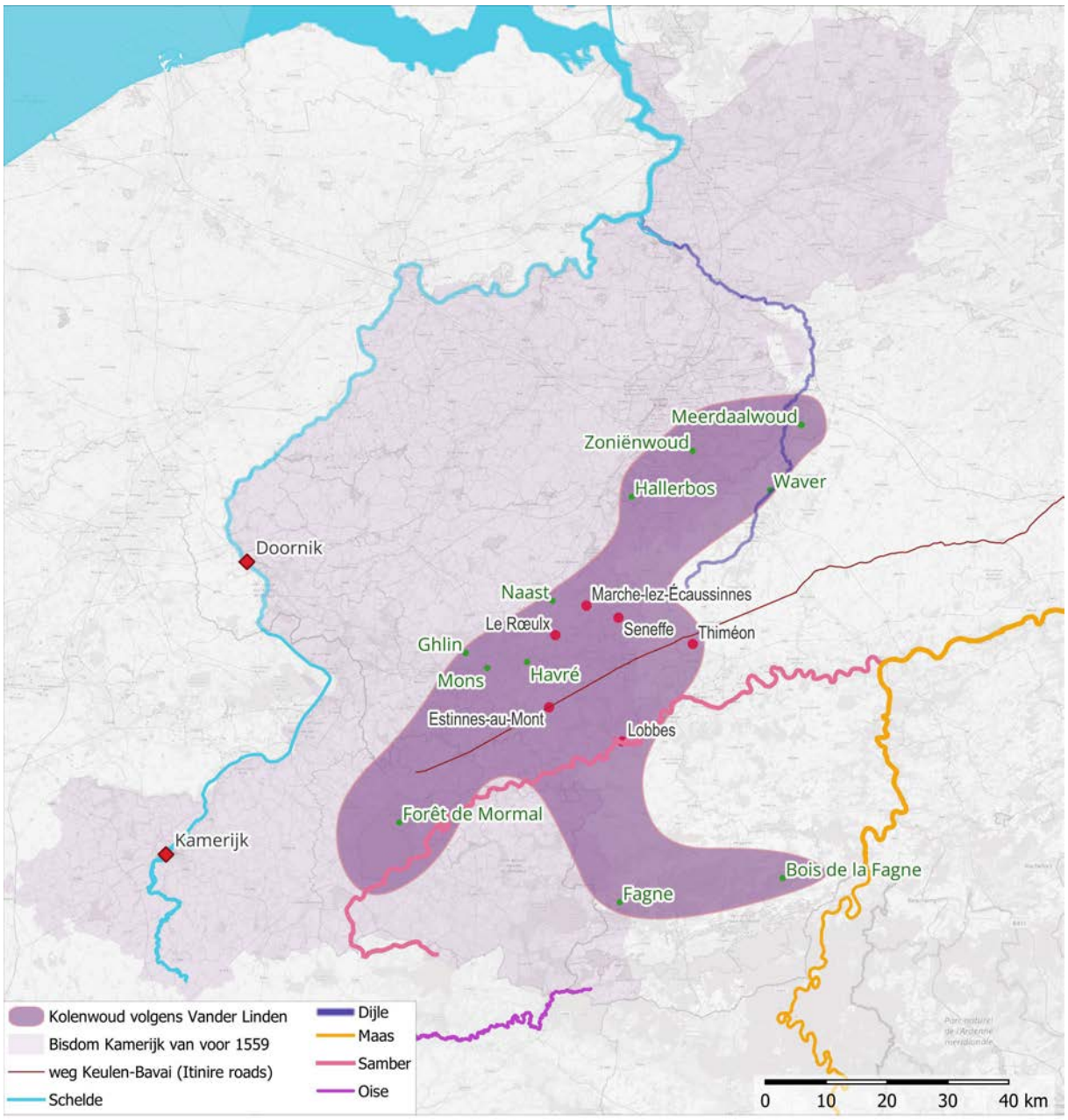

12 Kolenwoud volgens Vander Linden (1923), reconstructie door Hilde Verboven
Volgens Vander Linden ligt het Kolenwoud langs de oostelijke grens van het oude bisdom Kamerijk

5.4 BEDENKINGEN BIJ DE VISIE VAN DUVIVIER EN VANDER LINDEN OVER DE LIGGING VAN HET KOLENWOUD

De eerste auteurs die het Kolenwoud historisch-geografisch hebben proberen te situeren, waren Duvivier en Vander Linden. Om het inzichtelijk te maken, zetten we hun reconstructies op kaart uit. Zelf maakten ze geen kaarten met de afbakening van het Kolenwoud die zij voor ogen hadden. De hier toegevoegde kaarten zijn dus onze interpretatie van hun beschrijvingen. Soms waren die duidelijk, op andere punten dubbelzinnig of zelfs tegenstrijdig. Daardoor kunnen onze kaarten verschillen van degene die (spaarzaam) elders verschenen[63].

5.4.1 Henegouwen als kerngebied van het Kolenwoud?

Sinds Duvivier nemen historici aan dat het kerngebied van het Kolenwoud in Henegouwen lag. Maar waarom Henegouwen? En waarop baseerden ze zich?
Bij Duvivier klonk het zo: "…le centre et la véritable situation de notre forêt [Charbonnière], c'était le Hainaut[64]." Als je het Kolenwoud ergens geografisch wou situeren, dan moest je dat volgens hem binnen de grenzen van het middeleeuwse graafschap Henegouwen zoeken. Daar lag de kern van wat ooit het veel grotere Kolenwoud moest zijn geweest. Maar of dat terecht was? Daar hebben we onze twijfels bij. Voor die bewering baseerde Duvivier zich op slechts één middeleeuwse bron, namelijk de Vitae Landiberti, die hij via een 17de-eeuwse tekstuitgave -de enige die toen beschikbaar was- raadpleegde. Net die tekstuitgave bevatte voor het door Duvivier geselecteerde tekstfragment een schrijffout die bij de redactie van de tekstuitgave verkeerd was overgenomen[65]. Door die schrijffout Hanonia in plaats van Argonaria-leek het alsof Kolenwoud synoniem was met Henegouwen. Had Duvivier de vergelijking met een tweede bron (Annales Mettenses) gemaakt, dan had hij gemerkt dat de oorspronkelijke tekst zelfs helemaal geen melding van Hanonia of Argonaria maakte. Dat waren latere, 12de-eeuwse toevoegingen. Erg betrouwbaar was de informatie dus niet.
Vander Linden legt veel minder de associatie met Henegouwen. Hij schuift wel een kerngebied naar voor, namelijk een zone tussen Lobbes en Ecaussines (noord-zuid) en Seneffe en Le Roeulx (oost-west), dat nu in de provincie Henegouwen ligt, maar in de volle middeleeuwen deels tot het hertogdom Brabant behoorde en deels tot het graafschap Henegouwen[66]. Het kerngebied beschouwde hij als een zone waar in de 12de eeuw occasioneel het toponiem Carbonaria/Carbonires opdook en dat toen mogelijk nog bosrijk moest zijn geweest.

5.4.2 Van small naar extra large: de buitengrenzen van het vroeg middeleeuwse Kolenwoud

Het vroeg middeleeuwse Kolenwoud moest natuurlijk veel groter dan het kerngebied geweest zijn, dat was althans de mening van zowel Duvivier als Vander Linden. En dus gingen ze op zoek naar regio's die bij het kerngebied aansloten en samen de vroeg middeleeuwse grenzen van het Kolenwoud moesten hebben gevormd.
Voor Duvivier vormde het volledige bisdom Kamerijk[67] de zoekzone. Het oude bisdom met onder andere de Schelde en de Dijle als natuurlijke grenzen werd door de 14de-eeuwse kroniekschrijver Jacques de Guise gelijkgesteld met de regio die het oorspronkelijke vroeg middeleeuwse Kolenwoud omvatte. Maar met zijn merkwaardige mix van fabels, legendes, historische weetjes en anecdotes vormden de Annales Hanoniae van de Guise een twijfelachtige bron van informatie.

Toch paste volgens Duvivier het bisdom Kamerijk in het plaatje omdat volgens zijn lezing twee middeleeuwse manuscripten de Schelde als grens aangaven: 1° Het Liber Historiae Francorum dat een voorouder van Clovis op een veroveringstocht eerst door het Kolenwoud liet trekken om daarna in Doornik aan te komen. Aangezien Doornik langs de Schelde ligt, moest het Kolenwoud dus ergens ten oosten van de Schelde in het bisdom Kamerijk liggen. Dat Doornik een latere onterechte toevoeging is ten opzichte van het oorspronkelijke citaat, lijkt Duvivier niet te hebben opgemerkt. 2° De Annales Mettenses die de ligging van het Kolenwoud op de binnengrens van een Frankisch rijk situeren dat Duvivier zonder argumentatie met de Schelde associeert, een onterechte associatie overigens. Iets gelijkaardigs doet hij voor de Dijle. In drie manuscripten[68] leest Duvivier dat het Kolenwoud niet tot aan de Maas reikte, waaruit hij vervolgens om onduidelijke redenen en zonder argumenten afleidt dat het Kolenwoud zich dan wel tot aan de Dijle moest hebben uitgestrekt[69].

Vander Linden zoekt daarentegen de vroeg middeleeuwse contouren van het ruimere Kolenwoud enkel langs de oostelijke grens van het bisdom Kamerijk, die hij als een oude vroegmiddeleeuwse grens beschouwde (grens tussen Austrasië en Neustrië, zie 4.3 en 4.4). Dat het Kolenwoud in een oud grensgebied moest worden gezocht, daar was Vander Linden zeker van, omdat enkele bronnen het in zijn ogen zo aangaven[70]. De bisdomgrens vormde de noord-zuid as langs waar Vander Linden nog meer bosrijke regio's ging zoeken die daarop aansloten en misschien ooit tot het Kolenwoud hadden behoord[71]. De uitlopers liet hij beginnen langs het forêt de Mormal in het zuiden tot het Zoniënwoud in het noorden. Maar zijn zoekzone liet hij vervolgens heel breed uitwaaieren. De zuidelijke basis verbreedde hij met bossen tussen Samber en Maas en in het noordoosten voegde hij een bosrijke regio rond Leuven toe. Heverleebos en Meerdaalwoud op de rechteroever van de Dijle vond Vander Linden goed passen in de ruime zoekzone die de oudste versie van het Kolenwoud van voor de 12de eeuw moest voorstellen. Waarom Vander Linden zijn zoekzone zo ruim opentrok, is niet duidelijk. En hij beargumenteerde die ook helemaal niet. Enkel over bossen op de rechteroever van de Dijle en Heverleebos-Meerdaalwoud liet hij zich ontvallen dat ze mogelijk lagen tegen Hasbania, een vroeg middeleeuwse gouw, deel van Austrasië, waarvan verondersteld werd dat het Kolenwoud er de grens van vormde[72]. Vander Linden volgde de redenering: het Kolenwoud grenst aan Hasbania/Austrasië. Bossen die later aan de rand van deze oude grens liggen, behoorden dus tot het Kolenwoud. Volgens de toen beschikbare informatie lag de grens van Hasbania op de Dijle[73]. Maar volgens andere informatie moet die oostelijker tegen de Gete worden gesitueerd[74]. Hoe dan ook is de begrenzing van die middeleeuwse bestuurlijke indelingen heel erg onzeker. Merkwaardig is het om te zien hoe vlot Vander Linden de buitengrenzen van het Kolenwoud wel heel erg ver van het kerngebied situeerde. Mogelijk liet hij zich leiden door de speculaties rond de Brabantse bossen door Wendelinus[75] (zie 4.10), maar dat blijkt niet uit het bronnenapparaat bij zijn artikel. Onbewust kan de beeldvorming rond het Kolenwoud op basis van verouderde literatuur uit de 17de eeuw wel een invloed op zijn ideeën hebben gehad.

6 DIVERSE INTERPRETATIES VAN DE LIGGING VAN HET KOLENWOUD

Sinds Vander Linden zijn visie op het Kolenwoud formuleerde, volgen de meeste auteurs zijn ideeën. Onmiskenbaar drukte hij zijn stempel op de generaties historici na hem. Maar omdat Vander Linden zijn ideeën over de ligging van het Kolenwoud nooit op kaart zette, maakten verschillende auteurs hun eigen kaarten en voegden daar vaak ook eigen elementen aan toe. Eén ding hebben ze gemeenschappelijk: alllemaal situeren ze hun afbakeningen min of meer langs de oostgrens van het oude bisdom Kamerijk (voor voor 1559). De ene verbreedt de afbakening, de andere rekt ze tot ver in het noorden en het oosten op. We zetten ze op een rijtje.

Situering van het Kolenwoud volgens Faider
(rechts) kaart door Faider 1952
(onder) bewerking door Hilde Verboven

Faider-Feytmans situeert het Kolenwoud in de Gallo-Romeinse periode in de regio tussen de Samber en wat later Brussel zou worden. Opvallend is haar interpretatie waarbij het Kolenwoud de noordelijke uitloper is van een meer zuidelijk gelegen bosgordel, bestaande uit het 'bois de Fagne', Ardennerwoud, de bossen van Thiérarche en Arrouaise. Volgens Faider zou het Kolenwoud de grens tussen de civitas van de Nerviërs en de civitas van de Tungri kunnen vormen. Faider gebruikt de inzichten van Vander Linden over de ligging van het Kolenwoud om de mogelijke grenzen van de civitas Nerviorum te bepalen.

FAIDER G. 1952: Les limites de la cité des Nerviens, *l'Antiquité Classique*, 21-2, p. 342, 352-353.

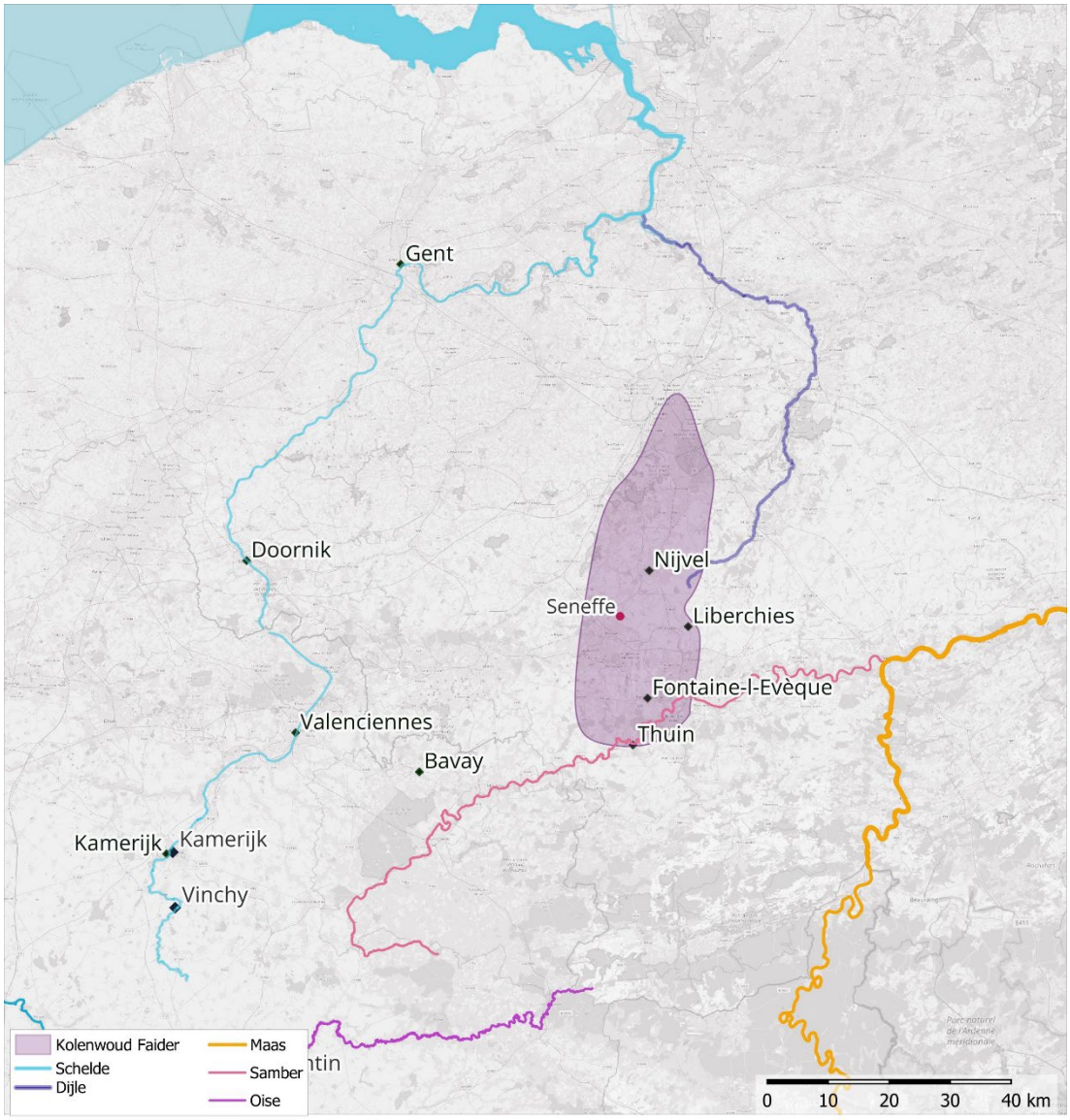

Kolenwoud interpretatie door Verhulst en Blok
(rechts) kaart van middeleeuwse bosmassieven in het latere België
(onder) bewerking door Hilde Verboven

Verhulst en Blok volgen min of meer de zuidwest-noordoost oriëntatie die hun voorganger Vander Linden voor de ligging van het Kolenwoud construeerde, maar wijken er tegelijk ook van af. Merkwaardig zijn de noordoostelijke uitlopers die zij zelfs tot Diest laten doorlopen. Verhulst en Blok hebben het Kolenwoud nooit zelf als onderzoeksobject behandeld. Zij steunden in 1981 dus op andere bronnen voor het samenstellen van dit kaartje, maar het is onduidelijk op welke argumenten zij zich baseerden om tot deze specifieke afbakening van het Kolenwoud te komen. In zijn latere publicatie *Landschap en landbouw in Middeleeuws Vlaanderen* (1995) lijkt Verhulst dichter bij de visie van Duvivier aan te sluiten.

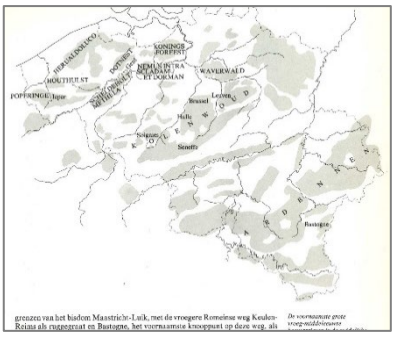

VERHULST A., BLOK D.P. 1981: Het natuurlandschap, *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* I, Hilversum, 119.

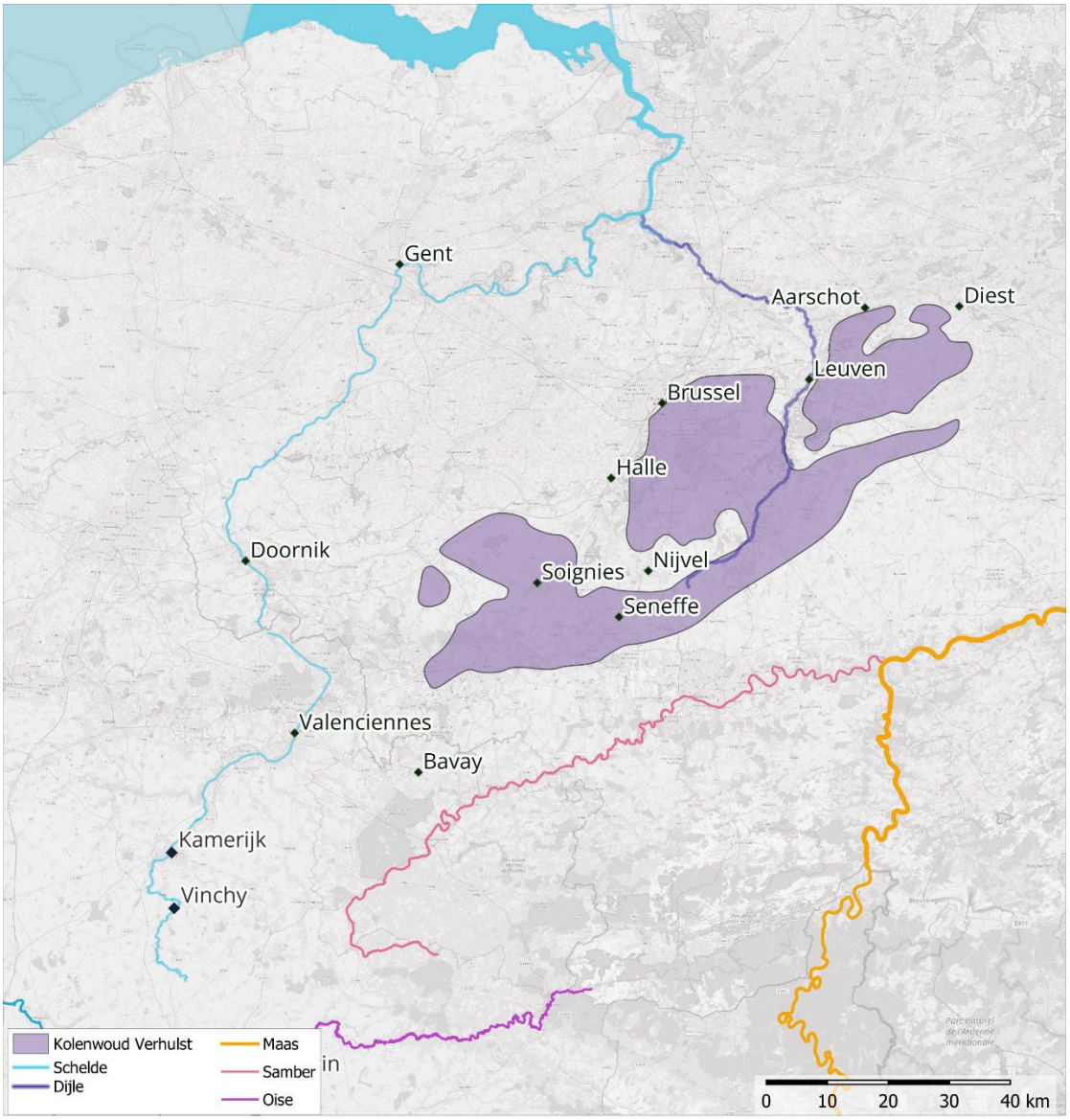

Situering van het Kolenwoud volgens Nonn
(rechts) kaart door Nonn 1983
(onder) bewerking door Hilde Verboven

Ulrich Nonn situeert het Kolenwoud in de regio rond oost-Henegouwen en Brabant, rekening houdend met de interpretatie van Vander Linden en met diverse middeleeuwse bronnen. Tot een echte afbakening komt hij niet. Wel geeft hij puntsgewijs weer welke locaties zeker met het Kolenwoud zijn verbonden (waaronder Seneffe), welke ontginningstoponiemen hij herkent (rode, sart…) en situeert hij de ligging van oude boscomplexen (Mormal, Zoniënwoud, bossen rond Lobbes, Ghlin). Op grond van deze elementen maakten we onderstaand kaartje, vrij te interpreteren als zoekzone waar Nonn het 12de-eeuwse Kolenwoud mogelijk situeert.

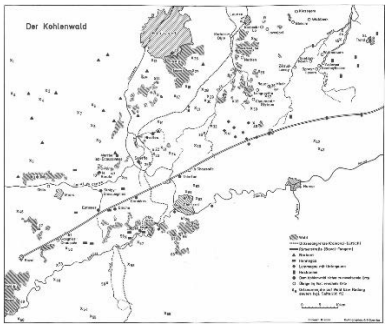

NONN U. 1983: *Pagus und comitatus in Niederlothringen. Untersuchungen zur politische Raumgliederung im früheren Mittelalter*, Bonn, 228-235, kaart op einde van boek.

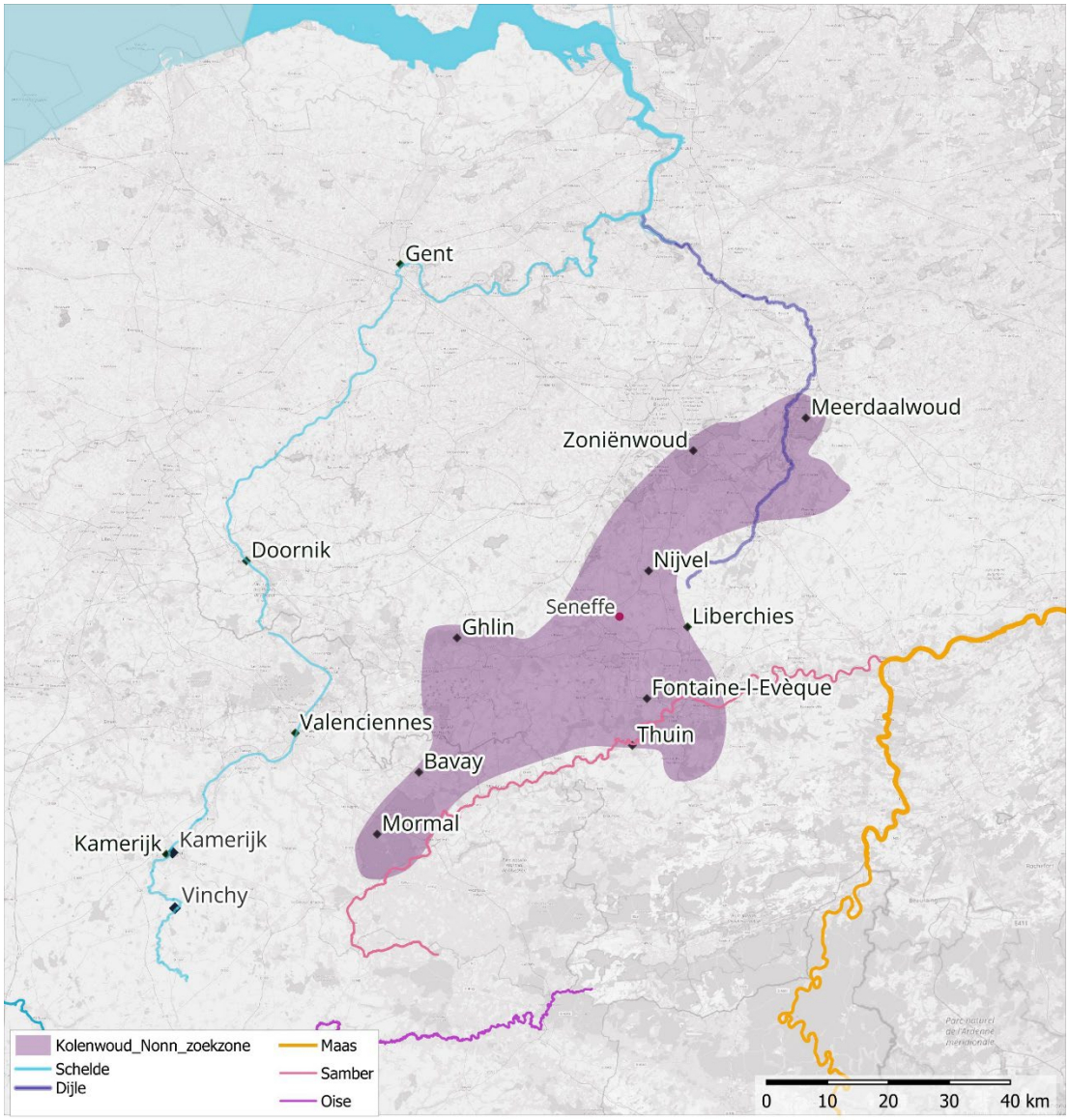

Rouche's maximalistische interpretatie van het Kolenwoud
(rechts) kaart door Rouche 1996
(onder) bewerking door Hilde Verboven

Volgens de Franse hoogleraar Michel Rouche is het Kolenwoud in de tijd van Clovis (begin 5de eeuw) een gigantisch uitgestrekt bosmassief, dat meteen ook het hele Ardennenwoud tot in Luxemburg omvat. Wat hem tot deze nogal arbitraire en maximalistische afbakening drijft, blijft onduidelijk.

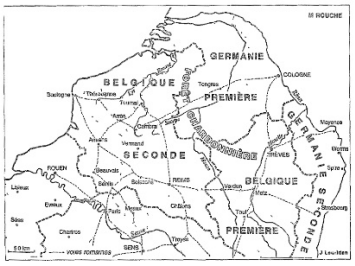

ROUCHE M. 1996: *Clovis, suivi de vingt en un documents traduits et commentés*, Paris, 188, 333.

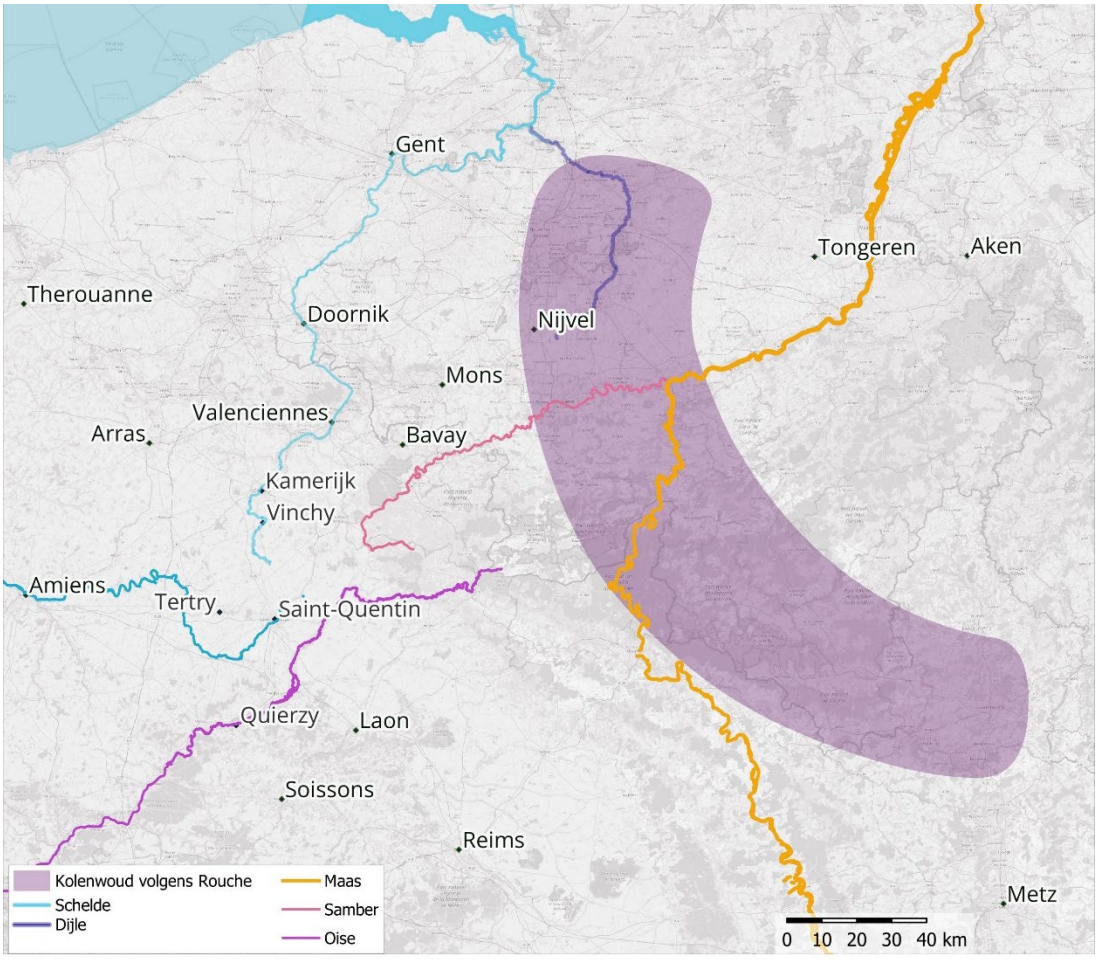

Kolenwoud interpretatie door Renard
(rechts) kaart door Renard 2016
(onder) bewerking door Hilde Verboven

In 2016 kwam Renard (Universiteit Namen) tot deze afbakening van het merovingische Kolenwoud dat hij van Lobbes tot voorbij Nijvel situeert. In zijn interpretatie volgt hij de denkbeelden van Vander Linden, maar komt tot deze meer verfijnde afbakening door rekening te houden met archeologische vindplaatsen, toponiemen en middeleeuwse geschreven bronnen. Zelf beschouwt hij deze afbakening als een zeer optimistische qua oppervlakte en omvang. Het Kolenwoud ziet hij, in tegenstelling tot Vander Linden, in de vroege middeleeuwen al niet meer als een groot aaneengesloten bosmassief. De noordelijke uitlopers (Zoniënwoud) en de zuidelijke (Thiérarche) zouden dan al afgescheiden zijn. Dat verklaart zijn keuze om deze bossen niet in de afbakening op te nemen

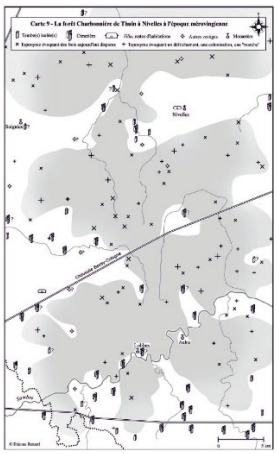

RENARD E. 2016: La situation et l'étendue de la Fôret Charbonnière au premier millénaire: bilan historiographique et retour aux sources, in Pauly M. en Pettiau H. (ed.), *La forêt en Lotharingie médiavale*, Publications de la section historique de l'Institut G.-D. De Luxembourg 127, Luxemburg, 74 (kaart 9).

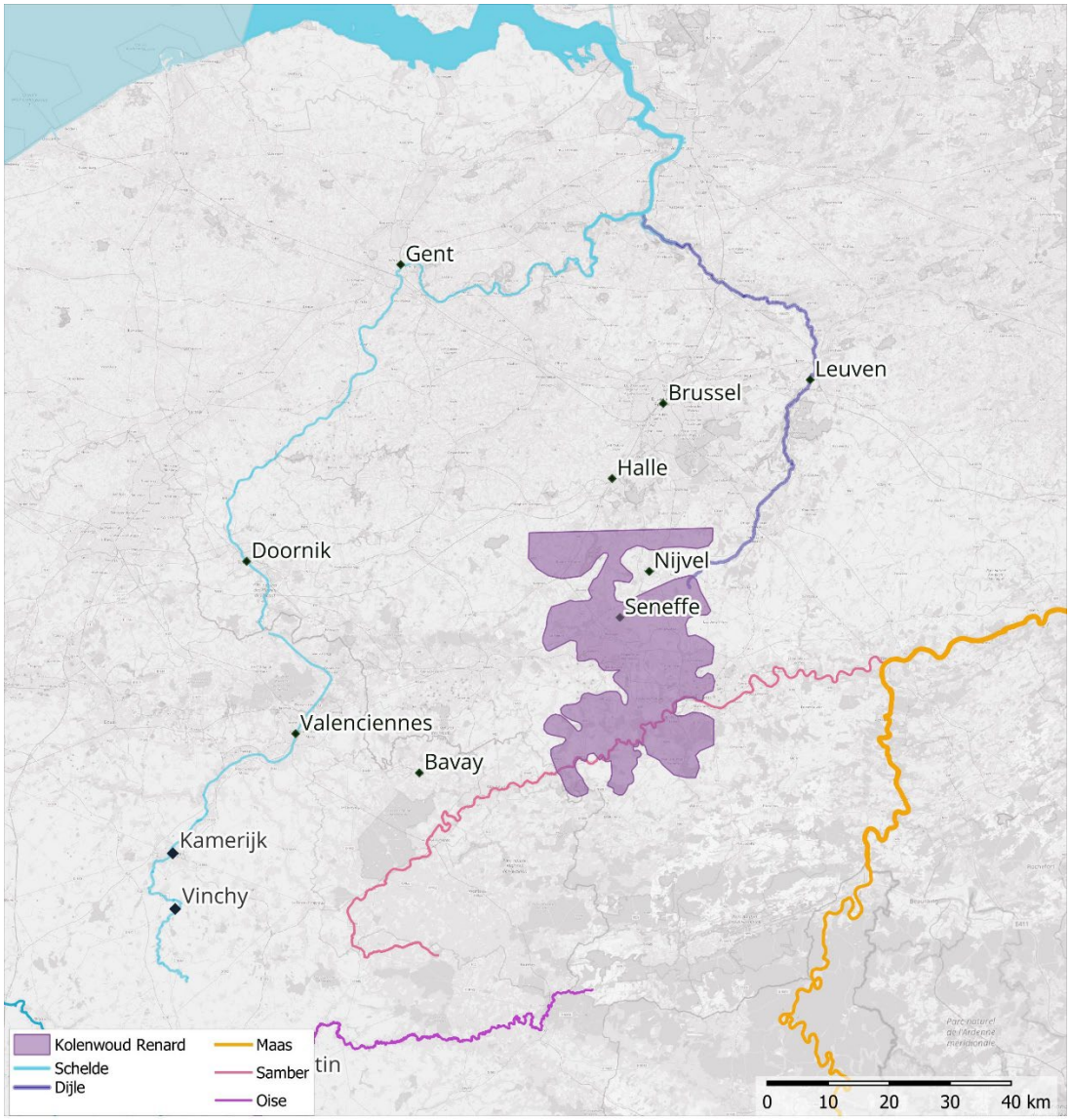

7 BESLUIT

Voor de ene is het Kolenwoud droogweg een vroegmiddeleeuws bos in België en Noord-Frankrijk. Voor de ander is het een mysterieuze plek die zich in onze collectieve beeldvorming nestelde als een uitgestrekt, woest en haast ondoordringbaar bosmassief uit de duistere middeleeuwen. Ooit zou het Kolenwoud zelfs aan de basis voor het ontstaan van de taalgrens in België hebben gelegen. Vandaag dient het vooral om nog bestaande bossen het aura van een zeer oud bos te geven. Maar is dat wel terecht? Het Kolenwoud, was dat nu werkelijk een mysterieus vroeg middeleeuws bos en waar lag het?

Het verhaal van het vroeg middeleeuwse Kolenwoud is er één van vele aannames. Dat het bestaan heeft is zeker. Daarover getuigen diverse bronnen, waarvan het interessantste deel een kleine kern van eigentijdse of betrouwbare middeleeuwse manuscripten omvat, die de periode van de 6de tot de 12de eeuw bestrijken. Al van in de vroege middeleeuwen verschijnt het Kolenwoud als de naam voor een gebied (Carbonaria), dat waarschijnlijk bosrijk was, maar geen aaneengesloten uitgestrekt bosmassief vormde. De combinatie met silva (silva Carbonaria) duikt voor het eerst in een 8ste eeuwse bron op, het Liber Historiae Francorum. Dat het een belangrijk baken in het landschap was, tonen de manuscripten aan die het vermelden als grensaanduiding of gebied op een marsroute waar troepen doorheen trekken (6de-9de eeuw).

Tot dusver de zekerheden. Maar waar lag het Kolenwoud eigenlijk? Heel wat lastiger wordt het als we het silva Carbonaria geografisch proberen te situeren. Dan begeven we ons op het terrein van de onzekerheden, want geen enkele bron uit die tijd geeft duidelijke, laat staan sluitende aanwijzingen over zijn ligging of zijn grootte. De enkele concretere plaatsaanduidingen in de vroeg-middeleeuwse manuscripten doen ons vermoeden dat we het Kolenwoud eerder in Noord-Frankrijk moeten situeren, met name in het gebied tussen Samber en Maas en het brongebied van de Oise (zie kaart 10). Deze ruime zoekzone sluit het best aan bij de toponiemen Saint-Quentin, Tertry, Vinchy, Quierzy die tussen de 6de-9de eeuw in de bronnen voorkomen. We schuiven dus een nieuwe opvatting over de potentiële ligging van het Kolenwoud naar voor op basis van het onderzoek naar de bronnen dat aan de vroegere ideeën over het Kolenwoud ten grondslag lag.

Sleutelfiguur in de mythevorming rond het Kolenwoud is Charles Duvivier (1833-1909). Als het Kolenwoud tot nu bekeken werd als een soort middeleeuws oerbos dat in de regio Henegouwen, Oost-Vlaanderen en Brussel lag, dan is dat aan hem te wijten. Zijn criticus Herman Vander Linden corrigeerde dat beeld enigszins. Als eerste toonde hij aan dat Duvivier van twijfelachtig bronnenmateriaal uitging en corrigeerde hij de veronderstelde ligging van het Kolenwoud. De reconstructie door Vander Linden is nog altijd bepalend voor onze ideeën over het Kolenwoud, als een noordwest-zuidoost georiënteerd gebied, met kern in de oostelijke rand van Henegouwen en opklimmend in het noordoosten tot tegen het Hallerbos, het Zoniënwoud en het Meerdaalwoud, in het zuidwesten het forêt de Mormal, allemaal bossen langs de grens van het middeleeuwse bisdom Kamerijk.
Door grondig naar de middeleeuwse bronnen over het Kolenwoud te kijken, kwamen we tot de vaststelling dat Vander Lindens situering op de aanname van drie niet aangetoonde veronderstellingen berust:
- het grensgebied waarin het Kolenwoud volgens de middeleeuwse bronnen moet hebben gelegen, identificeert Vander Linden als de grens van het bisdom Kamerijk, dat hij interpreteert als de weerspiegeling van een een nog oudere grens tussen deelrijken in het Frankische rijk uit de 7de-8ste eeuw (Neustrië en Austrasië)
- dat de 12de-eeuwse kern in oost-Henegouwen het restant van het silva Carbonaria van zoveel eeuwen vroeger is

- dat het Kolenwoud een heel uitgestrekt gebied langs deze grens moet zijn geweest, dat ver naar het noordoosten uitdeint en dus ook de boscomplexen van Hallerbos, Zoniënwoud en zelfs Meerdaalwoud bij Leuven moet hebben omvat. Op dit punt betrad Vander Linden het pad van de pure speculatie, want werkelijk niets, maar dan ook niets in de middeleeuwse manuscripten wijst in die richting. Tot onze verrassing bleek de verklaring voor deze gedachtesprong te liggen bij een 17de-eeuws werk van Wendelinus.
Voor ons waren dit teveel aannames en onzekerheden om te blijven vast houden aan de ligging van het Kolenwoud in de regio van oost-Henegouwen op de grens met Brabant. Er is meer reden om de zoekzone naar het Kolenwoud zuidwaarts te verplaatsen, naar een gebied dat dichter aansluit bij de plaatsaanduidingen uit de vroeg middeleeuwse bronnen in het noorden van Frankrijk.

Aanbeveling

Ook al is de verleiding groot om in het Kolenwoud een voorloper van oude bossen in het huidige Vlaanderen te zien, toch raden we aan om dat niet meer te doen. Historisch gezien – en daarmee bedoelen we op basis van historisch bronnenmateriaal- is daar geen enkel bewijs voor. Op geen enkele manier laten de middeleeuwse manuscripten over het Kolenwoud toe een nu nog bestaand bos met het vroeg middeleeuws bos te identificeren. Beter is het om de kracht van hun eigen bosgeschiedenis te benutten, voor zover historische bronnen van of over een bos voorhanden zijn natuurlijk. Archieven laten in het beste geval toe om tot de 12de eeuw terug te keren, gewoon omdat archiefstukken uit die periode al zeer uitzonderlijk zijn.

Om verder in de tijd terug te gaan, zijn andere methodes meer aangewezen. Enkele voorbeelden illustreren dat. Voor het Zoniënwoud kon op basis van onderzoek van de reliëfvormen en de beekdalen worden besloten dat het terrein altijd bos moet zijn geweest[76]. Het microreliëf is er uitzonderlijk goed bewaard, precies omdat het sinds de laatste ijstijd al zo'n 10.000 jaar lang onder bos is blijven liggen. Maar dat is eerder uitzonderlijk. Vele andere bossen wisselden periodes van bebossing en ontbossing af, zoals bijvoorbeeld voor het Meerdaalwoud is aangetoond. In de Gallo-Romeinse periode bleek het ontbost te zijn en in gebruik door de landbouw. Onderzoek naar bodemerosie en erosiegeulen of ravijnen in het huidige boscomplex toonde aan dat ze enkel in open akkergebied konden zijn ontstaan door de intensiteit van afstromend water[77]. Meestal eroderen deze geulen verder of raken ze opnieuw opgevuld. Alleen in het Meerdaalwoud zijn die diep uitgesneden erosiegeulen als fossielen bewaard gebleven, omdat de bosregeneratie na de Gallo-Romeinse periode de erosie stopte. Het meer doorgedreven archeologisch onderzoek van de laatste jaren bevestigde deze ontwikkeling[78]. Sporen van Gallo-Romeinse grafheuvels of van een weg en zelfs kavelstructuren onder bos schetsen een beeld van een landbouwgebied, dat pakweg na de 4de eeuw nC weer verboste.

Geschiedenis verloopt zeker niet altijd rechtlijnig, hoewel vaak in die patronen over bossen wordt gedacht. "Als het op de Ferrariskaart bos was, zal het vroeger ook wel bos zijn geweest" is dan de redenering. Maar de landschappen in onze regio zijn zeer dynamisch, waardoor langdurig landgebruik eerder uitzondering dan regel is. Recent internationaal dendrochronologisch onderzoek van houtskoolresten uit diverse archeologische sites toonde onlangs overtuigend aan hoezeer lange termijn ontwikkelingen periodes van bebossing en ontbossing afwisselen in een ruime regio tussen de Alpen en de Atlantische oceaan[79]. Het onderzoek overspande tien eeuwen (300 vC tot 700 nC), waarbij de Gallo-Romeinse tijd een periode van socio-economische bloei de druk op de beschikbare bosreserves inluidde, die zich nadien in de vroege middeleeuwen herstelden.
Bij historisch onderzoek stoot je gemakkelijk op de grenzen van het bronnenmateriaal. Multidiscplinair onderzoek zoals landschapsarcheologie, dendrochronologie of onderzoek naar houtskoolresten uit bijvoorbeeld meilers in bossen laat toe om de tijdsdimensie langer op te rekken tot vroegere periodes.

13. Kolenwoud voorgesteld als het decor voor een imaginaire slag tussen 'Vandalen' en christenen in de vroege middeleeuwen naar aanleiding van de zogenaamde invasies door de Noormannen. Volgens de Guyse lag het Kolenwoud in Henegouwen bij Buissenal ten noorden van Leuze en werd het in de 9de eeuw door een christelijke legermacht van onder andere de Franse koning verdedigd tegen oprukkende 'Vandalen'.

Mythische afbeelding van het Kolenwoud, de enige in zijn soort, gepubliceerd door Fortia d'Urban in 1830 bij zijn vertaling van het werk van Jacques de Guyse. Het is niet duidelijk of deze afbeelding uit een origineel manuscript komt, dan wel een 19de-eeuwse interpretatie van een tekenaar is. Fortia werkte op een manuscript uit de bibliotheek van Valenciennes nr. 5995 (oude signatuur). In de gedigitaliseerde versies van de Guyse's manuscript in de huidige bibliotheek van Valenciennes vonden we de afbeelding niet terug.
Bron: DE FORTIA D'URBAN A. (ed.) 1830: *Histoire de Hainaut, par Jacques de Guyse traduite en Français avec le texte latin en regard et accompagnée de notes,* dl. 9, Parijs, Brussel, 221.

////////////

8 ENGLISH ABSTRACT

To some, the Forêt Charbonnière is simply an early medieval forest that is said to have existed in our region between the 4th and 12th centuries. To others, it is a mysterious place that has become embedded in our collective imagination as a vast, wild and almost impenetrable forest from the Dark Ages. It is even said that the Forêt Charbonnière once formed the basis for the emergence of the language border in Belgium. Today, it mainly serves to lend existing forests the aura of a very ancient woodland. But is that really justified? The Forêt Charbonnière: was it truly a mysterious early medieval forest, and where was it located?

The oldest original mention of the Forêt Charbonnière is found in the Lex Salica, which we all know for the inheritance laws that excluded women from the throne in the past. One of the oldest 5th-century articles in that code mentions the Forêt Charbonnière as 'Carbonaria', its Latin name, the only article that gives a vague indication of the jurisdiction to which the Lex Salica would apply and which extended as far as the Forêt Charbonnière. A century later, it reappears in a book by Gregory of Tours on Frankish history, which references the Forêt Charbonnière in a quotation from a Roman historian. Since then, the toponym has appeared a further 56 times in 21 other medieval manuscripts spanning a total of roughly 1,000 years of history. It has therefore turned into quite a quest to fish out the right fragments from that sea of medieval manuscripts. We were able to label eight manuscripts as 'contemporary'. They referred to the Forêt Charbonnière shortly after writing about it, which lends further credibility to the information.

To be clear, not a single manuscript writes about the Forêt Charbonnière. Each time, it concerns a fragment, a single mention, a passing remark, nothing more than that. They prove that 'Carbonaria' existed in the early Middle Ages, certainly as a toponym for an area. It was not until 727 that the Liber Historiae Francorum referred to it for the first time as 'silva Carbonaria'.

The early medieval manuscripts remain vague about the location of the Forêt Charbonnière. It is situated somewhere west of the Meuse and north of the Seine, a search area that is quite extensive. In the 7th–8th centuries, the Forêt Charbonnière lay in a border region between two sub-kingdoms within the Frankish Empire, Neustria and Austrasia, two regions then embroiled in a struggle for power. But where exactly was that border region?
Since one of the key figures in the debate on the Forêt Charbonnière, Vander Linden, published his theory, historians have assumed that the border region corresponds to the eastern boundary of the old diocese of Cambrai. This is a hypothesis based on the assumption that ancient boundaries would have persisted and continued to exist for a long time within new boundaries and administrative divisions.
However, the few more specific locations found in early medieval manuscripts lead us to suspect that the Forêt Charbonnière should be situated in northern France, specifically in the area between the Sambre and Meuse rivers and the upper course of the Oise. This broad search area best corresponds to the place names Saint-Quentin, Tertry, Vinchy and Quierzy, which appear in the sources between the 6th and 9th centuries. Between the 10th and 12th centuries, place names associated with the Forêt Charbonnière still appear here and there, such as Lobbes, Thiméon, and Marche-lez-Ecaussines, all in the region around Seneffe in eastern Hainaut. This is likely the northernmost extension of what once constituted the Forêt Charbonnière.

Contrary to popular belief, the Forêt Charbonnière did not extend as far as Flanders. To our surprise, the explanation for this leap in reasoning turned out to lie in a 17th-century work by a humanist named Wendelinus (Govaert Wendelen), who wrote about the Lex Salica, did not know where to situate the Forêt Charbonnière, and therefore resorted to large ancient forests in the region with which he was familiar. Ever since, Hallerbos, the Sonian Forest and even the Meerdaal Forest near Leuven have been wrongly mentioned in the same breath as the Forêt Charbonnière.

Does this mean the mystery of the Forêt Charbonnière has been unravelled? Not really, because we cannot say with certainty where the Forêt Charbonnière was located. The vagueness of the early medieval manuscripts that mention it simply does not allow for that. However, it was worthwhile to critically examine the sources on the Forêt Charbonnière and what has ever been written about it. Checking sources and continuing to check them remains important.

9 CORPUS VAN TEKSTFRAGMENTEN OVER HET KOLENWOUD

Dit is het corpus van tekstfragmenten over het (silva) Carbonaria uit de vroege middeleeuwen tot de 14de eeuw. De meeste komen uit de officiële bronnenuitgave van de 'Monumenta Germaniae Historica' samengesteld door kenners van de periode én van het middeleeuwse latijn. In de 19de eeuw begonnen Duitse mediëvisten aan deze tekstkritische edities van de middeleeuwse manuscripten, die sinds enkele jaren online nog beter toegankelijk zijn gemaakt. Initiatiefnemer, de Bayerischen Staatsbibliothek, verspreidt de online versie van de 'Monumenta Germaniae Historica' onder de Creative Commons licentie CC BY 4.0 en draagt op die manier genereus bij tot de vrije raadpleging van de inhoud van vele middeleeuwse manuscripten. Bron is:
Bayerischen Staatsbibliothek, Monumenta Germaniae Historica, https://www.mgh.de/de/mgh-digital/ (geraadpleegd op 16 maart 2026).

Bij elk fragment geven we duiding bij de tekst en bij het manuscript, gevolgd door het eigenlijke tekstfragment en een vereenvoudigde hertaling. Voor de hertalingen deed ik beroep op AI met de hulp van DeepL, ChatGPT, GoogleTranslate. Woorden tussen [vierkante haken] in de hertaling zijn mijn toevoegingen om de tekst beter te kunnen begrijpen. Op het einde volgt de bronvermelding naar de tekstuitgave en een bibliografie. Wie het tekstfragment graag zelf raadpleegt, kan eenvoudig de link onderaan in elke tekst gebruiken.

9.1 ANNALES BERTINIANI

- 834
- Geschreven tussen 835-840

Tekstfragment (waarover gaat het?)

De Annales Bertiniani vermeldt ‘Carbonaria’ één keer, met name in het jaar 834, niet als woud, maar wel als plaatsaanduiding voor een gebied. Hoofdfiguren in het verhaal uit het jaar 834 waarin Carbonaria genoemd wordt, zijn Lodewijk de Vrome, keizer van het Karolingische Rijk, en zijn zonen Lodewijk de Duitser en Pepijn, die in opstand komen tegen hun broer en medekeizer Lotharius. Het zijn jaren van conflict over de erfopvolging van het Karolingische rijk. Uiteindelijk zouden de aanhoudende conflicten leiden tot een verdeling van het territorium, vastgelegd in het verdrag van Verdun in 843.
De betekenis van ‘Carbonaria’ in dit fragment heeft betrekking op een gebied in het Karolingische Rijk waar de Franken verbleven. Het behoorde duidelijk tot de invloedssfeer van het Oost-Frankische rijk. Lodewijk de Duitser is het die de Franken bij Carbonaria mobiliseert om zijn belangen militair te helpen verdedigen

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Dit fragment van de Annales Bertiniani dat verslag uitbrengt over de gebeurtenissen van het jaar 834, is enkele jaren later geschreven (voor 840) door een anonieme auteur die aanhanger van Karel de Kale was en vanuit een West-Frankisch perspectief schrijft. ‘Aan deze zijde van Carbonaria’ moeten we dus interpreteren als ‘aan de West-Frankische zijde van Carbonaria’, gezien vanuit het perspectief van de schrijver. Geheel onpartijdig is het relaas dus niet, maar toch worden de Annales Bertiniani als één van de belangrijkste en betrouwbare bronnen van de 9de eeuw beschouwd, omdat de schrijver kort na de feiten over eigentijdse gebeurtenissen berichtte en dus als ‘ooggetuige’ kan worden beschouwd. Vandaag zouden we hem als een ‘welingelichte bron’ omschrijven.
De volledige ‘Annales’ overspannen de periode 830-882, waarbij het fragmentje waarin ‘Carbonaria’ één keer voorkomt over het jaar 834 bericht. Drie auteurs werkten aan de Annales Bertiniani, waaronder de bisschop van Troyes (Prudentius) en de bisschop van Reims (Hincmar). ‘Bertinianus’ verwijst naar de vindplaats van het oudste manuscript dat in de abdij van Saint-Bertin in Saint-Omer wordt bewaard.

Annales Bertiniani, jaar 834

Et domnus quidem imperator in Aquis servabatur; nihilque humanius erga illum fiebat, sed multo crudelius adversarii eius in illum insaniebant, die noctuque satagentes tantis afflictionibus eius animum emollire, ut sponte saeculum reliquisset et se in monasterium contulisset. At ille nunquam se facturum aiebat, quamdiu de se nullam potestatem haberet, aliquod votum. Verum cum Hludowicus comperisset, quod nihil eius petitio apud germanum praevaleret, ut mitius apud patrem egisset, misit legatos ad fratrem suum Pippinum eique innotuit omnia quae erga patrem gesta fuerant, deprecans illum, ut reminiscens paterni amoris ac reverentiae una cum illo patrem de illa tribulatione eriperet. At ille statim convocavit exercitum Aquitaniorum et Ultra- sequanensium, Hludowicus Baioarios, Austrasios, Saxones. Alamannos necnon et Francos qui citra Carbonariam consistebant ; cum quibus etiam ad Aquis properare coeperunt, Cumque hoc Hlotharius cognovisset, de Aquis abscessit et patrem suum usque ad Parisius sub memorata custodia de- duxit ibique iam Pippinum cum exercitu repperit, Sequanae insolita exuberatione transire prohibitum...

http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_rer._Germ._5_S._8

Hertaling

De keizer [Lodewijk de Vrome] werd intussen in Aken in slechte omstandigheden vastgehouden [door zijn zoon Lotharius]. ...
Toen Lodewijk [de Duitser, zoon van Lodewijk de Vrome] merkte dat zijn verzoek bij zijn broer [Lotharius] geen enkel effect had en dat deze zijn vader niet milder behandelde, stuurde hij gezanten naar zijn broer Pepijn [van Aquitanië]. Hij liet hem alles weten wat hun vader was aangedaan en smeekte hem hun vader uit die ellendige situatie te bevrijden.
Pepijn riep daarop onmiddellijk een leger bijeen van Aquitaniërs en van de bewoners van het gebied aan de overzijde van de Seine. Lodewijk mobiliseerde de Beieren, Austrasiërs, Saksen, Alemannen en ook de Franken die aan deze zijde van Carbonaria woonden. Met deze troepen haastten zij zich naar Aken.
Toen Lotharius hiervan op de hoogte raakte, bracht hij zijn vader van Aken naar Parijs. Daar trof hij Pepijn met zijn leger aan, dat door een ongewoon hoge waterstand van de Seine werd verhinderd de rivier over te steken...

Tekstuitgave

Waitz G. ed. 1883: *Annales Bertiniani*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Germanicarum 5 (MGH SS rer. Germ 5), Hannover, 7-8.

Bibliografie

Bayerische Akademie der Wissenschaften, *Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters* [online], https://geschichtsquellen.de/werk/212 (geraadpleegd op 9 maart 2026).
MOLINIER A. 1901: 800. *Annales Bertiniani*, Collectie numériques de la Sorbonne, 1901/1, 246-247. https://www.persee.fr/doc/shf_0000-0000_1901_num_1_1_864_t1_0246_0000_5# (geraadpleegd op 9 maart 2026).
NELSON J. 1992: *Charles the Bald*, Londen, New York, 269.
MCKITTERICK R. 1989: *The Frankish Kingdoms under the Carolingians 751-987*, Cambridge, 6.

9.2 ANNALES METTENSES PRIORES

- Tekstfragmenten over jaren 687 (640), 690, 717
- Geschreven in 806

Tekstfragment (waarover gaat het?)

In de Annales Mettenses volgen twee tekstfragmenten uit de jaren 687 en 690 kort na elkaar met daarin de vermelding van 'silva carbonaria'. Ze gaan over conflicten tussen Neustrië (west) en Austrasië (oost), twee gebieden binnen het grote Frankische rijk die met elkaar de strijd om de supprematie over het rijk aangingen. Aan het hoofd van het Frankische rijk stond weliswaar een koning, maar eigenlijk lag de echte macht in de 7de eeuw bij de hofmeiers, de hoogste functionarissen aan het hof. In Austrasië was dat Pepijn II, alias Pepijn van Herstal, de hoofdfiguur in elk van deze tekstfragmenten. In 687 behaalde Pepijn volgens de schrijver van de Annales Mettenses bij Tertry een roemrijke overwinning op Neustrië. De koning schoof hij aan de kant. Officieel bleef de functie bestaan, maar het was Pepijn die de controle over de koning behield. De jaren 687-690 zijn een sleutelperiode in de geschiedenis van het Frankische rijk, omdat de opkomende macht van Pepijn II voor een verschuiving van het machtscentrum naar het oosten zorgt (Austrasië, met steden als Metz, Trier, Keulen) en zo de basis legt voor de latere keizer Karel de Grote.
Het derde tekstfragment uit 717 geeft een andere versie over een interne machtsstrijd uit het begin van de 8ste eeuw dan het Liber Historiae Francorum. Volgens de schrijver behaalde het Oost-Frankische rijk in 716 bij Kamerijk (Vinchy) een glorieuze overwinning op zijn tegenstanders uit het westen.
Interessant is de vermelding van het Carbonaria-woud in het grensgebied tussen Neustrië en Austrasië, twee deelgebieden binnen het Frankische rijk (690). Echt helpen bij de situering van het woud doet deze vermelding niet, omdat ook de ligging van Austrasië en Neustrië niet precies gekend is. De verwijzingen naar Vinchy en Tertry in het noorden van Frankrijk geven wel enkele concrete plaatsaanduidingen voor de situering van Carbonaria.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

De drie tekstfragmenten met de vermeldingen van 'carbonaria' situeren zich tussen 687-717, terwijl de Annales Mettenses zijn geschreven aan het begin van de 9de eeuw (806). Er zit dus een hele tijd tussen de beschrijving van deze gebeurtenissen en het ontstaan van het manuscript.
De schrijver had een duidelijk propagandistisch doel voor ogen, nl. de Karolingische heerschappij legitimeren. Ondanks de forse machtsverschuivingen wil de auteur doen uitschijnen dat de macht als vanzelf, logisch, geordend, op natuurlijke door God gewilde wijze van de Merovingers op de Karolingers overging. Door het ophemelen van de merovingische machthebber, Pepijn II alias Pepijn van Herstal, straalde het aura van zijn macht af op de latere Karel Martel en Karel de Grote.
De verhalen over de periode 687-690 zijn dus niet uit eerste hand. Ze steunen op slechts één bron en zijn heel waarschijnlijk bijgekleurd of vertekend. Voor de Karolingische geschiedenis van de tweede helft van de 8ste eeuw zijn de Annales Mettenses wel een belangrijke bron.

Annales Mettenses Priores,
687 (citaat slaat op 640)

Interea duces ac optimates Francorum, quos gloriosus genitor eius nutriverat, magnisque olim honoribus exaltaverat, audita nequissimi tyranni perditione, immenso replete gaudio ad Pippinum properant, seque cum hominibus quos gubernabant, suae ditione mancipant.
Ad solatium autem (praestante domino) tantae rei publicae administrationis erat ei gloriosa genitrix cinctis laudibus Digna, nomine Begga, filia Pippini praecellentissimi quondam principis, qui populum inter Carbonariam silvam et Mosam fluvium, et usque Fresionum fines vastis limitibus habitantem iustis legibus gubernabat.

http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_1_S._316

Hertaling

Intussen haastten de hertogen en vooraanstaande edelen van de Franken [...] zich, nadat zij de ondergang van de verderfelijke tiran hadden vernomen, met grote vreugde naar Pepijn [van Herstal]. Zij stelden zich, samen met de mensen over wie zij het gezag uitoefenden, onder zijn heerschappij.
Bij de zware taak van het bestuur van zo'n groot rijk stond hem bovendien, met Gods hulp, zijn roemrijke moeder terzijde: een vrouw die alle lof verdiende, Begga genaamd. Zij was de dochter van Pepijn, ooit een uitmuntend vorst, die het volk bestuurde dat zich uitstrekte tussen het Kolenwoud en de Maas, en verder tot aan de grenzen van de Friezen, en dat hij binnen deze uitgestrekte gebieden met rechtvaardige wetten regeerde.
(opgelet, dit is een citaat ut het jaar 687 over een situatie in 640)

690

Anno dominicae incarnationis 690. Ducibus Pippini omnibus optime placuit arme capere, pro misers ac spoliati, qui tutelam suam fidemque et defensionem quaesiverant, dimicare, patriamque non a populante hoste, sed in suis sedibus deterrente requisto defensare.
Pippinus vero, accepta a magistrate consilio quod apud se versabat in animo, magno repletes in animo , magno repletes gaudio exercitum congregat, quo obstinate regis iactantiam praeveniret. Adunato igitur exercitu, Pippinus ad carbonariam silvam pervenit, qui terminus utraque regna diviserat.
Ubi convocatus optimatibus sios, imo cuncto exercitu, intentionem suam succinta concione innotuit. [...]

Tunc unanimiter invocato Dei auxilio, iamdictam Carbonariam silvam transeunt, hostiliter cuncta vastantes ad interiores regni illius [Neustrië] partes intrepidi perveniunt, haud proculque ab oppido Viromandorum iuxta villam qui vocabulum est Trextricium castra posuerunt.
http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_1_S._318

Hertaling

In het jaar van de menswording van de Heer 690 waren alle aanvoerders van Pepijn [van Herstal] van mening dat het het beste was de wapens op te nemen. Zij wilden strijden voor de ellendigen en beroofden, die hun bescherming, trouw en verdediging hadden gezocht, en het vaderland verdedigen, niet tegen een vijand die het land al verwoestte, maar tegen een heerser [koning Theoderik III] die hen zelfs in hun eigen woonplaatsen onderdrukte.
Pepijn zelf nam het besluit dat hij al geruime tijd in gedachten had overwogen, na overleg met zijn raadgevers. Met grote vreugde liet hij een leger bijeenroepen om de koppige hoogmoed van de koning vóór te zijn. Nadat het leger was verzameld, trok Pepijn naar het Carbonaria woud, dat de grens vormde tussen de beide rijken.
Daar riep hij zijn voornaamste mannen bijeen — ja zelfs het hele leger — en maakte hij in een korte toespraak zijn voornemen bekend. [...]

Vervolgens, unaniem Gods hulp inroepend, trokken ze door het eerdergenoemde Carbonaria-woud, verwoestten alles en bereikten onverschrokken het binnenland van dat koninkrijk. Niet ver van de stad van de Viromandi [Saint-Quentin] sloegen ze hun kamp op nabij een castrum genaamd Trextricium [Tertry].

Annales Mettenses Posteriores
717

Carolus princeps, non immemor iniurarum Hilperici exercitum ab oriente commovit, Carbonarium silvam transiens, Hilperici regnum ex parte depopulatus est. Quo comperto idem Hilpericus cum Raginfrido maiore domus ad defendendam patriam sibi in occursom properat. Castrametatus est autem uterque exercitus, haud procul a se distantes in pago Cameracensu iuxta villam quae dicitur Vintiacus.

https://www.dmgh.de/mgh_ss_rer_germ_10/index.htm#page/23/mode/1up

Hertaling

Karel, de vorst [Karel Martel], vergat de hem aangedane beledigingen niet en bracht vanuit het oosten een leger op de been. Nadat hij het Carbonaria woud was overgestoken, verwoestte hij een deel van het rijk van koning Chilperik [Chilperik II, koning van Neustrië].
Toen Chilperik hiervan op de hoogte werd gebracht, haastte hij zich samen met de hofmeier Raganfrid om hem tegemoet te trekken en het land te verdedigen. Beide legers sloegen vervolgens hun kamp op in het Kamerijkse, niet ver van elkaar verwijderd, bij de plaats die Vintiacus [Vinchy] wordt genoemd.

Tekstuitgave

PERTZ G.H. (ed.) 1826: *Annales Mettenses Priores*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores 1, Hannover, Leipzig, 314-336.
DE SIMSON B. (ed.) 1905: *Annales Mettenses Priores. Accedunt additamenta. Annalium Mettensium Posteriorum*, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum, Hannover.

Bibliografie

WOOD I. 1994: *The Merovingian kingdoms, 450-751*, London, New York.
MÖSCH S. Les annales Mettenses priores et Alcuin d'York. Le discours politiqie sur l'accession de Charlemagne au pouvoir, in Société d'histoire et d'archéologie en Lorraine (ed.), *Charlemagne, les Carolingiens et Metz*, Nancy, 65-81, https://books.openedition.org/edul/7512?lang=e (geraadpleegd 30 januari 2026).
S.N. s.d. *Annales Mettenses priores*, Geschichtsquellen [online], https://geschichtsquellen.de/werk/329 (geraadpleegd 30 januari 2026).

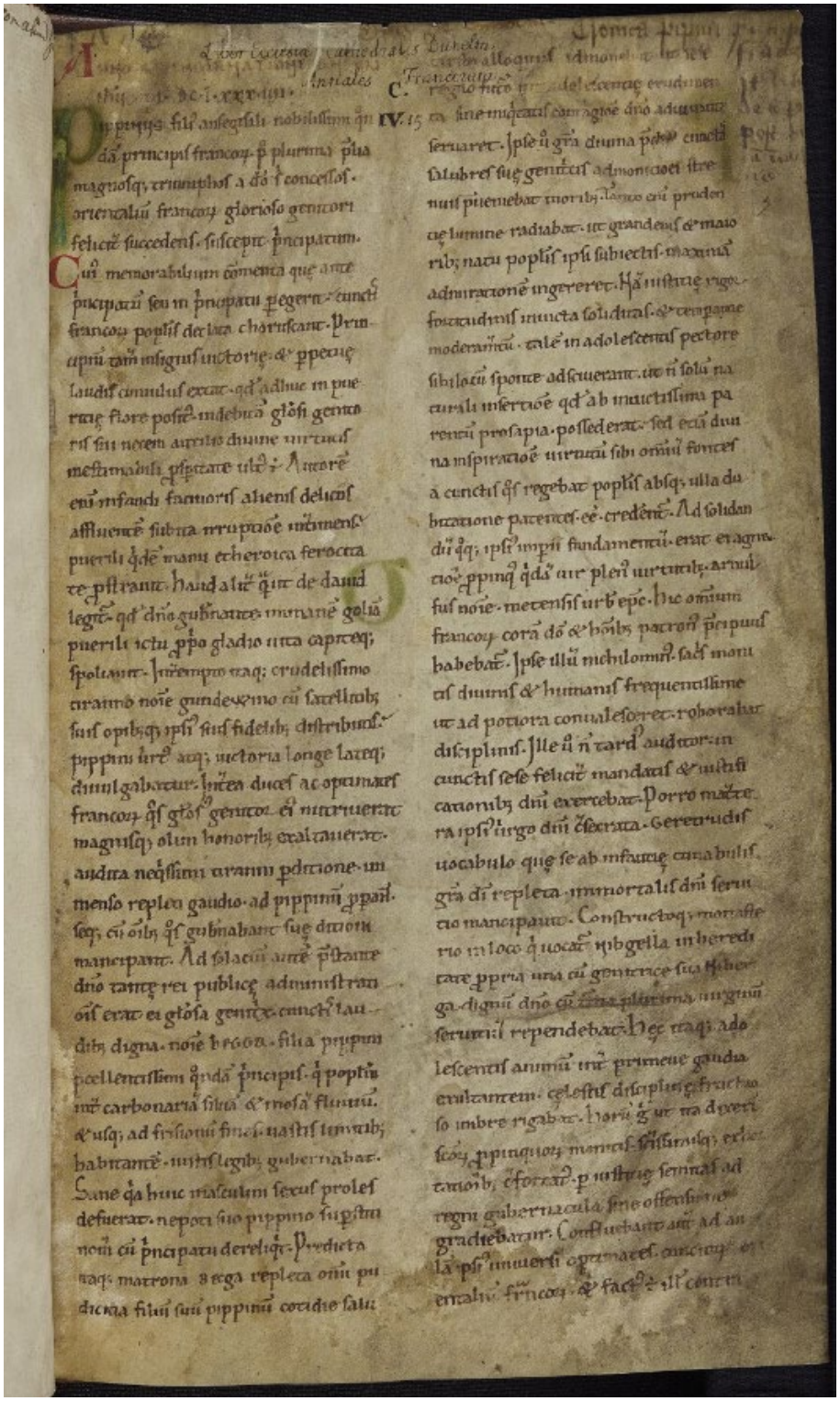

14 Annales Mettenses Priores, eerste folio van het manuscript uit 806.
In 1895 ontdekte Karl Hampe dit handschrift in de kathedraalbibliotheek van Durham, dat de basis vormde voor de tekstuitgave die we hier gebruikten
Vindplaats Durham Cathedral Library MS. C.IV.15, f° 2r
https://iiif.durham.ac.uk/index.html?manifest=t1m6969z077b&canvas=t1t7h149q597

9.3 ANNALES SANCTI MARTINI TORNACENSIS

- 955
- Geschreven na 1099

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Verwijst in het algemeen naar invallen van Slavische volkeren (Hongaren) in de 10de eeuw, op een moment dat het Frankische rijk (Lotharingen) door interne verdeeldheid zwak stond. Carbonaria krijgt in het verhaal van de schrijver van de Annales Sancti Martini Tornacensis de rol van toevluchtsoord voor externe invallers of 'barbaren', in dit geval Hongaren. In voorgaande manuscripten maakten de schrijvers gebruik van een gelijkaardig procedé, waarbij Carbonaria de plaats is waar Franken zich ophouden of schuilhouden (Gregorius van Tours, Chronicon Moissiacense, Liber cronicorum sive Annalis Erfordensis), of Noormannen (Reginonis Chronicon, Annalista Saxo, Vita S. Gudilae).

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Er is weinig geweten over deze Annales.
De schrijver van de Annales Sancti Martini Tornacensis kon over deze gebeurtenis niet rechtstreeks zijn geïnformeerd, omdat hij op een veel later moment schrijft en zich op een andere plaats (niet Lobbes) bevond. Hij inspireerde zich waarschijnlijk op de Gesta Abbatum Lobiensium van Folcuïnus, die zich op zijn beurt op de Reginonis Chronicon baseert.

Annales S. Martini Tornacensis, jaar 955

Conradus dux, dei et imperatoris transfuga, ad Hungaros se conferens, eos in Lotharingiam usque ad carbonarium silvam perduxit, et virtute Dei apud Lobias contra eos ostensa ultra prodire prohibiti, impune redeunt.

https://www.dmgh.de/mgh_ss_15_2/index.htm#page/1296/mode/1up

Hertaling

Hertog Koenraad, een verrader van God en van de keizer, sloot zich aan bij de Hongaren en leidde hen Lotharingen binnen, tot aan het Kolenwoud. Maar nadat Gods macht zich tegen hen had getoond bij Lobbes, werden zij ervan weerhouden verder op te rukken en keerden zij ongedeerd terug.

Tekstuitgave

HOLDER-EGGER O. (ed.) 1888: *Annales S. Martini Tornacensis*, Monumenta Germaniae Historica 15-2 (MGH SS 15-2), 1295-1297.

Bibliografie

MOLINIER A. 1902: Les sources de l'histoire de France, Paris, Annales (sive Chronicori) S. Martini Tornacensis, Collections numériques de la Sorbonne 2-1, 173.
BOWLUS C. 2008: The early Hungarians as mercenaries 860–955, in France J. (ed.) *Mercenaries and Paid Men: the mercenary identity in the Middle Ages: proceedings of a conference held at University of Wales, Swansea, 7th-9th July 2005*, History of Warfare 47, Leiden, Boston, 193-205.

9.4 ANNALISTA SAXO

- 879, 955
- Geschreven in de 12de eeuw

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Het eerste tekstje uit 879 linkt plunderingen van de Noormannen aan een crisissituatie onder de Karolingische heersers over de verdeling van het rijk. Externe bedreigingen waaronder die van de Noormannen droegen bij aan een akkoord waarbij het middenrijk Lotharingen (tijdelijk) bij het Oost-Frankische rijk werd ingelijfd. Op de terugtocht van één van de protagonisten, nl. koning Lodewijk de Jonge, van de plaats waar het akkoord werd gesloten in Ribemont West-Francia naar zijn rijk Oost-Francia stootte hij op de Noormannen die zich bij 'Carbonaria' ophielden, op een plaats genaamd Thimium, die hedendaagse historici met Thiméon tussen Mons en Charleroi identificeren. Het hele fragment komt duidelijk uit de Reginonis Chronicon, die hij voor deze passage over de Noormannen letterlijk en in bijna ongewijzigde vorm kopieert.
Het tweede fragmentje met daarin 'carbonariam silvam' heeft het over de Hongaarse plunderingen van het jaar 954-955 in Lotharingen. Het verhaal gaat als volgt: Liodulf, zoon van de Duitse koning Otto I, kwam in opstand tegen zijn vader, gesteund door zijn schoonbroer Conrad (Koenraad de Rode) en met de Hongaren als bondgenoot. Van het machtsvacuüm maakten de Hongaren gebruik om op grote schaal te gaan plunderen. En dat dreef de opstandelingen opnieuw aan de kant van de koning Otto I. Conrad verloor weliswaar zijn titel van hertog van Lotharingen en moest de strijd aanbinden met zijn vroegere bondgenoten, de Hongaren. Hij verloor het leven bij de slag op het Lechfeld ten zuiden van Augsburg in Beieren (955), een belangrijke slag die definitief met de Hongaarse strooptochten komaf maakte.
De vermelding 'carbonariam silvam' doet wat vreemd aan in deze context, evenals het terloopse 'apud Lobias' (Lobbes). Op dit punt laat de auteur van de Annalista Saxo twee verhalen door elkaar lopen. Het verhaal over Conrad, de hertog van Lotharingen en de Hongaren, haalde hij net zoals het eerste fragment uit de Reginonis Chronicon. Dat vermengde hij met het miraculeuze verhaal van de abdij van Lobbes, waarbij de monniken verscholen in de kerk als bij wonder door goddelijke krachten ontsnapten aan de moordzucht door voorbijtrekkende Hongaarse hordes . Waarschijnlijk greep de auteur van het manuscript voor deze gebeurtenissen uit 954-955 terug naar de Gesta abbatum Lobiensium van Folcuinus, die een heel hoofdstuk aan de Hongaarse terreur in Lobbes wijdt. Zelf kon hij er geen getuige van zijn, aangezien de feiten zich 200 jaar eerder afspeelden. Qua ruimtelijke situering kunnen we uit het fragment enkel afleiden dat het zogenaamde Kolenwoud ergens in Lotharingen lag.
Gemeenschappelijk in de twee tekstfragmenten is de aanduiding van het zogenaamde Kolenwoud als een locatie waar 'barbaren', Noormannen (9de eeuw) of Hongaren (10de eeuw) het Frankische rijk met hun plunderingen bedreigden.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

De tussen 1148-1152 geschreven Annalsta Saxo schrijft over Germaanse koningen en hun voorgangers, de Karolingers. Het manuscript behandelt de periode 741- 1142 chronologisch, te beginnen het het aantreden van Pepijn de Jongere en eindigend met de regering van Koenraad III als koning van Duitsland. Daarmee plaatst de auteur de heersers over Duitsland en het Heilig Roomse Rijk in de traditie van het grote Frankische rijk uit de tijd van Karel de

Grote. Voor de samenstelling van de kroniek beschikte de auteur uit Magdeburg in Saksen (Duitsland) over meer dan 100 bronnen, waaronder de kroniek van Reginon van Prüm. De auteur beperkt zich niet tot feiten, maar analyseert ook, zeker als het over zijn eigen tijd gaat. De twee tekstjes met daarin 'carbonariam' refereert aan gebeurtenissen die 300 tot 200 jaar ouder zijn. Hier kunnen we de auteur van de Annalista Saxo dus moeilijk als een ooggetuige beschouwen. Zijn informatie putte hij uit andere bronnen, zoals Reginonis Chronicon (voor het eerste) en de Gesta abbatum Lobiensium (voor het tweede). De formulering 'iuxta Carbonarium, in loco qui vocatur Thimium' is letterlijk overgenomen uit de Reginonis Chronicon. De vermeldingen over het zogenaamde Kolenwoud zijn dus niet origineel. In het geval van het tweede tekstfragment komt de vermenging van twee verhalen de betrouwbaarheid niet ten goede.

Annalista Saxo
879

Per idem tempus Lodewicus, qui Austrasiis imperabat, cognita morte aequivoci sui, regnum illius invader disponit, et transvadata Mosa, imperii fines occupavit. Cui ocurrerunt duo fratres memorati cum valida manu, sed intercurrentibus vicissim legationibus, nequaquam pugna committitur, sed pax roboratur; adolescentes quippe agebant, ut foederatus ab eis recederet Lodewicus, et portionem regni Lotharii, quam avus corum paterque tenuerat, ex integro illi concesserunt, addita insuper Attrebatis abbatial sancti Vedasti.
Facta itaque hac pactione datisque sacramentis, cum in regnum idem rec reverteretur, repente obviam habuit Nortmannorum innumerabilem multitudinem iuxta Carbonariam, in loco qui dicitur Thimum, cum ingentie praeda classem repetentem.

http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_6_S._584

Hertaling

In diezelfde periode besloot Lodewijk [de Jonge], die over Austrasië heerste, nadat hij van de dood van zijn naamgenoot [Lodewijk de Stamelaar] had vernomen, diens rijk in bezit te nemen. Nadat hij de Maas was overgestoken, bezette hij de grenzen van het rijk. De twee eerder genoemde broers [Lodewijk III en Karloman] trokken hem echter met een sterke strijdmacht tegemoet. Door wederzijdse gezantschappen kwam het echter niet tot een gevecht; in plaats daarvan werd de vrede bevestigd. De jonge vorsten wilden namelijk dat Lodewijk zich als bondgenoot van hen zou terugtrekken. In ruil daarvoor stonden zij hem volledig het deel van het rijk van Lotharius af dat hun grootvader en vader hadden bezeten; bovendien voegden zij daaraan de abdij van Sint-Vaast in Atrecht toe.
Nadat dit verdrag was gesloten en de eden waren afgelegd, keerde de koning naar zijn rijk terug. Onderweg stuitte hij plotseling, in de buurt van het Kolenwoud, op een ontelbare menigte Noormannen, op een plaats die Thimum wordt genoemd, die met een grote buit op weg waren naar hun vloot.

954-955

Igitur Liudolfo ad gratiam patris reductor, Conradus dux, dei et regis perfuga, ad Ungarios se conferens, eos in Lotharingiam usque ad carbonariam silvam perduxit, et virtute Dei Aput Lobias contra eos ostensa, ultra prodire prohibiti impune redeunt.
http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_6_S._612

Hertaling

Nadat Liudolf weer in de gunst van zijn vader was opgenomen, sloot hertog Koenraad, een verrader van God en van de koning, zich aan bij de Hongaren en leidde hen Lotharingen binnen, tot aan het Kolenwoud. Maar toen bij Lobbes Gods macht zich tegen hen openbaarde, werden zij verhinderd verder op te rukken en keerden zij ongedeerd terug.

Tekstuitgave

WAITZ G. (ed.) 1844: *Annalista Saxo*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores 6, Hannover, 542-777.

Bibliografie

Bayerische Akademie der Wissenschaften, *Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters* [online], https://geschichtsquellen.de/werk/470 (geraadpleegd op 9 maart 2026).
D'HAENENS A. 1961: Les incursions hongroises dans l'espace belge (954/955), *Cahiers de Civilisation médiévale* 4-16, p. 423-440. https://doi.org/10.3406/ccmed.1961.1204

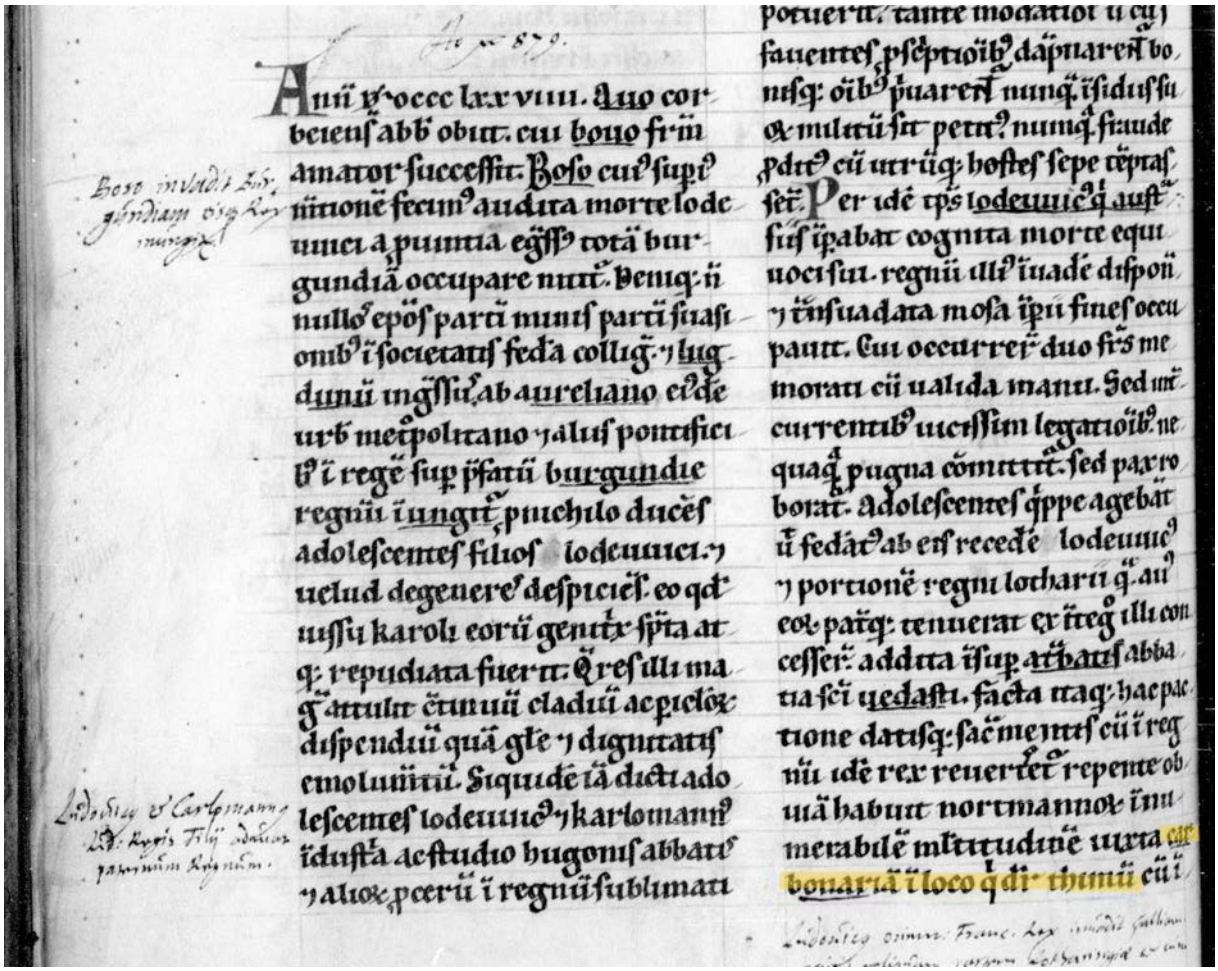

15 Tekstfragment uit de Annalista Saxo met rechtsonder in het geel gemarkeerd ‘carbonariam in loco qui dicitur Thimum’. Bron Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Latin 11851, f°38 v°, Gallica [online] https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b90658698/f39.item ark:/12148/btv1b90658698

9.5 CHRONICON UNIVERSALE

- 715
- Geschreven eind 11de-begin 12de eeuw

Tekstfragment (waarover gaat het?)

De passage met daarin Carbonaria vermeld, gaat over de machtsstrijd tussen Neustrië en Austrasië in 715: veroveringstocht van Raganfrid, hofmeier van Neustrië, die eerst door het Kolenwoud trok en dan het hele land tot aan de Maas verwoestte.
Een korte verduidelijking bij de figuren in het tekstfragment: Theodoald was de zoon van Pepijn van Herstal, alias Pepijn II, die als zesjarige door zijn grootmoeder in de positie van hofmeier van Austrasië werd gemanoeuvreerd na de dood van Pepijn II in 714. Van die tijdelijke zwakte maakte het rivaliserende Neustrië (Ragenfrid en Dagobert) gebruik om de macht in het Frankische rijk op te eisen en de regio van de Pippiniden bij de Maas te verwoesten. Enkele jaren later (717) nam de nieuwe sterke man van Austrasië, Karel Martel, wraak op Neustrië en zijn hofmeier Ragenfrid door een overwinning bij Vinchy (zie Annales Mettenses).

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Het Chronicon Universale omvat een hele 'wereldgeschiedenis' (beperkt tot de in de 9de eeuw gekende christelijke wereld) vanaf de schepping tot 741. Het manuscript kwam tussen 741-775 tot stand, waarschijnlijk in Bourgondië. De schrijver stelde zijn tekst samen aan de hand van passages uit andere manuscripten. Dit fragment komt uit het Liber Historiae Francorum. Later is het overgenomen door de Chronicon Moissiacense.

Chronicon Universale, jaar 715

Franci dinuo in Cocia [sic Cottia] silva contra Theodaldum vel Austrasius inruunt ac sese mutuo dirissima cede presternunt. Theodaldus autem per fugam lapsus, ereptus est. Ipsoque fugato, Ragamfredum maiorum domus elegerunt; qui commoto cum rege Dagoberto exercito, Carbonariam silvam transeuntes, usque Mosam fluvium terram silvasque vastantes, succenderunt. Cum Rathbode duci gentili amicicias feriunt.

https://www.dmgh.de/mgh_ss_13/index.htm#page/18/mode/1up

Hertaling

De Franken vielen Theodoald [minderjarige opvolger van Pepijn II, alias Pepijn van Herstal als hofmeier] en de Austrasiërs aan in het Cottia silva aan, en richtten onder elkaar een bloedige slachting aan. Theodoald wist echter, nadat hij op de vlucht was geslagen, te ontkomen.
Nadat hij zo was verdreven, kozen zij [de Neustriërs] Raganfrid tot hofmeier. Deze trok vervolgens, nadat hij samen met koning Dagobert een leger op de been had gebracht, door het Kolenwoud. Zij verwoestten en verbrandden het land en de bossen tot aan de Maas. Daarna sloten zij een bondgenootschap met Radbod, de heidense leider.

Tekstuitgave

WAITZ G. (ed.) 1881: Chronicon Universale – 741 cum continuatione (Annalibus maximianis), Monumenta Germaniae Historica 13, Hannover, 4-19.

Bibliografie

Bayerische Akademie der Wissenschaften, Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters [online], https://geschichtsquellen.de/werk/978 (geraadpleegd op 9 maart 2026).

9.6 CHRONICON VEDASTINUM

- 717
- Geschreven eind 11de eeuw

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Het tekstje heeft het over een zoveelste conflict om de macht tussen Neustrië en Austrasië. Deze keer speelt het zich af tussen aan het begin van de 8ste eeuw (717) met Karel Martel en Chilperic in de hoofdrol. Vintiacus verwijst naar Vinchy nabij Kamerijk waar de twee in 717 met elkaar slaags raakten en waarbij de de Austrasiër Karel Martel zijn supprematie over de Neustrische koning Chilperik vestigde.
Karel Martel wordt zowat als de stamvader van de Karolingers voorgesteld, een nieuwe dynastie in het Frankische rijk, die het centrum van de macht naar het oostelijke deel van het Rijk deed verschuiven.
Carbonaria vervult in dit tekstfragment de rol van baken in de tocht van Karel Martel naar Vinchy, een locatie ergens tussen oost en west, tussen Austrasië en Neustrië.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Chronicon Vedastinum is eind 11de eeuw geschreven door een monnik in het klooster van Sint-Vaast (Arras) en bedoeld als een 'wereldgeschiedenis' van het begin van onze jaartelling tot het jaar 899. De auteur kon dus geen ooggetuige zijn van wat er in 717 gebeurde. Daarvoor was de afstand in tijd te groot. Bovendien geeft hij zelf aan dat hij voor dit fragment putte uit een andere wereldgeschiedenis, nl. de Annales Mettenses. Het tekstje is dus tweedehands en brengt geen nieuwe informatie aan.
De hele kroniek is overigens opgevat als een compilatie van fragmenten uit verschillende bronnen die chronologisch worden gerangschikt. Dergelijke kronieken zijn een veel voorkomend genre in de middeleeuwse geschiedschrijving.

Chronicon Vedastinum
717

Karolus dux, non immemor iniurarum Hilperici, exercitum ab orient commovit, Carbonariam silvam transit, Hilperici regnum depopulans, gravi strage attivit. Quo comperto, Hilpericus cum Ragenfrido ad tuendam patriam in occursum properant. Castra metatus est uterque exercitus ahut procul a se distans in pago Cameracensi iuxta villam quae dictur Vintiacus.

https://www.dmgh.de/mgh_ss_13/index.htm#page/700/mode/1up

Hertaling

Karel, de hertog, vergat de hem door Chilperik aangedane beledigingen niet en bracht vanuit het oosten een leger op de been. Nadat hij het Kolenwoud was overgestoken, plunderde hij het rijk van Chilperik en richtte daar een ware slachting aan.
Toen Chilperik hiervan hoorde, haastte hij zich samen met Raganfrid om hem tegemoet te trekken en het vaderland te verdedigen. Beide legers sloegen hun kamp op in de pagus Kamerijk, niet ver van elkaar verwijderd, bij de plaats die Vintiacus [Vinchy] wordt genoemd.

Tekstuitgave

WAITZ G. (ed.) 1881, *Chronicon Vedastinum* , Monumenta Germaniae Historica Scriptores 13 (MGH SS 13), Hannover, 677-709.

Bibliografie

Bayerische Akademie der Wissenschaften, Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters [online], https://geschichtsquellen.de/werk/1218 (geraadpleegd op 9 maart 2026).
GERZAGUET J.-P. 2010: Chronicon Vedastinum, in: *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle II*, Leiden, Boston, 442-443, https://archive.org/details/encyclopedia-of-medieval-chronicle-v/Encyclopedia%20of%20Medieval%20Chronicle%20II/ page/n112/mode/1up (geraadpleegd op 23 januari 2026).

9.7 CHRONICON MOISSIACENSE

- 388 en 715
- Geschreven eind 10de eeuw

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Het Chronicon Moissiacense vermeldt Carbonaria twee keer.
Het eerste fragment gaat over een Frankische strooptocht in de regio Keulen en Trier van de Romeinse provincie Germania voor 388. De Franken kwamen van buiten het Romeinse rijk, staken de Rijk over, plunderden, zaaiden dood en vernieling, en trokken zich daarna met hun buit terug van waar ze kwamen. De Romeinse legeraanvoerders Nannius en Quintinus bestreden de invallende troepen. De Franken die op Romeins grondgebied waren achtergebleven, werden bij een locatie genaamd Carbonaria verslagen.
De tweede vermelding uit 715 behandelt de interne machtsstrijd in het Frankische deelrijk Neustrië. De Neustrische adel weet zich te ontdoen van de minderjarige hofmeier Theodoald en krijgt koning Dagobert III zover dat hij Raganfrid als nieuwe hofmeier aanstelt. Daarna trekt Neustrië ten strijde onder leiding van Raganfrid en koning Dagobert III. Op hun marsroute trekken ze door het Kolenwoud. Daarna verwoesten ze het gebied tot aan de Maas.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Wie het eerste tekstfragment leest, krijgt mogelijk een déjà-vu gevoel. Je herkent er misschien de 'Decem Libri Historiarum' van de hand van Gregorius van Tours in. Gregorius van Tours onderneemt in de 6de eeuw een poging om de vroegste geschiedenis van de Franken te beschrijven en hiervoor citeert uit het werk van de 4de-eeuwse Romeinse historiograaf Sulpicius Alexander. Het is een bekend citaat want na de 6de eeuw grepen nog verschillende andere schrijvers terug naar Gregorius van Tours om de uitbouw van een Frankisch rijk onder eerst de merovingers en later de karolingers te verklaren. Daaronder ook de monnik die deze wereldkroniek schreef in het klooster van Moissac of het Catalaanse klooster van Ripoll op het einde van de 10de eeuw. De schrijver van het manuscript haalt de chronologie door elkaar. Want Sulpicius Alexander schreef zijn werk in 388, waardoor het verhaal over deze Frankische strooptocht ten vroegste 4de-eeuws is, terwijl de Chronicon Moissiacense het verhaal situeert in de tijd van de Oost-Romeinse keizer Theodosius II (408-450 nC).
Het tweede tekstfragment neemt de schrijver letterlijk uit de Chronicon Universale over, waarvan de schrijver zich op zijn beurt door het Liber Historiae Francorum laat inspireren. De compilatie van teksten uit verschillende manuscripten was gebruikelijk voor dit genre kronieken.

Chronicon Moissiacense
388

Quod cum treveris perlatum fuisset, Nannius et Quintinus, magistri militium, collectum exercitum, Francos de Germania eiecerunt; apud Carbonariam de Francis strages fuit.

http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_1_S._283

Chronicon Moissiacense
Hertaling

Toen dit aan de Treveri werd gemeld, verzamelden de bevelhebbers, Nannius en Quintinus, een leger en verdreven zij de Franken uit Germanië. Bij Carbonaria vond er een bloedbad onder de Franken plaats.

715

Franci denuo in Cottia silva contra Theodaldum et Austrasios irruunt ac sese mutuo durissima caede prosternunt. Theodaldus autem per fugam lapsus, creptus est; ipsoque fugato, Ragenfredum maiorem domus elegerunt, qui commoto a rege Dagoberto exercitu, Carbonarium silvam transeuntes, usque Mosam fluvium terram silvasque vastantes succenderunt. Cum Radhbode duce gentili amicitias feriunt.

http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_1_S._290

Hertaling

De Franken vielen Theodoald [minderjarige opvolger van Pepijn II, alias Pepijn van Herstal als hofmeier] en de Austrasiërs aan in het Cottia silva aan, en richtten onder elkaar een bloedige slachting aan. Theodoald wist echter, nadat hij op de vlucht was geslagen, te ontkomen.
Nadat hij zo was verdreven, kozen zij [de Neustriërs] Raganfrid tot hofmeier. Deze trok vervolgens, nadat hij samen met koning Dagobert een leger op de been had gebracht, door het Kolenwoud. Zij verwoestten en verbrandden het land en de bossen tot aan de Maas. Daarna sloten zij een bondgenootschap met Radbod, de heidense leider.

Tekstuitgave

PERTZ G.H. (ed.) 1826: Chronicon Moissiacense, Monumenta Germaniae Historica Scriptores 1 Annales et chronica aevi Carolini (MGH SS 1), Hannover, p. 280–313.

Bibliografie

Bayerische Akademie der Wissenschaften, Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters [online], https://geschichtsquellen.de/werk/1137 (geraadpleegd op 9 maart 2026).
BATE K., RECH R. Chronicon Moissiacense, Encyclopedia of Mediaval Chronicle II, p. 369-370, https://archive.org/details/encyclopedia-of-medieval-chronicle-v/Encyclopedia%20of%20Medieval%20Chronicle%20II/page/n75/mode/1up (geraadpleegd op 23 januari 2026).

9.8 FOILANUS - MIRACULA S. FOILLANI AUCTORE HILLINO

- 652
- Geschreven eind 11de -begin 12de eeuw

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Het stukje tekst waarin het 'Kolenwoud' voorkomt, speelt een sleutelrol in het heiligenverhaal over Foilanus, want volgens het verhaal wordt Foilanus precies daar in het bos vermoord op een locatie genaamd Le Roeulx nabij Strépy. Naar verluidt zou Foilanus een Ierse monnik zijn geweest die in de 7de eeuw vanuit Ierland via Noord-Frankrijk in Nijvel terechtkwam, waar hij als leraar werkte. Abdis Gertrudis van Nijvel stelde Foilanus aan als abt van het pas door haar gestichte klooster van Fosses. Na een bezoek aan het moederklooster in Nijvel in 655 wordt Foilanus op terugtocht naar Fosses door rovers een kopje kleiner gemaakt, aldus de schrijver van het heiligenleven. Op de (veronderstelde) plek van zijn dood verrijst later de abdij Saint-Feuillien in Le Roeulx (1125). De abdijstichting in 1125 is volgens de schrijver dus nauw verweven met de dood van de heilige Foilanus in 655.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Het is een veelbeproefde middeleeuwse 'truc' om rond de stichting van een abdij een heel verhaal te weven, bij voorkeur dat van een heilige. In dit geval schreef rond 1100 een kannunik van de abdij van Fosses het heiligenleven van Foilanus. Wanneer enkele decennia later een abdij wordt gesticht in Le Roeulx levert het heiligenleven de nodige glans aan de nieuwe kloostergemeenschap en haar patroon. Bij de historische waarde van een hagiografie kunnen natuurlijk vraagtekens worden geplaatst, zeker omdat een heilige verondersteld werd om wonderen te doen.
Deze vita toont aan hoe noodzakelijk het is om bronnenkritiek toe te passen op middeleeuwse manuscripten. Het is een interessante case omdat over de dood van Foilanus verschillende versies bestaan, die onderling met elkaar kunnen worden vergeleken. De oudste versie uit 650-657, de Additamentum Nivialense de Foillano situeert de dood van de Ierse monnik in een onbekend dorpje, maar niet in een bos. Terwijl deze tekst werd geschreven in de tijd dat Foilanus daar ook effectief rondliep, zijn de andere versies zonder uitzondering van enkele eeuwen later. De Vita prima Foilani uit de 11de eeuw laat de gebeurtenissen in het bos van Seneffe plaatsvinden, de Vita Secunda in de villa van Seneffe. De meest recente versie, de Miracula Foillani, geschreven rond 1100, verplaatst de plek van het noodlottige levenseinde van Foilanus plots naar een locatie in het Kolenwoud 'in nemore nuncupato Charbeneria' bij Le Roeulx (Ampolinis) en Strépy (Sterpeis). In de oorspronkelijke versie werd de monnik dus vermoord op een andere locatie en niet eens in de buurt van een bos.
De toevoeging van Le Roeulx had duidelijk een doel: want daar kwam in 1125 een nieuw klooster dat op één of andere manier met de patroonheilige Foilanus moest worden verbonden. En ook het Kolenwoud is een nieuwe, 12de-eeuwse toevoeging! Het lijkt er dus sterk op dat de associatie tussen de abdij in Le Roeulx en Carbonaria een doelbewuste constructie vanuit kerkelijke kringen is om de nieuwe abdij en de cultus rond Foilanus te promoten.

Foilanus, jaar 652

In pago Hainaugia nomine, in nemore nuncupato Charbeneria, loco qui dicitur Ampolinis (Le Roeulx), contermino parrochiae vici qui vocatur Sterpeis (Strépy), ubi fusus est cruor innoxius beati Foillani

http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_15,2_S._925

Hertaling

In de pagus Hainaugia, in een bos genaamd Charbeneria, op een plaats genaamd Ampolinis (Le Roeulx), aan het einde van de parochie Sterpeis (Strépy), waar het onschuldige bloed van de jonge Foillanus werd vergoten.

Tekstuitgave

HOLDER-EGGER O. 1887, Ex Miraculis S. Foillani auct. Hillino cantore Fossensi, Monumenta Germaniae historica Scriptores 15-2 (MGH SS 15-2), Hannover, 925, lijn 23, https://www.dmgh.de/mgh_ss_15_2/index.htm#page/925/mode/1up (geraadpleegd op 28 januari 2026).

Bibliografie

CHARRUADAS P. 2016: L' «ombre» de la forêt charbonnière. Environnement, exploitation et paysages forestiers aux confins du Hainaut et du Brabant des origines à 1300, in Pauly P. , Pettiau H. (red.) *La forêt en Lotharingie médiévale. Actes des 18e Journées Lotharingiennes (30-31 octobre 2014)*, Luxemburg, 98-101.
SCHAEFFER J. 2022: Foillan von Fosses, *Heiligenlexikon* [online], https://www.heiligenlexikon.de/BiographienF/Foillan.html (geraadpleegd op 28 januari 2026).
GYPEN M. 2010: Liber miraculorum sancti Foillani, *Narrative Sources* [online], https://www.narrative-sources.be/naso_link_nl.php?link=609 (geraadpleegd op 28 januari 2026).
GYPEN M. 2012: Additamentum Nivialense de Foillano, *Narrative Sources* [online], https://www.narrative-sources.be/naso_link_nl.php?link=7 (geraadpleegd op 28 januari 2026).
MAQUET J. 2008: Les sources hagiographique et l'exercice de la justice au moyen-âge (Xe-XIIe siècles), in Musin A. (ed.) *Violence, conciliation et repression, Louvain-la-Neuve*, 11-19, https://books.openedition.org/pucl/703 (geraadpleegd op 30 januari 2026).

9.9 FOLCUINUS - GESTA ABBATUM LOBIENSIUM

- 954
- Geschreven rond 980

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Deze passage uit de Gesta abbtatum Lobiensium beschrijft de plundertochten in 954 van Hongaarse troepen in Lotharingen, deel van het Frankische rijk, en meer bepaald in de regio van Maastricht en Haspengouw (Hasbania). Daarna zouden de Hongaren 'Carbonariam' hebben opgezocht.
Dit fragment verwijst naar een periode in de geschiedenis van Lotharingen waarin het koninklijke gezag van Otto I zwak stond door een opstand van zijn zoon Liudolf en zijn schoonzoon Koenraad de Rode (Cono). De opstandelingen deden beroep op Hongaarse huurlingen om de strijd tegen de koning aan te binden. Van die tijdelijke zwakte maakten de Hongaren gebruik om plundertochten doorheen het hele Frankische rijk te organiseren. Ook de abdij van Lobbes was één van de mikpunten.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Eind 10de eeuw schreef Folcuinus, een kloosterling van Lobbes (Henegouwen) een geschiedenis van zijn abdij. Het manuscript overspande de periode van de stichting in 637 tot 980. Voor de vroegste periode greep hij naar oudere bronnen terug, ook oorkonden. Maar voor het tekstfragment uit 954 kon hij wellicht uit eigen ervaringen of de verhalen van zijn mede-monniken putten, omdat hij zijn 'Gesta abbatum Lobiensium' slechts 30 jaar na de feiten neerpende. Zelf bevond Folcuinus op het moment van de feiten zich nog niet in Lobbes.
Dat de abdij van Lobbes in of bij het silva Carbonaria zou hebben gelegen, maakt deel uit van de abdijtraditie. Het is een verhaal dat in het leven is geroepen door twee heiligenlevens, de Vita Wicberti en de Annales S. Martini Tornacensis, die de abdij belaagd zagen door Hongaarse strooptochten in de regio Samber en Maas in 955.
Volgens de Gesta Abbatum Lobiensium waarop de twee heiligenlevens zich baseerden, plunderden de Hongaren eerst het gebied ten westen van de Maas (Hasbanium) en zochten ze daarna Carbonaria op. Nergens schrijft de Gesta abbatum Lobiensium dat Hasbania en Carbonaria aan elkaar grensden. Nergens schrijft de Gesta abbatum Lobiensium dat de Hongaren voor de poorten van Lobbes stonden. Wel dat de kloosterlingen zich bedreigd voelden en daarom een onderhandelaar naar de Hongaarse huurlingen stuurden.
Daaruit is nog later dan afgeleid dat Lobbes in de 10de eeuw in Carbonaria moet hebben gelegen (Vander Linden), hoewel een rechtstreekse link tussen Lobbes en Carbonaria ontbreekt.

Folcuinus, jaar 954

Hii Hungros, antiquam quam preadiximus pestem, sollicitaverunt, ut regnum in se ipsum divisum invaderunt; arbitrantes, hoc modo sibi sollicitudinem, qua premebantur, aut penitus adimi, aut aliquatenus posse minui. Hac de re saeba Hungrorum gens, et qualum numquam terra nostra sensit barbariem, a percersis illecta civibus, transitis Germaniae et plerique provintiis Galliae, cui iam olim nobilis ille Francorum populus insedit, omnia ferro et ignibus vastatura se totam infudit.
In hac acie Cono praedictus cum suis sequacibus militavit; sed ubi Traiectum ventum est, quam Mosa alluit, incertum qua de causa ab eis descivit. Hungri Hasbanium ignibus et depraedationi agressi, Carbonariam petunt.
Fama ad nos perlata, mittitur e collegio nostro Hucbertus frater patiens laboris et fugitans quietis, et semet inpendere paratus ob amborem loci et sanctae religionis, pacisci cum illis. Facta pactione de solidis ducentis, revertitur post haec, obsidibus ab eis acceptis. Sed nostri non satis creduli – quae enim fides est infideli?-
http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_4_S._52

Hertaling

Daarop stortte het woeste volk van de Hongaren — een barbarij zoals ons land nog nooit had gekend — door toedoen van verraderlijke landgenoten zich over het land uit. Nadat zij Germania en verscheidene gebieden van Gallië waren doorgetrokken, waar sinds lang dat beroemde volk der Franken gevestigd was, overspoelden zij alles om het met vuur en zwaard te verwoesten.
In deze veldtocht vocht de eerder genoemde Koenraad [de Rode] samen met zijn aanhangers mee. Maar toen men bij Maastricht kwam [...], liep hij — om onbekende reden — van hen weg. De Hongaren leverden Hasbania over aan brandstichting en plundering en trokken vervolgens naar het Kolenwoud (Carbonaria).
Toen dit nieuws ons bereikte, werd vanuit onze gemeenschap broeder Hucbert uitgezonden, een man die zware arbeid verdroeg en rust vermeed, bereid zichzelf op te offeren uit liefde voor de plaats en voor de heilige religie, om met hen te onderhandelen. Nadat een overeenkomst was gesloten voor tweehonderd solidi, keerde hij terug, nadat hij gijzelaars van hen had ontvangen.

Tekstuitgave

PERTZ G.H. (ed.) 1841: Folcuini Gesta abbatum Lobiensium, Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IV (MGH SS 4), Hannover, 52-74.

Bibliografie

D'HAENENS A. 1961: *Les incursions hongroises dans l'espace belge (954/955)*, Cahiers de Civilisation médiévale 4-16, p. 423-440. https://doi.org/10.3406/ccmed.1961.1204
DIERKENS A. 1985: *Abbayes et chapîtres entre Sambre et Meuse (VIIe-XIe siècles). Contribution à l'histoire religieuse des campagnes du Haut Moyen Age,* Beihefte der Francia 14, Sigmaringen, 91-136.
VERDOOT J. 2018: *Pour les siècles des siècles. L'abbaye Saint-Pierre de Lobbes au Moyen Âge (VIIe-XVe siècles)*, Studies in Belgian History 6, Brussel, 16-18, 64, 163.
BOWLUS C. 2008: The early Hungarians as mercenaries 860–955, in France J. (ed.*) Mercenaries and Paid Men: the mercenary identity in the Middle Ages: proceedings of a conference held at University of Wales, Swansea, 7th-9th July 2005*, History of Warfare 47, Leiden, Boston, 193-205.

9.10 FREDEGARIUS KRONIEK

- 388
- Geschreven rond 660

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Is geïnspireerd op Gregorius van Tours' geschiedenis van de Franken, die op basis van zijn bron, de Romeinse historiograaf Sulpicius Alexander, een 4de-eeuwse Frankische strooptocht in Germania en de regio Keulen beschrijft. Vanuit Trier kwam een tegenreactie: Romeinse troepen onder leiding van Nanninus en Quintinus verdreven de Franken en bij 'Carbonariam' richtten ze een bloedbad onder de Franken aan.
Omgekeerd, werden de Romeinen verslagen nadat ze de Franken tot in Frankisch gebied aan de overzijde van de Rijn hadden achtervolgd.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

'Chronicarum' is geschreven rond 660 in Bourgondië-Neustrië. De latijnse kroniek is later onterecht toegeschreven aan een zekere Fredegarius, maar intussen kreeg de kroniek overal bekendheid onder die naam. De auteur ambieerde een wereldgeschiedenis te schrijven van de late-Romeinse periode tot het jaar 642. Het hierboven geciteerde fragment komt uit het derde boek, dat eigenlijk een compilatie van stukken tekst uit het 6de-eeuwse werk van Gregorius van Tours is. Dit fragment is dus niet origineel.
Merkwaardig is het hoe in het originele en eigentijdse deel van de Fredegarius kroniek geen enkele melding over het Kolenwoud wordt gemaakt.
De kroniek van Fredegarius is een zeldzaam vroeg werk uit de 7de eeuw, een periode waarvoor bijna geen geschreven bronnenmateriaal bestaat. De schrijver ordent zijn materiaal chronologisch en brengt uiteenlopende tekstfragmenten bij elkaar, maar brengt er zelf weinig verhaal in. Daardoor springt zijn kroniek van een verslag over lokale gebeurtenissen uit de Frankische wereld, naar bredere moeilijk te vatten 'wereldgebeurtenissen'.

Fredegarius, jaar 388

Francos transegisse conperimus usque ad Marcomere, Sonnoni et Genebaudum ducibus. Cum quibus temporibus imperatoris Theodosiae in Germania prorumpentes, pagus depopulantes, etiam Coloniae metum incusserunt. Quod cum Treverus perlatum fuisset, Nanninus et Quintinus magisterie militum, collecto exercito, Francos de Germania eiexerunt. Apud Carbonariam de Francis stragies fietur.
Post Eraclio et Iovano cum exercito ultra Renum transeuntis, disponentis Francos ad internicionem perducere, tantae stragies ex militibus a Francis factae.
http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_rer._Merov._2_S._93

Hertaling

We vernemen dat de Franken, onder leiding van Sonnon en Genebaud, tot aan Marcomer waren overgestoken. Tijdens het bewind van keizer Theodosius drongen ze Duitsland binnen, plunderden dorpen en zaaiden zelfs angst in Keulen. Toen dit aan Treverus werd gemeld, verzamelden de militaire bevelhebbers Nanninus en Quintinus een leger en verdreven de Franken uit Germania. Bij Carbonaria werd een bloedbad aangericht onder de Franken.
Nadat Heraclius en Jovanus met een leger de Rijn waren overgestoken met de bedoeling de Franken uit te roeien, werd er een dergelijk groot bloedbad aangericht door de Frankische soldaten.

Tekstuitgave

KRUSCH B. (ed.) 1888: *Fredegarii et aliorum chronica. Vitae sanctorum*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Merovingicarum deel 2 (MGH SS rer. Merov. 2), Hannover, p. 1-214.

Bibliografie

ROSIK S. Fredegar, Encyclopedia Of Medieval Chronicle III, 637-638.
https://archive.org/details/encyclopedia-of-medieval-chroniclev/Encyclopedia%20of%20Medieval%20Chronicle%20III/page/n59/mode/2up
WALLACE-HADRILL J.M.1960: The Fourth Book of the Chronicle of Fredegar with its Continuations, Westport.
RENARD 2016: La situation et l'étendue de la Fôret Charbonnière au premier millénaire: bilan historiographique et retour aux sources. In La fôret en Lotharingie médiévale, Pauly M. en Pettiau H. (ed.), *La forêt en Lotharingie médiavale, Publications de la section historique de l'Institut G.-D. De Luxembourg* 127, Luxemburg, 67.

9.11 GESTA TREVERORUM

- 388
- Geschreven tussen 1072-1150

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Het tekstfragment gaat over een 4de-eeuwse strafexpeditie van het Romeinse leger tegen invallende Franken die de Rijn, de grensrivier met het Romeinse rijk, waren overgestoken. Bij het Kolenwoud zouden de Franken een zware nederlaag lijden.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Dit fragment komt wel vaker voor in middeleeuwse manuscripten. Het moet goed gekend zijn onder vele kopiïsten van die tijd. de Romeinse historiograaf Sulpicius Alexander (388) schreef het als eerste neer, terwijl Gregorius van Tours (6de eeuw) het als eerste citeerde. Zijn bekende werk zorgde voor de verdere verspreiding ervan. De schrijvers van de Gesta Trerevorum baseerden zich op Fredegarius (7de eeuw). De Gesta Trerevorum ontstond tussen 1072-1150 in Trier, lang na de feiten dus. Op zijn beurt vormde het werk de inspiratie voor het gelijkaardige, maar aangedikte tekstfragment in de Annales Hanoniae van Jacques de Guise.
De Gesta is een compilatie van uiteenlopende teksten die door de monniken van de abdij van S. Matthias in Trier is samengesteld. De oudste verhalen zijn in de 12de eeuw geschreven en nadien verder gezet tot aan het einde van de 18de eeuw. Het tekstfragment met 'Carbonaria silva' is gebaseerd Sulpicius Alexanders 4de-eeuw relaas over een strafexpeditie van de Romeinse bevelhebbers, Nannius en Quintinus, tegen Franken die strooptochten aan de Romeinse grens in de regio Keulen-Trier hielden. Bij 'Carbonaria silva' werden de Franken verslagen. Het verhaal is in de 6de eeuw door Gregorius van Tours opgepikt en via zijn Historia Francorum verder verspreid in latere middeleeuwse teksten.

Gesta Treverorum, 388

Quod cum Trebereos perlatum fuisset, Nanneus et Quintinus, quos supra diximus, quibus infantium filii et defensionem Galliarum maximus commisserat, collecto exercitu Francos de Germania eeicerunt , et apud Carbonariam silvam magna strage eos vicerunt

Hertaling

Nadat dit aan de Treveri was overgebracht, verzamelden Nanneus en Quintinus, die we hierboven al noemden en aan wie de zonen van de Infantes de verdediging van Gallië hadden toevertrouwd, een leger en verdreven de Franken uit Germania. Ze brachten hen een zware nederlaag toe in het woud van Carbonaria

Tekstuitgave

WAITZ G. (ed.) 1848: *Gesta Treverorum*, Monumente Germaniae Historica Scriptores 8 (MGH SS 8), Hannover, 111-260.

Bibliografie

Bayerische Akademie der Wissenschaften, Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters [online], https://geschichtsquellen.de/werk/2500 (geraadpleegd op 9 maart 2026).

9.12 GISELBERT VAN MONS – CHRONICON HANONIENSE

- 1184
- Geschreven eind 12de eeuw

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Het tekstfragment getuigt over de geopolitieke spanningen die op het einde van de 12de eeuw tussen verschillende vorstendommen Henegouwen, Vlaanderen en Brabant bestonden. In vaak wisselende coalities streden ze om macht en territoriumuitbreiding. In november 1184 trokken de troepen van de hertog van Brabant (Hendrik I) en de aartsbisschop van Keulen, die een bondgenootschap met de graaf van Vlaanderen (Filips) hadden opgezet, gezamenlijk Henegouwen binnen. Op hun marsroute door Henegouwen trokken ze eerst doorheen het Kolenwoud. Vervolgens staken ze Le Roeulx in brand, passeerden daarna langs Binche en sloegen een kamp in Estinnes op.
In hun hang naar territoriale uitbreiding, macht en invloedssfeer kwamen deze middeleeuwse vorstendommen in die periode meermaals met elkaar in conflict.
Opvallend in dit fragment is de verwoording van de marsroute, die qua opbouw sterk aan Gregorius van Tours doet denken.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Giselbert van Mons leefde in de 12de eeuw (+1195) en was als hofkapelaan en kanselier verbonden aan de hofhouding van de graven van Henegouwen. Hij was dus goed geplaatst om een geschiedenis van Henegouwen te schrijven voor de periode 1070-1195. Het tekstfragment van hierboven dateert uit 1184, dus kort voor de voltooiing van het handschrift door Giselbert van Mons. Dat maakt het betrouwbaar, want Giselbert maakte het bij leven mee en moet het zich nog goed herinnerd hebben.
Neutraal was de schrijver niet, omdat hij duidelijk aan de kant van de Henegouwers stond. Maar op de verwijzing naar het bestaan van een Kolenwoud had dat wellicht geen invloed.
Interessant zijn de plaatsnamen Le Roeulx, Estinnes, Binche, ten oosten van Bergen, die een vage indicatie van de potentiële ligging van het bos in de 12de eeuw geven, mogelijk ten noorden van de lijn tussen Bergen en Charleroi.

Giselbert van Mons, 1184

Archiepiscopus autem Coloniensis Philippus, princeps prepotens, in auxilium comitis Flandrie cum 1300 militibus et multis servientibus equitibus, et dux Lovaniensis Godefridus et ejus filius Henricus junior dux, ruptis treugis predictis quas cum comité Hanoniensi firmaverant, et non eis renunciantes, cum 400 militibus et 60 milium hominum tam equitum quam peditum venientes, per nemus Carboneriam transierunt; et Ruez villam comburentes et ante Bincium transeuntes, Lestinis pernoctaverunt, et ibi quadam die Veneris, victualibus deficientibus, multi eorum oves famé arctati comederunt.

https://dn790003.ca.archive.org/0/items/lachroniquedegis00gisl/lachroniquedegis00gisl.pdf

Hertaling

De aartsbisschop van Keulen, Filips, een zeer machtig vorst, kwam ter ondersteuning van de graaf van Vlaanderen met 1300 ridders en vele dienstdoende ruiters. De hertog van Leuven, Godfried, en zijn zoon, hertog Hendrik de Jongere, overtraden de wapenstilstanden die ze met het graafschap Henegouwen hadden gesloten, maar zonder die formeel op te zeggen. Met 400 ridders en 60.000 manschappen, zowel te paard als te voet, trokken ze door het Carbonaria-woud, staken villa Le Roeulx in brand en trokken voor Binche langs. Ze brachten de nacht door in Lestines [Estinnes] en daar aten ze noodgedwongen schapen, op een vrijdag, toen er een tekort aan proviand was.

Tekstuitgave

VANDERKINDERE L. (ed) s.d.: *La chronique de Gislebert de Mons*, Commission royale d'Histoire Recueil de textes pour servir à l'étude de l'histoire de textes, Brussel. https://dn790003.ca.archive.org/0/items/lachroniquedegis00gisl/lachroniquedegis00gisl.pdf

Bibliografie

DE HEMPTINNE T. *Encyclopedia of medieval chronicle* III, p. 713 (scan 98) https://archive.org/details/encyclopedia-of-medieval-chronicle-v/Encyclopedia%20of%20Medieval%20Chronicle%20III/page/n97/mode/2up.
GYPEN M. 2014: *Chronicon Hanoniense*, Narrative Sources [online], https://www.narrative-sources.be/naso_link_nl.php?link=461 (geraadpleegd op 28 januari 2026).
VAN DROOGENBROECK F. 2004: *Het landgraafschap Brabant (1085-1183) en zijn paltsgrafelijke voorgeschiedenis. De territoriale en institutionele aanloop tot het ontstaan van het hertogdom Brabant*, Affligem.

9.13 GREGORIUS VAN TOURS – DECEM LIBRI HISTORIARUM

- 388
- Geschreven tussen 570 en 595

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Dit stukje tekst gaat over een Frankische rooftocht in het Romeinse rijk in 388. Vanuit hun kerngebied op de rechteroever van de Rijn staken in 388 Frankische troepen de rivier over, toen de grens met het Romeinse rijk, om de Romeinse provincie Gallië te gaan plunderen. Ze bedreigden zelfs het belangrijke bestuurscentrum Keulen. Met buit beladen keerden de meesten terug. Wie achterbleef, stond klaar om de plunderingen te hervatten. Maar daar staken de Romeinse legeraanvoerders Nanninus en Quintinus een stokje voor. Vanuit Trier en Keulen gingen ze de Franken tegemoet. Bij 'Carbonaria' werden de achterblijvende Franken verslagen. Een Romeinse strafexpeditie in Frankisch gebied aan de andere kant van de Rijn liep even later op een sisser uit. Op eigen grondgebied slaagden de Franken erin hun tegenstanders te decimeren.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Gregorius van Tours citeert voor dit fragment uit het boek van de Romeinse historiograaf Sulpicius Alexander om het begin van de opkomst van het Frankenrijk uit de vroege middeleeuwen te schetsen. Gregorius schreef immers tussen 570 en 595 zijn 'Decem Libri Historiarum' ook bekend als de Historia Francorum. Een geschiedenis van de toenmalige christelijke wereld schrijven, vanaf Genesis tot aan zijn eigen tijd onder Frankisch bestuur in 591, was zijn doel. Zelf leefde Gregorius in de 6de eeuw in het West-Frankische rijk onder Merovingische koningen na Clovis. Hij stamde uit een vooraanstaande senatoren- en bisschopsfamilie en groeide op in o.a. Chalons-sur-Saône, Clermont, Lyons, Brioude om in 573 tot bisschop van Tours te worden verkozen.
De Historia Francorum wordt doorgaans als een belangrijke bron voor de vroege middeleeuwen en in het bijzonder voor de 5de-6de eeuw beschouwd, in de eerste plaats omdat er zo weinig andere bronnen uit die periode zijn overgeleverd en omdat Gregorius werken kon consulteren, die nu niet meer bestaan. Zijn Historia Francorum is een compilatie van heel uiteenlopende verhalen van verschillende origine. Hij aarzelt niet om er zelfs (christelijke) legendes aan toe te voegen.
De afstand in tijd (ten opzichte van 388) en ruimte (ten opzicht van Keulen-Trier) is groot. Het spreekt voor zich dat hij voor de gebeurtenissen aan de Romeinse grens bij de Rijn bij andere schrijvers te rade ging. Zijn bron, het handschrift van Sulpicius Alexander is inmiddels verloren gegaan, zodat een vergelijking tussen de brontekst en het citaat van Gregorius niet meer mogelijk is.
In de tien boeken over de geschiedenis van de Franken komt 'Carbonaria' slechts één keer voor, met name in boek II, hoofdstuk 9, waarin Gregorius op zoek gaat naar de namen van de vroegste Frankische koningen. Of Gregorius zelf de locatie 'Carbonaria' kende, valt te betwijfelen. Enkel in het citaat uit Sulpicius Alexander komt het voor, niet in zijn eigen teksten. En nog opvallend: hij vermeldt enkel 'carbonaria' als plaatsnaam, zonder het een woud te noemen.

Gregorius van Tours, jaar 388

De Francorum vero regibus, quis fuerit primus, a multis ignoratur. Nam cum multa de eis Sulpici Alexandri narret historia, non tamen regem primum eorum ullatinus nominat, sed duces eos habuisse dicit. [...]:
“Eo tempore Genobaude, Marcomere et Sunnone ducibus Franci in Germaniam prorupere, ac pluribus mortalium limite inrupto caesis, fertiles maxime pagus depopulati, Agrippinensi etiam Coloniae metum incusserunt.
Quod ubi Treverus perlatum est, Nanninus et Quintinus militaris magistri, quibus infantiam filii et defensionem Galliarum Maximus conmiserat, collecto exercitu, apud Agripinam convenerunt. Sed onusti praeda hostes, provinciarum opima depopulati, Rhenum transierunt, pluribus suorum in Romano relictis solo, ad repetendam depopulationem paratis, cum quibus congressus Romanis adcomodus fuit, multis Francorum apud Carbonariam ferro perimptis. Cumque consultaretur succensu, an in Franciam transire deberit, Nannenus abnuit, quia non inparatus et in locis suis indubiae fortiores futurus sciebat. Quod cum Quintino et reliquis viris militaribus displicuisset, Nanneno Mogontiacum reverso, Quintinus cum exercitu circa Nivisium castellum Rhenum transgressus, secundis a fluvio castris, casas habitatoribus vacuas atque ingentes vicos distitutos offendit.”

http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_rer._Merov._1,1_S._53
https://www.thelatinlibrary.com/gregorytours/gregorytours2.shtml

Hertaling

Wat de koningen van de Franken betreft, wie de eerste was, is voor velen onbekend. Hoewel de geschiedenis van Sulpicius Alexander veel over hen vertelt, noemt hij hun eerste koning niet bij naam [...],
[en vervolgens citeert Gregorius letterlijk uit Sulpicius Alexander]: "In die tijd vielen de Franken, onder leiding van Genobaud, Marcomerus en Sunno, Germanië binnen, braken door de grens en doodden vele stervelingen, verwoestten de vruchtbaarste dorpen en zaaiden zelfs angst in de Agrippinas Colonia [Keulen].
Toen dit nieuws Trier bereikte, verzamelden Nanninus en Quintinus, de militaire leiders aan wie Maximus de opvoeding van zijn zoon en de verdediging van Gallië had toevertrouwd, een leger en kwamen bijeen in [Keulen]." Maar de vijand, beladen met buit, stak de Rijn over en liet vele manschappen achter op Romeins grondgebied, klaar om de plundering te hervatten. De Romeinen vonden in hen een waardige tegenstander, aangezien ze vele Franken bij Carbonaria met het zwaard hadden gedood.
Toen men vervolgens beraadslaagde of men uit wraak ook Frankisch gebied moest binnentrekken, verzette Nanninus zich hiertegen, omdat hij wist dat de Franken, wanneer zij niet verrast werden en zich op eigen terrein bevonden, zonder twijfel sterker zouden zijn. Dit standpunt beviel Quintinus en de andere militaire leiders echter niet. Nadat Nanninus was teruggekeerd naar Mainz, trok Quintinus met het leger bij het fort van Neuss de Rijn over. Nadat hij een kamp had opgeslagen niet ver van de rivier, trof hij verlaten huizen en grote, onbewoonde nederzettingen aan.

Tekstuitgave

KRUSCH B, LEVISON W. 1951: Gregorius Turonensis, *Libri historiarum decem*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Merovingicarum (MGH SRM 1-1), Hannover,p. 53.

Bibliografie

CAIN A. Grefory of Tours, Enyclopedia of Medieval Chronicle, dl. III, p. 734
https://archive.org/details/encyclopedia-of-medieval-chronicle-v/Encyclopedia%20of%20Medieval%20Chronicle%20III/page/n107/mode/2up
WOOD I. 1994: *The Merovingian kingdoms, 450-751*, London, New York, 28-32.

9.14 JACQUES DE GUISE – ANNALES HANONIAE

- Overspant de 4de vC tot de 13de eeuw nC
- Geschreven tussen 1390-1396

Tekstfragment (waarover gaat het?)

In het omvangrijke werk van Jacques de Guise komt het 'silva Carbonaria' vaak voor. We telden zo'n 25-tal passages in zijn tekst waar het Kolenwoud één of meerdere keren wordt vermeld. Van alle narratieve bronnen krijgt het Kolenwoud in de Annales Hanoniae van de Guise de meest prominente plaats. De tekstfragmenten zijn heel divers van aard, maar bovenal twijfelachtig van kwaliteit. En dat heeft alles te maken met de aard van het werk dat vooral aan de legendevorming rond de oorsprong van het graafschap Henegouwen heeft bijgedragen. De talloze legendes waarop de Guise zich beroept, moeten de grootsheid van het vroegere Henegouwen in de verf zetten, wat de betrouwbaarheid van de Annales Hanoniae als historische bron niet bepaald ten goede komt.
Het Kolenwoud wordt vernoemd in 18 hoofdstukken verspreid over de 20 libri. Uit de analyse van al die tekstfragmenten blijkt dat de Guise het Kolenwoud als een territorium beschouwt, waaruit later het graafschap Henegouwen zich zou ontwikkelen, maar dat volgens hem ook bestaat uit een gebied tussen de Schelde, de Dender en de Aube en Pannonië (Brabant) (liber III hoofdstuk 1, liber VIII hoofdstuk 5). De associatie tussen Kolenwoud en Henegouwen blijft hij herhalen in de daaropvolgende delen.
Volgens de Guise bestond het Kolenwoud al in de pre-Romeinse periode en maakte het deel uit van een gebied in Gallië dat door emigranten uit Troje na de Trojaanse oorlog (1184 vC) werd ingenomen (liber III hoofdstuk 1 en liber VIII hoofdstuk 3). Daarna zou het door Alexander de Grote aan graaf Taurus en zijn vrouw Liriope zijn geschonken die zich in het Kolenwoud vestigden en zich meester maakten van de hoofdstad Bavai (liber III hoofdstuk 36).
In de 5de-6de eeuw werd volgens de Guise het land van het Kolenwoud door opeenvolgende 'volkeren' worden ingenomen, met name de Hunnen en Ostrogothen, de Vandalen, de Visigothen en uiteindelijk de Franken (liber VIII, hoofdstuk 3,4,5,6,22,27,28,30). De vermelding van steden als Bavai, Famars, Doornik, Ath geven een idee van de regio waar de Guise aan dacht bij de ligging van het Kolenwoud. Volgens hem waren Aalst en Oudenaarde twee stadsstichtingen door de Visigothen.
Enkele eeuwen later dicht de Guise het Kolenwoud opnieuw een rol in de geschiedenis toe, deze keer in de Frankische periode van de 7de-8ste eeuw. Een zekere Walter, een historisch gefingeerde graaf van Henegouwen, zou het territorium van het Kolenwoud in twee delen: een Kamerijks deel en het graafschap Mons (liber XI hoofstuk 42 en 68).
Onder de invallen van de zogenaamde 'Vandalen' ging het Kolenwoud een donkere periode tegemoet: na de verovering van Blaton en Doornik verwoestten de Vandalen het Kolenwoud (liber XIV hoofdstuk 1,2,6). In de 10de eeuw waren het Slavische volkeren die op hun tocht doorheen het toenmalige Lotharingen door het Kolenwoud trokken en op die tocht de abdij van Lobbes bedreigden (liber XIV hoofdstuk 30).
De laatste vermelding van het Kolenwoud volgt in liber XVIII (hoofdstuk 18) wanneer de Guise in navolging van Giselbert van Mons de hertog van Brabant in zijn medestanders door het nemus Carboneriam laat trekken tijdens een conflict met de graaf van Henegouwen in 1148.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

De in de abdij van Valenciennes levende minderbroeder Jacques de Guise schreef zijn Annales Hannoniae tussen 1390-1396 neer in drie volumes die elk 7 libri met een variabel aantal hoofdstukken bevatten. Zijn kroniek begint met de mythische oorsprong van Henegouwen door de uit Troje gevluchte koning Bavo en eindigt bij de dood van Margaretha van Constantinopel, gravin van Henegouwen en Vlaanderen in 1254.
De titel 'Annales' doet het anders vermoeden, maar dit is geen gewone geschiedschrijving. De Annales Hanoniae moeten we resoluut in een fabuleuze wereld vol wonderen, anachronismen, goddelijke tussenkomsten en bizarre gebeurtenissen situeren. De Guise fabriceert een verleden voor het 14de-eeuwse graafschap Henegouwen waarin hij leefde, door oudere teksten te compileren en met elkaar in verband te brengen, ook al hebben ze op zich niets met elkaar te maken of zijn ze verzonnen. Voor deze compilatie baseert hij zich op heiligenlevens, verhalen uit de oudheid, hier en daar een epos of een ander literair werk, aangevuld met eigen ideeën, toevoegingen of informatie uit andere kronieken. Het werk laat zich moeilijk samenvatten, omdat het over de meest diverse onderwerpen meandert (de Guyses interesse voor etymologie bijvoorbeeld, of waarzeggerij). Het doel is wel duidelijk: Henegouwen een roemrijk verleden geven. En daarmee plaatst de Guise zich in een traditie van streekgeschiedenissen, die een eeuw later gretig door de Bourgondische hertogen werden opgepikt om de rol van hun rijk in de geschiedenis weerklank te geven. De Annales Hanoniae kreeg naast andere streekgeschiedenissen een plaats in hun rijke bibliotheekcollectie.
Een kopiïst en vertaler aan het Bourgondische hof, Jean Wauquelin, vertaalde tussen 1446-1453 de Annales Hannoniae in het Frans en droeg die op aan de Bourgondische hertog Filips de Goede. Uit dit manuscript komt de gekende afbeelding van Filips de Goede, die de vertaling door Wauquelin krijgt aangeboden. De Annales Hannoniae zijn vooral gekend voor het prachtig verluchte handschrift en de vertaling die in de 15de eeuw van het oorspronkelijke manuscript zijn gemaakt, meer dan voor de inhoud.
De hertalingen die hierna volgen zijn gebaseerd op de uitgave door Fortia d'Urban (1826-1838) die het werk van de Guise zelf naar het Frans vertaalde.

Annales Hanoniae
niet in tijd te situeren

Elle avait sous sa domination immédiate, des villes, des territoires et des peuples entièrement séparés des autres parties principales du pays ; et d'abord la forèt Charbonnière, tirant ce nom de son usage, et ainsi appelée dans l'origine par Servius roi des Romains, et Camber duc des Huns. Elle est maintenant nommée le Hainaut.
https://www.google.com/books/edition/_/kmsBAAAAYAAJ (p.258)

Hertaling

Over de legendarische stad Belgis
Het Kolenwoud werd zo al genoemd door de koning van de Romeinen (Servius) en de leider van de Hunnen (Camber). Nu noemen we dat gebied Henegouwen.
[Hier stelt de Guise het Kolenwoud gelijk met het graafschap Henegouwen.]

Pre-Romeins

On rapporte aussi que les Albaniens s'étant fixés dans la forèt Charbonniere, y fonderent des bourgs, des villes et des châteaux . Leur territoire s'étendait le long de l'Escaut et de la Denre depuis l'Aube, qui coule près de la ville de Servie au Nord, jusqu'à la Denre vers le pays où les Anténorides s'établirent comme nous l'avons dit plus haut. Après avoir habité cette forèt, on lit qu'ils occupèrent une partie de celle des Ardennes, où ils fonderent un château nommé de leur nom Héricine. [...]
Je me rappelle avoir lu que toutes ces villes anciennes étaient au-delà des marais de la forêt Charbonnière ; [...]
Au milieu et sur l'une des éminences de la forèt Charbonnière , était le temple de Pan, fondé par les Pannoniens , qui donnèrent à ce pays le nom de Pannonie ou de Brabant. Ce temple exista et fut en honneur jusqu'à Jules César [...]
https://www.google.com/books/edition/_/kmsBAAAAYAAJ (p.259)

Hertaling

Bewoners van Albion vestigden zich volgens de Guise in het Kolenwoud in een gebied dat zich vanaf de Aube, tot aan de Schelde en de Dender uitstrekte, tot waar de Antenoriden zich hadden gevestigd. Daarna zouden ze ook de Ardennen innemen. [...]
Vervolgens werden ze een groot volk dat zijn macht uitbreidde tot aan de Rijn. “Ik herinner me gelezen te hebben dat” er oude steden lagen voorbij de moerassen van het Kolenwoud. [...]
Midden in en op een van de heuvels van het Kolenwoud stond de tempel van Pan, gesticht door de Pannoniërs, die dit land de naam Pannonië of Brabant gaven.

4de eeuw vC

Grand roi, il existe au-delà de la mer, sur les confins des Gaules, une province fertile, délicieuse et célèbre, qui engendre des guerriers invincibles, qui renferme des villes et des châteaux, qui se nomme la Forêt-Charbonnière, dans laquelle vous n'êtes point allé, ô le plus illustre des princes, et que vous pourriez conquérir et soumettre, pour en doter la belle Liriope, si telle était votre volonté souveraine.
https://www.google.com/books/edition/_/kmsBAAAAYAAJ (p.393)

Hertaling

[Alexander de Grote geeft het Kolenwoud aan Liriope, waarbij de Guise Alexander ‘citeert’.]
“Grote koning, aan de andere kant van de zee, aan de grenzen van Gallië, ligt een vruchtbare, prachtige en beroemde provincie, die onoverwinnelijke krijgers voortbrengt en steden en kastelen bevat, die het Kolenwoud heet, waar u nog nooit bent geweest, o meest illustere van alle prinsen, en die u zou kunnen veroveren en onderwerpen, om de mooie Liriope mee te trouwen, als dat uw soevereine wil zou zijn.”

Eind 4de – begin 5de eeuw nC

Ainsi on peut dire assez vraisemblablement que la forêt Charbonnière et la terre Pabuleuse, au tems d'Honorius, changèrent de nom et de maîtres ; et que l'une reçut des Huns la dénomination de Hainaut, et que l'autre fut appelée Ostrogothie ou Ostrevant par les Ostrogoths.
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p.13)

Hertaling

In dit boek gaat de Guise op zoek naar de oorsprong van de naam Henegouwen. In zijn visie veranderden het Kolenwoud en ‘Pabuleuse’ van naam en van heersers ten tijde van keizer Honorius. Het ene kreeg de naam Henegouwen van de Hunnen, het andere Oosterbant van de Ostrogothen.

Annales Hanoniae
niet in tijd te situeren

on lit en effet que ce comté eut plusieurs dénominations. Il fut appelé d'abord Albanie par les Albaniens, lorsqu'ils y arrivèrent, comme on le voit plus haut, livre I, chapitre 67 ; il reçut après le nom de Servie de Cambron, et ensuite celui de forêt Charbonnière. Mais prit-il son nom de la chose, ou bien ce nom lui futil imposé d'ailleurs? c'est ce que je n'ai pu savoir. Ainsi donc, il fut nommé comté de Brabant, à cause des braïettes que portaient les Gaulois qui l'habitaient
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p.17)

Hertaling

De Guise leest dat het graafschap verschillende benamingen had: Albion, Cambron en vervolgens Kolenwoud.
Het graafschap werd Brabant genoemd vanwege de 'braïettes' die de bewoners nl. de Galliërs er droegen.

453

Dévastant ainsi la Gaule supérieure, et rasant presque tout jusqu'au sol, après la guerre de Champagne, contre Aétius, patrice des Romains, Attila gagna la forêt Charbonnière, Valamer, la Peulle, chacun avec leur armée pour y séjourner plusieurs années jusqu'à l'arrivée de nouveaux Huns et de nouveaux Ostrogoths. En attendant, ils bâtirent plusieurs forteresses sur ces territoires
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p.23)

Hertaling

Een coalitie van de Hunnen, Ostrogothen en Gepiden vielen Gallië binnen en maakten het met de grond gelijk. Na de oorlog in Champagne tegen de Romein Aetius trok de coalitie onder leiding van Attila, Valamer en La Peulle met hun legers naar het Kolenwoud om daar enkele jaren te verblijven totdat nieuwe Hunnen en Ostrogoten zouden arriveren. In afwachting daarvan bouwden ze verschillende versterking in deze gebieden.

5de eeuw nC (?)

De même que ledit pays de Hainaut fut appelé anciennement Huniacum, de même nous lisons qu'il porta aussi pendant quelque tems le nom de Hainaucum ou Hainoense. La première partie de cette conclusion s'eprouve par les paroles de Tomellus, qui dit que le territoire de la forêt Charbonnière, que nous lisons avoir été habité par les Huns plusieurs fois et à diverses époques, passe pour avoir porté les noms de Huiniacum et de Riparia, à cause de l'Haine qui le traverse.
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p.27)

Hertaling

Net zoals het genoemde land Henegouwen vroeger Huniacum werd genoemd, lezen we ook dat het een tijdlang de naam Hainaucum of Hainoense droeg. Het eerste deel van deze conclusie wordt bevestigd door de woorden van Tomellus, die zegt dat het gebied van het KolenWoud, dat volgens onze bronnen meerdere malen en in verschillende periodes door de Hunnen werd bewoond, de namen Huiniacum en Riparia droeg, vanwege de rivier de Haine die erdoorheen stroomt.

Romeins

On peut répondre encore qu'à la vérité une partie de la forêt Charbonnière, du tems de Servius, roi des Romains, fut appelée Hugnia ou Huyna, comme il a été démontré ; mais une telle dénomination ne fut pas affectée à la forêt Charbonnière tout entière ni même à sa majeure partie, comme elle l'a été du tems des derniers Huns, dont Sigebert fait mention.
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p.33)

Hertaling

Ten tijde van de Romein Servius werd slechts een deel van het Kolenwoud Hugnia of Huyna genoemd, terwijl in de tijd van de Hunnen wel het volledige gebied die naam droeg.

Annales Hanoniae
388

Les Francs, du tems de Théodose, en fesant des incursions dans la Germanie et dans la Gaule, pillèrent un grand nombre de villes, comme Cologne, Nimègue, Tongres; et enfin étant entrés dans la forêt Charbonnière, ils renversèrent plusieurs forts. [...]
Ces faits se trouvent racontés dans l'Histoire des Trévirois, [...] où on lit ce passage [...] : « Du tems de Théodose, les Francs, sous la conduite de Sunnon et de Gondebaud, fondant dans la Germanie et ravageant les campagnes, jetèrent la consternation jusque dans Cologne. Lorsque cette nouvelle fut portée àTrèves, Nannénus et Quintinus, que Maxime avait commis à la défense des Gaules, ayant rassemblé une armée, repoussèrent les Francs de la Germanie, et leur firent éprouver une perte sanglante dans la victoire qu'ils remportèrent sur eux auprès de la forêt Charbonnière; et voilà l'origine de la haine que les Francs portent aux habitans de Trèves. Ayant repassé le Rhin, ils n'osèrent plus depuis ce tems prendre leurs quartiers d'hiver sur le territoire des Tréviriens.
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p. 107)

Hertaling

Uit deze passage blijkt dat Jacques de Guise put uit de Gesta Treverorum om Frankische invallen uit de 4de eeuw te beschrijven. De oorspronkelijke tekst komt uit Gregorius van Tours.
De Franken zouden volgens de Guise grote steden als Keulen, Nijmegen en Tongeren hebben aangevallen. In het Kolenwoud vernietigden ze verschillende versterkingen. [...]
“In de tijd van Theodosius vestigden de Franken zich onder leiding van Sunnon en Gondebaud in Germanië, waar ze het platteland verwoestten en zelfs Keulen in rep en roer brachten. Toen dit nieuws Trier bereikte, verzamelden Nannénus en Quintinus, die door Maximus waren aangesteld om Gallië te verdedigen, een leger, verdreven de Franken uit Germanië en brachten hen een bloedige nederlaag toe in de overwinning die zij op hen behaalden bij het Kolenwoud; en dat is de oorsprong van de haat die de Franken koesteren tegen de inwoners van Trier.”

434

Enfin ayant pénétré dans la forêt Charbonnière, ils investirent d'abord Tournai et ensuite Famars. Les habitans de Famars furent martirisés [...].
Après cela, les Vandales pillèrent la ville ; et mettant aussitôt le siège devant Bavai, ils se répandirent dans toute la forêt Charbonnière. Ils trouvèrent dans le pays une ville peu considérable, mais trèsforte, et très-agréablement située surplusieurs rivières, dans une vallée au pié du mont Blandigni ; et c'est là qu'ils résolurent de conduire leur armée, lorsqu'ils se seraient emparés de Bavai.
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p. 149)

Hertaling

Toen ze het Kolenwoud waren binnengedrongen, veroverden ze eerst Doornik en daarna Famars. De inwoners van Famars werden gemarteld [...]. Daarna plunderden de Vandalen de stad en belegerden ze Bavai, waarna ze zich over het hele Kolenwoud verspreidden. Ze vonden in het land een onbeduidende, maar zeer sterke stad, die zeer aangenaam gelegen was aan verschillende rivieren, in een vallei aan de voet van de berg Blandigni [Gent]; en daar besloten ze hun leger naartoe te leiden, zodra ze Bavai hadden veroverd.

Mogelijk baseert Duvivier zich op deze passage om te besluiten dat Gent tot het Kolenwoud behoort.

5de eeuw

C'est ainsi que les Vandales occupèrent tiranniquement pendant plusieurs années la forêt Charbonnière, dont tous les habitans s'étaient enfuis dans les bois. Dans la suite Attila, roi des Huns, ayant construit, pour lui servir de retraite, un fort dans la forêt Charbonnière, au confluentde l'Alba et de la Denre, prit plusieurs fois ses quartiers d'hiver dans ce pays. C'est de ce roi, qu'au rapport de plusieurs historiens, ce lieu a tiré son nom, et s'est appelé Vieux-Ath en français.
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p. 151)

Hertaling

Zo bezetten de Vandalen jarenlang het Kolenwoud, waarvan alle inwoners naar de bossen waren gevlucht. Later bouwde Attila, koning van de Hunnen, een fort in het Kolenwoud, aan de samenvloeiing van de Alba en de Dender, om als toevluchtsoord te dienen. Hij bracht er meerdere winters door in dit gebied. Volgens verschillende historici ontleent deze plaats haar naam aan deze koning en werd ze in het Frans Vieux-Ath genoemd.

Annales Hanoniae
5de eeuw (?)

L'empereur Honorius donne aux Visigoths la forêt Charbonnière et le territoire de Gand.
Ils cédèrent ainsi d'un consentement unanime les villes de Bordeaux et de Toulouse dans l'Aquitaine, celles de Bavai et de Gand, avec toute la forêt Charbonnière, dans la Gaule inférieure. Alors Alaric, réjoui de la donationque lui fesait l'empereur, entre dans l'Aquitaine avec ses troupes [...].
Delà se dirigeant en grande hâte vers la forêt Charbonnière, il établit son armée dans une forteresse appelée maintenant Gotigni, et qui tire des Goths sa dénomination; puis il envoie des députés au roi des Vandales (1), pour lui dire de sortir au plutôt d'une terre que l'empereur Honorius lui avait cédée [...].
Un combat sanglant se donna entre ces deux peuples dans la forêt Charbonnière ; les Vandales furent forcés de prendre la fuite, et les Visigoths entrèrent dans la ville de Bavai. [...].
Enfin Alaric conduisit son armée vers Gand, livra plusieurs assauts meurtriers à cette ville, et fut obligé chaque fois de replier ses troupes. Voyant que tous ses efforts étaient inutiles, il prit le parti de se retirer. Et afin qu'après sa retraite la forêt Charbonnière et la ville de Bavai fussent garanties plus sûrement de toute attaque, il fit bâtir deux châteaux-forts dans la forêt Charbonnière même, pour tenir en respect la ille de Gand : l'un sur la Denre, à la droite de l'Escaut, l'autre sur la rive gauche de ce fleuve, et il leur donna son nom; mais aujourd'hui, dans le langage populaire, le premier se nomme Alost, et le second Oudenarde. Peu de tems après, le roi Alaric, considérant que le pays de la forêt Charbonnière était entièrement épuisé, hérissé de dangers, et exposé aux attaques de toutes parts, et que ses habitans étaient féroces et indomptables, n'y établit qu'une partie de sa nation, et emmena avec lui l'autre partie en Aquitaine

Hertaling

Volgens de Guise streden Franken en Vandalen om bezit van o.a. het Kolenwoud en Aquitanië.
Duvivier (p.10) baseert zich op deze twijfelachtige passage om Aalst en Oudenaarde in het Kolenwoud te situeren.

Keizer Honorius gaf aan de Visigothen het Kolenwoud en het territorium Gent.
Ze stonden dus unaniem de steden Bordeaux en Toulouse in Aquitaine af, evenals Bavai en Gent, samen met het hele Kolenwoud, in Gallia Inferior.
Alaric [koning van de Visigoten] was verheugd over de schenking van de keizer en trok met zijn troepen Aquitaine binnen, [...].
Van daaruit begaf hij zich naar het Kolenwoud en vestigde zijn leger in een fort dat nu Gotigni heet en zijn naam aan de Goten ontleent. Vervolgens stuurt hij afgevaardigden naar de koning van de Vandalen met de boodschap dat hij en zijn volk het land moeten verlaten dat keizer Honorius hem had toegekend [...],
Er vond een bloedige strijd plaats tussen deze twee volkeren in het Kolenwoud; de Vandalen werden gedwongen te vluchten en de Visigoten trokken de stad Bavai binnen. [...].
Uiteindelijk leidde Alaric zijn leger naar Gent, voerde verschillende dodelijke aanvallen uit op deze stad, en moest telkens zijn troepen terugtrekken. Toen hij zag dat al zijn inspanningen tevergeefs waren, besloot hij zich terug te trekken. En om ervoor te zorgen dat het Kolenwoud en de stad Bavai na zijn terugtrekking beter beschermd zouden zijn tegen aanvallen, liet hij twee burchten bouwen in het Kolenwoud zelf, om de stad Gent in bedwang te houden: de ene op de Dender, de andere op de linkeroever van de Schelde. Vandaag worden ze in de volksmond respectievelijk Aalst en Oudenarde genoemd. Kort daarna vond koning Alaric dat het land van het Kolenwoud volledig uitgeput was, vol gevaren en blootgesteld aan aanvallen van alle kanten, en dat de bewoners woest en ontembaar waren. Hij vestigde er slechts een deel van zijn volk en nam het andere deel mee naar Aquitanië.

niet in tijd te situeren

Alméric rapporteque pendant ce siège les Huns donnèrent de nouveaux noms àplusieurs châteaux-forts, tels que ceux de Hoyum, Hunia, Hugniacum, Subhugniacum, Hunonia et autres semblables ; qu'ils en firent de même par rapport aux rivières de la forêt Charbonnière, telles que la Haine, l'Hunelle et

Hertaling

Alméric meldt dat tijdens deze belegering de Hunnen verschillende burchten nieuwe namen gaven, zoals die van Hoyum, Hunia, Hugniacum, Subhugniacum, Hunonia en andere soortgelijke namen; dat zij hetzelfde deden met de rivieren van het Kolenwoud, zoals de Haine, de Hunelle en vele

beaucoup d'autres ; que les villages situés autour de Bavai et qui portent les noms de Hugnies, de Hon, de Sur-Hon, etc., doivent aux Huns leurs dénominations
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p. 159)

andere; dat de dorpen rond Bavai met namen als Hugnies, Hon, Sur-Hon, enz. hun namen aan de Hunnen te danken hebben.

445

En l'an du Seigneur 445, Clodion, roi des Francs, après avoir envoyé du château de Duisbourg des espions jusqu'à la ville de Cambrai, passa le Rhin, tua un grand nombre de Romains qui habitaient entre le Rhin et la Loire; puis étant entré dans la forêt Charbonnière, s'empara de la ville de Tournai, et s'avança de là jusqu'à celle de Cambrai. Il s'y reposa quelque tems, tua tous les Romains qu'ily trouva, et ensuite descendantjusqu'à laSomme, il se rendit maître de tout le pays.
Clodion roi des Francs, après avoir passé le Rhin, entra dans la forêt Charbonnière, et se rappelant l'ancienne déroute que les Francs y avait essuyée, il fit raser, pour ne jamais être réparées, les murailles et les ruines tant de Famars que de Bavai, et il réunit à jamais à son empire le reste de cette province. C'est ainsi que finit la domination de la forêt Charbonnière, qui passa au pouvoir des Francs.
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p171)

Hertaling

Chlodio, koning van de Franken, stuurde verkenners vanuit het kasteel van Duisburg naar de stad Cambrai, stak de Rijn over, doodde een groot aantal Romeinen die tussen de Rijn en de Loire woonden; veroverde vervolgens, nadat hij het Kolenwoud was binnengedrongen, de stad Doornik en rukte van daaruit op naar Cambrai. Hij rustte daar enige tijd uit, doodde alle Romeinen die hij daar aantrof en trok vervolgens naar de Somme, waar hij zich meester maakte van het hele land.
[zie ook Liber Cronicorum Erfordensis]

de Guise citeert nog andere bronnen over Chlodio: Chlodio stak de Rijn over en trok het Kolenwoud binnen. Hij herinnerde zich de oude nederlaag die de Franken daar hadden geleden en liet de muren en ruïnes van zowel Famars als Bavai met de grond gelijk maken. Vervolgens voegde hij de rest van deze provincie voorgoed toe aan zijn rijk. Zo kwam de heerschappij over het Kolenwoud in handen van de Franken.

5de eeuw

Dans la partie inférieure de ses états, c'est-à-dire dans la forêt Charbonière, il [Alberic] releva un grand nombre d'autels, de temples et de châteaux, tels que le château de Castrilocus [...]
Le même Albéric défit deux fois, avec le secours des Saxons, au milieu des marais qui sont appelés aujourd'hui Muévins, c'est-à-dire Mérovingiens, près de Castrilocus, et à Mirewant, près de Condé, les Mérovingiens qui cherchaient à le tuer et à ravager ses domaines de la forêt Charbonière.
https://www.google.com/books/edition/_/0WgSAAAAYAAJ (p. 341)

Hertaling

Alberic, zoon van Chlodio, [...] richtte in het lager gelegen deel van zijn staat, nl. in Kolenwoud, een groot aantal tempels en kastelen op, zoals het kasteel van Castrilocus [Mons] [...]
Alberic verslaat de Merovingers, die hem wilden doden en zijn domeinen van het Kolenwoud verwoesten.

680

La nouvelle de la mort d'Ebroin, les seigneurs Francs que sa tirannie avait contraints de chercher un asile auprès de Pépin, vont le supplier d'envoyer une ambassade à Thierri (III) ; .... A la suggestion de Berthaire, son conseiller, le roi Thierri (III) leur annonce la guerre, ajoutant d'un ton de menace, qu'il irait bientôt reprendre avec une armée les seigneurs Francs réfugiés . Les ambassadeurs rapportent la réponse au duc Pépin en présence de ses barons . On résolut en commun de prendre les armes et desoutenir les

Hertaling

Toen het nieuws van de dood van Ebroin bekend werd, smeekten de Frankische edelen Pepijn gezanten naar Theoderik III te sturen. [...]. Op aanraden van Berthaire, zijn adviseur, verklaarde koning Theoderik III hun de oorlog en voegde er op dreigende toon aan toe dat hij spoedig met een leger de gevluchte Frankische edelen zou gaan halen. De gezanten brachten het antwoord over aan hertog Pepijn in aanwezigheid van zijn baronnen. Men besloot gezamenlijk de wapens op te nemen en de vluchtelingen en weduwen te

réfugiés et les veuves. De part et d'autre, l'armée accepte la guerre avec acclamation. Les deux partis se rencontrent dans la forêt Charbonnière; les hostilités commencent; mais la guerre se fait avec des succès divers.
https://www.google.com/books/edition/_/XmkSAAAAYAAJ (p.149)

steunen. Aan beide kanten aanvaardde het leger de oorlog met gejuich. De twee partijen ontmoetten elkaar in het Kolenwoud; de vijandelijkheden begonnen, maar de oorlog verliep met wisselend succes.

Begin 8ste eeuw

Dans ce tems-là Rainfroi et les Francs ayant voulu s'emparer de la forêt Charbonnière, dont ils prétendaient dépouiller le prince et ses fils, ceux-ci implorèrent l'assistance de Charles, leur parent.
https://www.google.com/books/edition/_/XmkSAAAAYAAJ (p. 181)

Hertaling

De Guise verwijst naar de vermeende strijd tussen Raganfrid [Neustrisch hofmeier] en de Franken om het Kolenwoud [waarmee Henegouwen wordt bedoeld].

8ste eeuw (?)

Du tems de Walter, la forêt Charbonnière, dont Cambrai était la métropole depuis le tems des Huns et des Vandales, fut divisée en deux parties : Hugues eut en partage le Cambrésis avec Cambrai, et Walter le comté de Mons avec les autres possessions d'Allemagne qui lui avaient été restituées par Pepin.
https://www.google.com/books/edition/_/XmkSAAAAYAAJ (p.271)

Hertaling

De Guise bewaart dat ooit een vermeende Walter en Hugo, graven van Henegouwen zouden zijn geweest. In hun tijd zou het Kolenwoud [Henegouwen] in twee delen zijn verdeeld, waarbij Hugo Le Cambrésis met Kamerijk als hoofdstad kreeg en Walter het graafschap Mons met andere bezittingen in Duitsland die hem door Pepijn waren gegeven.

881

En 881, plus de neufmille Normands sont massacrés en France dans la forêt Charbonnière
https://www.google.com/books/edition/_/_20BAAAAYAAJ (p. 219)

Hertaling

9de eeuw

Nobles et vilains s'avancent, par le Cambrésis et Famars, jusqu'à la forêt Charbonnière ou vers Blaton, forte et puissante ville, où les chrétiens s'étaient enfermés pour résister aux Vandales
https://www.google.com/books/edition/_/_20BAAAAYAAJ (p. 212)

Hertaling

Edelmannen en boeren trekken via Cambrésis en Famars naar het bos van Charbonnière of naar Blaton, een sterke en welvarende stad, waar de christenen zich hadden verschanst om weerstand te bieden aan de Vandalen.

9de eeuw

Les Vandales dévastent la forêt Charbonnière jusqu'au territoire de Buizenau: Le roi de France accompagné de ses barons, plusieurs ducs et comtes, entre autres les comtes de Tournai et de Mons, y attendent l'ennemi. Les chrétiens se réunissent en si grand nombre dans la forêt Charbonnière, que tout le pays semble couvert de gens armés. Garin est chargé de commander ceux qui devaient aller en avant. Tout à coup les Vandales, étant informés de ce rassemblement de chrétiens, pénètrent dans la forêt Charbonnière, jusqu'au lieu qui s'appelle en français Buizenau.
https://www.google.com/books/edition/_/_20BAAAAYAAJ (p.225)

Hertaling

De Vandalen verwoesten het Kolenwoud tot aan Buizenau: Christenen trekken zich terug in woud om weerstand te bieden aan de Noormannen. De Franse koning en zijn edelen (olv Garin) waaronder de graven van Doornik en Mons wachten de vandalen er op.

Annales Hanoniae
9de eeuw

Pendant ce tems-là, Tournai tombe entre les mains des Vandales, qui achèvent de ruiner la forêt Charbonnière.
https://www.google.com/books/edition/_/_20BAAAAYAAJ (p. 237)

Hertaling

Doornik viel in handen van de Noormannen, volgens de Guise

9de eeuw

Lorsque Pepin, duc d'Austrasie, se fut rendu maître du comté de Flandre et de plusieurs autres pays aux environs de la forêt Charbonnière...
https://www.google.com/books/edition/_/_20BAAAAYAAJ (p. 243)

Hertaling

Pepijn integreert het Kolenwoud (Henegouwen) in zijn rijk.

955

le duc Conrad, traître à Dieu et à l'empereur, passe chez les Hongrois et les conduit en Lorraine jusqu'à la forêt Charbonnière. Parvenus à Lobes, Dieu fit éclater sa puissance et les empêcha d'aller plus avant
https://www.google.com/books/edition/_/_20BAAAAYAAJ (p. 359)

Hertaling

hertog Conrad, verrader van God en de keizer, sloot zich aan bij de Hongaren en leidde hen naar Lotharingen tot aan het Kolen Woud. Toen ze in Lobes aankwamen, liet God zijn macht zien en belette hen verder te gaan. Ze keerden dus terug zonder te hebben gevochten

1184

D'un autre côté, Philippe, archevêque de Cologne, Godefroi, duc de Louvain, et Henri son fils, entrèrent dans le Hainaut, près du Piéton, avec mille sept cens chevaliers, dont mille trois cens avaient été amenés par l'archevêque ; ils avaient, en outre, plus de soixante-dix mille hommes de pié. Ils traversèrent la forêt Charbonnière, brûlèrent la ville de Rœux, et passant ensuite auprès de Binch, ils incendièrent Brai, Lestines et le pays d'alentour, et s'avancèrent jusqu'à Maubeuge, où ils trouvèrent devant les murs Philippe, comte de Flandre, qui y était arrivé après être resté deux jours devant le Quesnoi
https://www.google.com/books/edition/_/VoMBAAAAYAAJ (p. 307)

Hertaling

Aan de andere kant trokken Filips, aartsbisschop van Keulen, Godfried, hertog van Leuven, en zijn zoon Hendrik met 1700 ridders, waarvan er 1300 door de aartsbisschop waren meegebracht, het Henegouwen binnen, ter hoogte van Piéton. Daarnaast hadden ze meer dan 70.000 voetvolk. Ze trokken door het Kolenwoud, brandden de stad Rœux plat en trokken vervolgens langs Binche, waar ze Brai, Estinnes en het omliggende gebied in brand staken. Daarna rukten ze op naar Maubeuge, waar ze voor de muren Filips, graaf van Vlaanderen, aantroffen. Die daar was aangekomen nadat hij twee dagen voor Le Quesnoi had verbleven.
Dit fragment is overgenomen uit Giselbert van Mons én veranderd. De Guise maakt de troepenmacht groter.

Tekstuitgave

DE FORTIA D'URBAN A. (ed.) 1828-1838: *Histoire de Hainaut, par Jacques de Guyse* (latijnse tekst met 15de-eeuwse Franse vertaling door Jean Waucquelin), Parijs, https://www.arlima.net/il/jacques_de_guise.html (geraadpleegd op 17 maart 2026).
SACKUR E. (ed.) 1896: *Iacobi de Guisia Annales historiae illustrisium principum Hanoniae*, Monument Germaniae Historica Scriptores 30-1 (MGH SS 30-1), Hannover, 44-334.

Bibliografie

BRUN L. 2023: *Jacques de Guise, Archives de Littérature du Moyen Age*, ArlimaNet [online], https://www.arlima.net/il/jacques_de_guise.html (geraadpleegd op 17 maart 2023).
VAN OVERSTRAETEN D. 2000: La version originelle: les annales de Jacques de Guise, Cockshaw P. (ed.) *Les Chroniques de Hainaut, ou les ambitions d'un prince bourguignon*, Brussel, 33-35.
TESNIERE M.H. 2000: Copies du texte ou de sa traduction: Paris, Bibliothèque nationale de France, département des manuscrits, mss; fr. 20127-20128, Cockshaw P. (ed.) *Les Chroniques de Hainaut, ou les ambitions d'un prince bourguignon*, Brussel, 227-233.
RAYNOUARD M. 1831: Reflexions sur 'Histoire du Hainaut, par Jacques de Guyse', uittreksel uit Journal des Savans, uitgegeven in de Fortia d'Urban: Histoire de Hainaut dl. 10, Parijs, Brussel, 305-352.
VAN SCHAFTINGEN J., GYPEN M. 2012: Jean Wauquelin, Narrative Sources [online], https://www.narrative-sources.be/naso_link_en.php?link=827 (geraadpleegd op 28 januari 2026).

9.15 LIBER CRONICORUM ERFORDENSIS

- 5de eeuw
- Geschreven in de 14de eeuw

Tekstfragment (waarover gaat het?)

In het tekstfragment gaat het over Frankische troepen die de Romeinse limes aan de Rijn oversteken en het Romeinse Gallië binnendringen. In het 'silva Carbonaria' raken Romeinen en Franken met elkaar slaags. De figuur Clodius of Chlodio wordt meestal geïdentificeerd met een Frankische koning uit de 5de eeuw over wie heel weing geweten is. Ook Gregorius van Tours voert Chlodio op als één van de eerste Frankische koningen, maar dan in een enigszins andere context. Het Liber cronicorum sive Annalis Erfordensis is duidelijk schatplichtig aan Gregorius van Tours, maar is tegelijk schimmiger in zijn beschrijving en voegt er (legendarische) details aan toe, zoals Saramond als voorganger van Chlodio, of de verovering van Doornik door de Franken. En 'apud Carbonariam' bij Gregorius van Tours verandert de schrijver van het Liber cronicorum sive Annalis Erfordensis zonder reden in 'Carbonariam silvam'.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Het Liber cronicorum sive Annalis Erfordensis komt rond het midden van de 14de eeuw tot stand, terwijl het bovengenoemde tekstfragment over de 5de-eeuwse Frankische invallen gaat. Door de grote afstand in tijd kunnen we het Liber cronicorum sive Annalis Erfordensis voor deze gebeurtenis niet als een originele getuigenis beschouwen. Het past veeleer in de lange traditie van kronieken die zich voor het ontstaan van een Frankisch rijk tussen de Pyreneeën en de Rijn op de schaarse getuigenissen bij Gregorius baseren en zijn informatie in meer of mindere mate aanpassen.

Liber cronicorum Erfordensis
5de eeuw

Deinde mortuo Saramundo Clodius filius eius crinitus successit, a quo Francorum reges Criniti appellati sunt. Ultra Renum vero usque ad Ligerim fluvium habitabant Romani. Ultra Ligerim vero dominabantur Gothi. Burgundiones autem habitabant iuxta Rodanum, ubi postea facta est civitas Leudunum. Franci itaque de Thuringia Renum transgressi sunt et Romanos, qui tunc temporis per suos magistratus Gallie imperabant, adorsi sunt bello et usque in Carbonariam silvam eos fugant, fundunt, occidunt. Sicque illatam sibi a Romanis iniuriam, per Valentinianum» imperatorem factam, acriter nunc vindicant. Ingressi autem Tornacum et Cameracum civitates Gallie primo universa maritima, que inter Scaldum et Sunnam fluvios iacent, violenter obtinent.
http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_rer._Germ._42_S._742

Hertaling

Toen Saramund stierf, werd hij opgevolgd door zijn zoon Chlodio de Harige, naar wie de koningen van de Franken de Harige werden genoemd. Aan de andere kant van de Rijn woonden de Romeinen tot aan de rivier de Loire. Aan de andere kant van de Loire heersten de Goten. De Bourgondiërs woonden echter nabij de Rhône, waar later de stad Leudunum [Lyon] werd gesticht. De Franken staken daarom vanuit Thüringen de Rijn over en vielen de Romeinen, die in die tijd Gallië regeerden aan. Ze joegen hen op de vlucht, brachten hen ten val en doodden hen tot aan het silva Carbonaria.

Tekstuitgave

HOLDER-EGGER O. (ed.) 1899: *Liber cronicorum Erfordensis*, Monumenta Erphesfurtensia saec. XII. XIII. XIV (MGH SS rer. Germ. 42), Hannover, Leipzig, 724-781.

Bibliografie

Bayerische Akademie der Wissenschaften, *Liber cronicorum sive annalis Erfordensis*, Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters [online], https://geschichtsquellen.de/werk/3333 (geraadpleegd op 9 maart 2026).

9.16 LIBER HISTORIAE FRANCORUM

- 5de eeuw en 714
- Geschreven in 727

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Het eerste fragment met de vermelding 'Carbonaria silva' gaat over een veroveringstocht van de Frankische koning Chlodio die met een leger de Rijn oversteekt, op zijn tocht naar Kamerijk het Kolenwoud doorkruist en Doornik inneemt. Dit verhaal situeert zich in de 5de eeuw, terwijl het Liber historiae francorum in 727 is geschreven! Voor de gebeurtenissen van die vroege periode baseerde de auteur van het Liber historiae francorum zich op Gregorius van Tours. Gregorius schrijft inderdaad over een zekere Chlodio, koning van de Franken, die vanuit Duisburg (bij Tervuren) in het land van de Tungri verkenners naar Kamerijk uitstuurt. Maar de auteur van het Liber historiae francorum dikte de gegevens aan. En zo verschijnt er in het verhaal van het Liber Historiae Francorum plots een silva Carbonaria op de tocht van Chlodio tussen de Rijn en Kamerijk, terwijl dat bij Gregorius niet voorkwam. En ook de plaatsaanduiding Doornik is een latere toevoegingen die in de eerste bron bij Gregorius nooit wordt vermeld. Aan deze toevoegingen die het toponiem 'carbonaria' tussen de Rijn en Doornik situeert, wordt weinig geloof gehecht (Nonn 1983, Lanting 2010).

Het tweede tekstfragment beschrijft een conflict uit 714, waarbij we de schrijver van het Liber Historiae Francorum wel als tijdgenoot en ooggetuige mogen beschouwen. De Neustrische hofmeier Raganfrid vocht zij aan zij met de merovingische koning Chilperik II tegen het rivaliserende Austrasië, waarbij de Neustriërs diep op Austrasisch grondgebied doordrongen, zelfs tot tegen de Maas, nadat ze door het 'Carbonaria silva' waren getrokken.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Het Liber historiae francorum is geschreven in de 8ste eeuw (727), mogelijk in Soissons of in Saint-Denis Parijs (Neustrië). Het brengt de geschiedenis van een deel van het Frankische rijk gezien door de ogen van de Neustrische aristocratie. Hedendaagse auteurs beschouwen deze bron als één van de belangrijkste en doorgaans betrouwbare voor de geschiedenis van het Merovingische rijk uit de late 7de eeuw en het begin van de 8ste eeuw. Andere bronnen (zoals de Annales Mettenses) zijn getekend door de Karolingische blik op de historiek die aan hun dynastie voorafging.
De schrijver van het Liber historiae francorum ontleende heel wat materiaal aan Gregorius van Tours, zeker voor de vroegste jaren, dat hij vermengt met legendes over het ontstaan van het Frankische koninkrijk en lijsten van fictieve koningen die het ontstaan van de merovingische dynastie moesten verklaren. Latere manuscripten, zoals het Chronicon Universale en het Chronicon Moissiacense, ontleenden op hun beurt heel wat materiaal aan het Liber historiae francorum.

Liber historiae francorum
5de eeuw

Chlodio autem rex misit exploratores de Disbargo castello Toringorum usque de ad urbem Camaracum. Ipse (Chlodio) postea cum grande exercitu Renum transiit, multo Romanorum populo occidit atque fugavit. Carbonaria silva ingressus, Turnacinsem urbem obtenuit. Exinde usque Camaracum civitatem veniens, illicque resedit [...]. Exinde usque Sumnam fluvium occupavit.

http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_rer._Merov._2_S._245

Hertaling

Koning Chlodio zond verkenners uit vanaf het kasteel Dispargum van de Tungri tot aan de stad Kamerijk. Daarna stak hij zelf met een groot leger de Rijn over en doodde een groot aantal Romeinen of joeg hen op de vlucht. Toen hij het woud van Carbonaria was binnengetrokken, nam hij de stad Doornik in. Van daar trok hij verder naar Kamerijk en verbleef daar een tijd. Vandaar breidde hij zijn macht uit tot aan de rivier de Somme.

714

Theodoaldo enim fugato, Ragamfredi in principatum maiorum palacii elegerunt. Qui, commoto cum rege exercitu, Carbonaria silva transeuntus, usque Mosam fluvium terras illas vastantes succenderunt; cum Radbode duce gentile amicicias feriunt.

http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_rer._Merov._2_S._325

Hertaling

Toen Theodoald op de vlucht sloeg, kozen de paleizen van zijn voorouders Raganfrid tot vorst [hofmeier in Neustrië]. Raganfrid trok met het leger van de koning [Dagobert] mee, trok door het Carbonaria-woud en verwoestte het gebied tot aan de Maas. Daar sloot hij vriendschap met de heidense leider Radbod.

Tekstuitgave

KRUSCH B. (ed.) 1888: *Liber historiae francorum*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores 2 (SS rer. Merov. 2), Hannover, p. 215-328.

Bibliografie

GERBERDING R. A. 1993: *The rise of the Carolingians and the Liber historiae Francorum*, Oxford.
LANTING J. N., VAN DER PLICHT J. 2010: De 14C-chronologie van de Nederlandse Pre- en Protohistorie VI: Romeinse tijd en Merovische periode, deel A: historische bronnen en chronologische thema's, *Palaeohistoria* 51/52, Groningen, 46-47 https://books.google.com/books?id=6HCeJU_7SFwC&pg=PA46 (geraadpleegd op 19 januari 2026).
WOOD I. 1994: *The Merovingian kingdoms, 450-751*, London, New York.

9.17 NITHARD - HISTORIARUM LIBRI QUATTUOR

- Carbonaria vermeld in de jaren 840-842
- Geschreven kort voor 844

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Vijf keer vermeldt Nithard 'Carbonari' of 'Carbonarias' in zijn tekst. Het gaat om passages uit verschillende tijdstippen tussen de jaren 840 en 842. Het was een woelige tijd, want in die periode brak er een groot conflict uit over de heerschappij van het Karolingische rijk. Hoofdrolspelers waren Lotharius I, Karel de Kale en Lodewijk de Duitser, drie zonen van de pas overleden keizer, die elkaars positie in het Frankische rijk betwistten. De tekstfragmenten gaan alle vijf over de uitbreiding van terrtorium en invloedssfeer, over gezanten die uitgestuurd worden om te onderhandelen, over tegenstanders en allianties, over het overschrijden van rijksgrenzen. Belangrijke grenzen in dat verhaal zijn bijvoorbeeld de Seine en de Maas. Ten zuiden van de Seine zwaaide Karel de Kale de plak. Ten oosten van de Maas had Lotharius positie ingenomen. Als oudste van de drie broers eiste hij het keizerschap over het hele gebied op. In 840-841 drong Lotharius diep door in het gebied dat aan zijn broer Karel de Kale was toegewezen: tot aan de Seine en de Parijse regio.
Geen enkele keer komt de plaatsaanduiding voor in combinatie met een bos (nemus of silva). Uit de tekstfragmenten blijkt dat Nithard met 'Carbonari' of 'Carbonarias' (inwoners van) een streek of gebied bedoelt! Maar waar dat gebied ligt, is helemaal niet duidelijk. Uit vage aanduidingen kunnen we enkel afleiden dat het ten noorden van de Seine ligt en ten westen van de Maas. De meest concrete locatie is Quierzy (Carisiacum, tussen Noyon en Laon), waar Karel de Kale in 841 de inwoners uit de streek Carbonaria en van verder stroomafwaarts ontvangt (boek II, 2).

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Nithard (ca. 800- 844) schrijft in de 9de eeuw vier boeken over de geschiedenis van het Karolingische rijk onder keizer Lodewijk I De Vrome (814-840) en de verdeling van het rijk onder zijn zonen (840-843). Deze Frankische geschiedschrijver, groeide op aan het hof van Karel de Grote in Aken of de abdij van Saint-Riquier. Sterker nog, Nithard was zelf een kleinzoon van Karel de Grote en dus generatiegenoot van de protagonisten in zijn verhaal, Karel de Kale, Lotharius, Lodewijk de Duitser. Nithard was dus goed geïnformeerd, schreef over zijn eigen tijd en stond als hoveling dicht bij de bron.
Neutraal was hij nochtans niet, want tijdens de Karolingische successieoorlog (840-843) stond Nithard aan de zijde van Karel de Kale, machthebber in het West-Frankische rijk. De successieoorlog was een crisis over de erfopvolging binnen het Karolingische rijk na de dood van Lodewijk de Vrome in juni 840. Lotharius (oudste zoon) claimde een onverdeeld rijk, terwijl zijn jongere broers hun erfdeel opeisten op basis van eerder gemaakte verdelingen: Lodewijk de Duitser bezette het Rijnland en claimde heel Germania, terwijl Karel de Kale zijn oogje op West-Francia liet vallen. In 843 leidde het verdrag van Verdun tot de opsplitsing van het Karolingische rijk in drie delen, een deel voor elk van de drie broers.

Nithard - Historiarum libri IIII
840

Quae quidem Lodharius simulans se benigne suscipere legatos tantum salutationis causa redire permisit ac per suos se responsurum de ceteris esse re- spondit. Insuper etiam, quoniam ad ipsum se vertere io frustrata fide noluerunt, honoribus, quos pater illis dederat a , privavit; ita, quid fratri facere cogitaret, nolens indicium dabat. Interea omnes inter Mosam et Sequanam degentes ad Karolum miserunt mandantes, ut, antequam a Lodhario praeoccuparentur, veniret, i adventum eius se praestolaturos promittentes. Quam ob rem cum perpaucis Karolus hoc iter accelerans ab Aquitania Carisiacum venit et a Carbonariis et infra ad se venientes benigne suscepit. Extra vero Herenfridus, Gislebertus, Bovo ac ceteri ab Odulfo decepti, firmatam fidem neglegentes, defecerunt.
https://ia601503.us.archive.org/16/items/nithardihistoria44nith/nithardihistoria44nith.pdf (p. 15)

Hertaling

Lotharius veinsde de gezanten [van Karel de Kale] te ontvangen, maar liet hen enkel na een begroeting weer vertrekken. [...]
Intussen stuurden de mensen die tussen de Maas en de Seine woonden gezanten naar Karel, met de boodschap dat hij moest komen voordat zij door Lotharius zouden worden ingelijfd. Zij beloofden zijn komst af te wachten.
Daarop haastte Karel zich met een klein gevolg vanuit Aquitanië naar Quierzy, en hij ontving degenen die uit het gebied van Carbonaria kwamen, vriendelijk.

840

Eodem tempore missus ab Aquitania venit nuntians, quod Pippinus cum his qui parti suae favebant super matrem Karoli irruere vellet; ac per hoc Karolus Francos inibi omittens mandat, si illos frater suus, donec reverteretur, opprimere vellet, obviam sibi procederent. Insuper ad Lodharium Hugonem, Adelhardum, Gerhardum et Hegilonem direxit, cunctaque, quae tunc nuper illi mandaverat, replicans nec non et pro Deo deprecatus est, ne suos sibi subtrahens regnum, so quod Deus paterque suo consensu illi dederat, amplius dissipet. Et his ita compositis in Aquitaniam festinus perrexit superque Pippinum et suos irruens fuga illos abire compulit. Per idem tempus cum Lodharius a Lodhuwico reverteretur, et omnes citra a Carbonarias ad illum venirent, Mosa traiecta ratum duxit, ut Sequanam usque procederet. Quo dum tenderet, Hilduinus abbas Sancti Dyonisii et Gerardus comes Parisii civitatis a Karolo deficientes fide frustrata ad illum venerunt.
https://ia601503.us.archive.org/16/items/nithardihistoria44nith/nithardihistoria44nith.pdf (p. 15)

Hertaling

Karel de Kale verlaat Quierzy om zijn moeder in Aquitanië bij te staan, die door een aanval van Pepijn [II van Aquitanië, bondgenoot van Lotharius] werd bedreigd.
Tegelijk stuurt hij onderhandelaars naar zijn broer Lotharius. Karel de Kale verzoekt Lotharius het koninkrijk dat God en zijn vader hem hadden gegeven, niet verder te verzwakken.
Lotharius die teruggekeerd is van een conflict met zijn andere broer [Lodewijk de Duitser] en die intussen de versterking kreeg van manschappen uit Carbonaria, steekt de Maas over en stoot door tot aan de Seine. [De Maas was de grens van Lotharius' Rijk zoals bepaald door het verdrag van Worms in 839]

[Uit dit fragment blijkt duidelijk hoe de verhoudingen liggen in het conflict tussen de broers: Karel de Kale en Lodewijk de Duitser tegen Lotharius, bijgestaan door Pepijn II van Aquitanië.

Nithard
841

Ergo omnes Aquitanos, qui suae parti favebant, qui suae parti favebant, una cum matre post se venire praecepit, insuper, quicumque e Burgundia nec non et inter Ligerem et Sequanam sui iuris esse vellent, similiter fecit. Idem autem ipse una cum his qui per praesens aderant, quanquam difficile videretur, prefatum iter arripuit. Cumque Sequanam venisset, repperit Guntboldum, Warnarium, Arnulfum, Cerardum nec non et omnes a Carbonariis et infra comites, abbates, episcopos, ob hoc videlicet a Lodhario inibi relictos, ut, si absque suo consensu transire vellet, minime posset. Accedebat insuper, quod amnis inundans vada ubique denegaverat, custodes autem fluminis omnes naves aut contriverant aut certe submerserant, Gerardus quoque pontes, quos- cumque repperit, destruxit.
https://ia601503.us.archive.org/16/items/nithardihistoria44nith/nithardihistoria44nith.pdf (p. 19)

Hertaling

Karel [de Kale] beval zijn medestanders in Aquitanië hem en zijn moeder te volgen. Die van Bourgondië en het Land tussen de Loire en de Seine die onder zijn gezag wilden komen, moesten ook meekomen. Ze begonnen aan een mars.
Toen ze de Seine bereikten, troffen ze aan: Guntbold, Warnar, Arnulf, Gerard, alle graven, abten en bisschoppen van Carbonaria en van deze kant (dus ten zuidwesten van Carbonaria). Zij waren daar door Lotharius geplaatst om de oversteek over de Seine zoveel mogelijk te bemoeilijken.

[Hier wordt het duidelijk dat Carbonaria tot de invloedsfeer van Lotharius' middenrijk behoort.]

841

Lodhario mandaverunt, ut memor esset fraternae conditionis, sineret ecclesiam Dei et universum populum Christianum pacem habere, concederet illis regna a patre suo consensu concessa , haberet sua sibi non merito, sed sola misericordia a patre illi relicta. Et in munere offerebant illi quicquid in universo exercitu absque armis et equis habere videbantur; at si id nollet, cedebant illi uterque portionem regni, alter usque Carbonarias, alter vero usque Renum; quod et si rennueret, universam Franciam aequa lance dividerent, et quicquid horum vellet suae ditionis esset.
https://ia601503.us.archive.org/16/items/nithardihistoria44nith/nithardihistoria44nith.pdf (p. 26)

Hertaling

Lotharius drong aan op een veldslag. Hij wilde geen vrede.
Karel en Lodewijk stuurden hem gezanten om hem te overreden het land te geven dat hun vader aan hen had gegeven met Lotharius' toestemming, en het land te houden dat hun vader aan Lotharius had gegeven. Karel en Lodewijk boden Lotharius een geschenk aan, alles behalve wapens en paarden. Als hem dat niet zinde, boden ze hem elk een stuk van hun koninkrijk aan: het ene stuk tot aan Carbonaria, het andere tot aan de Rijn. Als hij dit afwees, zouden ze het Frankische rijk in gelijke delen verdelen, waarbij Lotharius zijn deel zou mogen uitkiezen.

842

Quam ob rem — ignoro, qua fraude decepti — hi qui missi fuerant augent illi supra definitam partem usque in Carbonarias; insuper, si hoc usque ad tempus, quod illis pariter conveniret, reciperet, iurant illi, quod tunc fratres sui iureiurando, prout aequius possent, regnum omne absque Langobardia, Baioaria et Aequitania in tribus partibus dividerent, essetque super his sua electio, ut quam vellet harum acciperet, ac diebus vitae suae eandem illi concederent in eo, quod ille illis similiter faceret.
https://ia601503.us.archive.org/16/items/nithardihistoria44nith/nithardihistoria44nith.pdf (p. 44)

Hertaling

Om welke reden — ik weet niet door welk bedrog misleid - breiden de gezanten [van Karel de Kale], het aandeel boven het vastgestelde deel uit tot aan Carbonaria;
bovendien zweren zij hem, dat, indien hij [Lotharius] dit tijdig zou aanvaarden, dat dan zijn broeders onder ede, zo billijk als zij zouden kunnen, het gehele rijk — met uitzondering van Lombardije, Beieren en Aquitanië — in drie delen zouden verdelen, en dat het vervolgens zijn keuze zou zijn welke van deze hij zou willen ontvangen [...].
[Nithard doet uitschijnen dat de gezanten een voor Lotharius gunstiger voorstel doen dan hun mandaat toelaat, want zij breiden het voorgestelde territorium tot en met Carbonaria uit.]

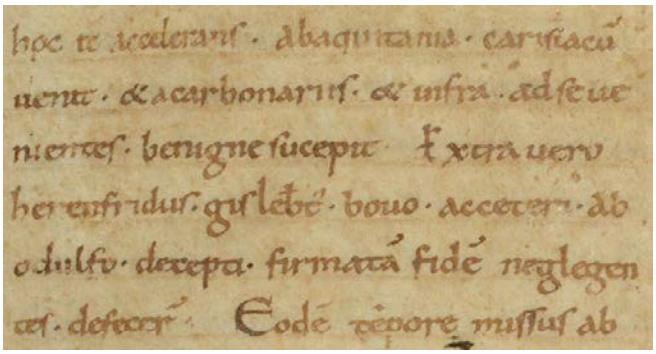

16 Fragment uit het manuscript van Nithard
met bovenaan rechts de vermelding van Carisiacum, het huidige Quierzy, één van de zeldzame concrete plaatsaanduidingen die met het Kolenwoud in verband kunnen worden gebracht.
Bron Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Latin 9768: Nithardus, De dissensionibus filiorum Hludovici Pii libri quatuor (1-18r), https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84238417/f15.item.zoom

Tekstuitgave

MÜLLER E. (ed.) 1907: *Nithardi Historiarum libri IIII*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi (MGH SS rer. Germ. 44), Hannover, III-50, https://ia601503.us.archive.org/16/items/nithardihistoria44nith/nithardihistoria44nith.pdf (geraadpleegd op 29 januari 2026).
SCHOLZ B.W. en ROGERS B. 1972: *Carolingian Chronicles: Royal Frankisch Annals and Nithard 's Histories*, Michigan (Engelse vertaling).

Bibliografie

Bayerische Akademie der Wissenschaften s.d.: Historiarum libri quattuor, *Geschichtsquellen* [online], https://www.geschichtsquellen.de/werk/3665 (geraadpleegd op 29 januari 2026).
NELSON J. 1996: The search for peace in a time of war: the Carolingian Brüderkrieg, 840-843, in Fried J. (ed.) *Träger und Instrumentarien des Friedens im hohen und späten Mittelalter*, Vorträge und Forschungen 43, 87-114, https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/vuf/issue/view/1793 (geraadpleegd op 29 januari 2026).

9.18 REGINONIS CHRONICON

- 879
- Geschreven begin 10de eeuw

Tekstfragment (waarover gaat het?)

In de kroniek van Reginon komt 'Carbonaria' welgeteld één keer voor, nl. in het jaar 879. De passage linkt de plunderingen van de Noormannen aan een crisissituatie in het Frankische rijk van de Karolingers over de verdeling van het rijk. Externe bedreigingen waaronder die van de Noormannen droegen bij aan een akkoord waarbij het middenrijk Lotharingen (tijdelijk) bij het Oost-Frankische rijk werd ingelijfd. Op de terugtocht van één van de protagonisten, nl. koning Lodewijk de Jonge, van de plaats waar het akkoord werd gesloten in Ribemont West-Francia naar zijn rijk in Oost-Francia stootte hij op de Noormannen die zich bij 'Carbonaria' ophielden, op een plaats genaamd Thimium, die hedendaagse historici met Thiméon tussen Mons en Charleroi identificeren. Helemaal zeker is deze identificatie niet. Andere auteurs herkennen in 'Thimium' Thuin aan de Samber, of Thin-le-Moustier (Frankrijk). Carbonaria krijgt hier een concrete plaatsaanduiding! Latere schrijvers, zoals die van de Annalista Saxo of van de Vita Sanctae Gudilae, namen deze plaatsaanduiding 'iuxta Carbonarium, in loco qui vocatur Thimium' soms letterlijk over. De passage over het verslaan van Noormannen bij Carbonaria doet denken aan de passage in Gregorius, waar een Romeinse legermacht de Franken bij Carbonaria doodt.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Reginonis Chronicon is genoemd naar de schrijver Regino (840-915), abt in de abdij van Prüm (Eifel, in het toenmalige Lotharingen) die in het begin van de 10de eeuw een geschiedenis samenstelde vanaf de geboorte van Christus tot het jaar 907. Voor de gebeurtenissen vanaf 870 steunde hij op eigen ervaringen en observaties. De politieke crisis in het Karolingische rijk van 879 zoals hierboven beschreven, maakte hij tijdens zijn leven mee. Zijn kroniek wordt daarom tot één van de belangrijkste bronnen voor de 9de-eeuwse Karolingische geschiedenis, in het bijzonder die van Lotharingen, gerekend.
De abdij van Prüm kreeg in 882 en in 892 te lijden onder de strooptochten van de Noormannen. Bij de tweede inval van de Noormannen was Regino net tot abt benoemd (892-899).

Reginonis Chronicon
879

Per idem tempus Hludovicus qui Austrasiis imperabat, cognita morte aequivoci sui, regnum illius invader disposuit, et transvadata Mosa imperii fines occupavit. Cui occurrent duo memoratie fratres cum valida manu; sed intercurrentibus vicissim legationisbus, nequaquam pugna committitur, sed pax roboratur. Adolescentes quippe ut foeduratus ab eis recederet Hludovicus, portionem regni Hlotarii, quam avus paterque tenuerat, ex integro illi concesserunt, addita insuper Atrabatis abbatial sancti Vedasti. Facta itaque pastione datisque sacramentis, cum in regnum idem rex reverteretur, repente obviam habuit Nordmannorum innumeram multitudinem, iuxta Carbonarium, in loco qui vocatur Thimium cum ingenta praeda ad classem repedantem, cum quibus absque mora conflixit, et Deo propitiante maximam ex eis partem gladio postravit.
http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_1_S._590

Hertaling

In diezelfde tijd besloot Lodewijk [Lodewijk de Jonge], die over Austrasië heerste, nadat hij de dood van zijn naamgenoot [Lodewijk de Stamelaar] had vernomen, diens rijk binnen te vallen, en nadat hij de Maas was overgestoken bezette hij de grenzen van het rijk.
Tegen hem trokken de twee genoemde broers [Karel III de Dikke en Karloman] met een sterke strijdmacht op; maar doordat er over en weer gezantschappen tussenbeide kwamen, werd er geen gevecht geleverd, doch werd de vrede bekrachtigd. Opdat Lodewijk als bondgenoot van hen zou terugkeren, stonden de jongemannen hem immers het deel van het rijk van Lotharius, dat zijn grootvader en vader hadden bezeten, volledig af; bovendien voegden zij daaraan de abdij van Sint-Vaast te Atrecht toe.
Nadat aldus het vredesverdrag was gesloten en de eden waren afgelegd, trof dezelfde koning op de terugweg naar zijn rijk plotseling een grote menigte Noormannen aan, bij het Kolenwoud, op een plaats die Thimium genoemd wordt. De Noormannen keerden met een enorme buit naar hun vloot terug. Met hen ging hij zonder uitstel het gevecht aan en, met Gods hulp, velde hij het grootste deel van hen met het zwaard.

Tekstuitgave

PERTZ G.H. (ed.) 1826: *Reginonis Chronicon*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores 1, Stuttgart, 537-612.

Bibliografie

MAC LEAN S. 2009: *History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe: The Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg*, Manchester, New York.
KUMPER H. 2010: *Regino of Prüm*, Encyclopedia of Medieval Chronicle V, p. 1265 https://archive.org/details/encyclopedia-of-medieval-chronicle-v/Encyclopedia%20of%20Medieval%20Chronicle%20V/page/n63/mode/2up (geraadpleegd op 30 januari 2026).
NONN U. 1983: *Pagus und comitatus in Niederlothringen. Untersuchungen zur politische Raumgliederung im früheren Mittelalter*, Bonn, 230.

9.19 SALISCHE WET (LEX SALICA)

- 458-482
- De 5de eeuwse datering van de oudste versie van de Lex Salica is relatief nieuw. Lange tijd werd uitgegaan van de (late) 6de eeuw. Wood vervroegde de datering eerst naar 'voor 507'. Renard verlegt het beginpunt van het opschrijven van de Lex Salica naar de periode 458-482. De Lex Salica werd in de vroege middeleeuwen meermaals herwerkt en aangevuld. Er bestaan dus verschillende versies van.

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Carbonaria komt welgeteld één keer voor in de Lex Salica, met name onder de rubriek over het terugvorderen van (vermeend gestolen) goederen. De procedure voor de behandeling van de terugvordering verschilt al naargelang de plaats waar het goed wordt aangetroffen.
In het gebied tussen de Ligere en 'Carbonariam' geldt de procedure van 40 dagen om voor de rechtbank te verschijnen. Buiten dat gebied verdubbelt de termijn tot 80 dagen. Bijzonder aan dit artikel in het wetboek is de unieke plaatsaanduiding die een indicatie geeft van het rechtsgebied waarop de Lex Salica van toepassing is: tussen de Ligere en 'Carbonariam' dus. 'Carbonariam' is hier duidelijk als de aanduiding van een gebied bedoeld. Het woord komt niet voor in combinatie met 'bos'.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

De Lex Salica kun je best vergelijken met een wetboek, dat regels, gewoonten en wetten in één document samenbrengt en dat in de vroege middeleeuwen van toepassing was in een deel van het Frankische rijk. Dat er meerdere wetboeken binnen het Frankische rijk bestonden, bewijzen het bestaan van bijvoorbeeld de Lex Ripuaria (Ripuarische Franken), het Liber Constitutionum (Bourgondië), de lex Baiwariorium (Beieren).
Van de Lex Salica bestaan verschillende versies. En doorheen de tijd dikte het wetboek aan, met nieuwe bepalingen uit de 7de en 8ste eeuw. De tekst die 'Carbonariam' vermeldt, is één van de oudere en stamt uit de 5de eeuw. Hoewel de Lex Salica tot op vandaag bij ons bekend is omwille van de bepalingen rond het erfrecht waarbij vrouwen werden uitgesloten van de mogelijkheid om land te erven, gaan de meeste rechtsregels over schadevergoedingen voor misdrijven. De vergoedingen verschilden naargelang de status van het slachtoffer, want de Frankische samenleving was een gelaagde maatschappij met een streng onderscheid tussen vrije mensen, slaven en edelen.
Omwille van de het hierboven geciteerde artikel wordt aangenomen dat het rechtsgebied van de Lex Salica tussen de Loire [Ligere] en het noordelijker gelegen 'Carbonaria' lag. Ligere wordt meestal met de Loire geassocieerd, uitzonderlijk als Leie (Duvivier 1860, Renard 2016).

De onderstaande hertaling is gebaseerd op de Franse vertaling door Peyre. Teksteditie D is vroeg Karolingisch, maar verschilt voor het artikel over gestolen goed (art. 81) inhoudelijk niet essentieel van de oudste teksteditie A1 (art. 47).

Lex Salica (teksteditie D)
458-482

titel LXXXI. De filtorto (oudere versies art. 47)

§ 1. Si quis, qui lege Salica uiuit, seruum aut ancillam, caballum uel bouem uel quemlibet rem super alterum agnouerit, mittat eum in tercia mano;
et ille, super quem agnuscitur, in noctes xl placitum faciant ; et in ipso placito, quanti fuerint, qui rem uindederunt uel camia- uerunt aut furasse hominis cummoneantur, hoc est ut unusquisque de neguciantibus suis alter alterius conmoneant; et si conmonitus fuerit et eum sunnis non detenuerit et ad placitum uenire distullerit, illi, qui cum eum neguciauit, mittat tres testes, quomodo ei nunciasset, ut ad placitum uenire debuisset, et alterus tres testes, quod publice aput eum neguciasset; istud se fecerit, exiuit se de latrocinio; et illi, qui non uenerit, ille erit latro illius, qui res suas agnuscit, et precium reddat illius, qui cum eo neguciauit, et ad illum secundum legem conponat, qui res suas agnuscit (et pre(c)ium reddat); ista omnia facere debit in illo mallo, ubi ipse amallus esse dinuscitur, super quem res illa agnita fuerit aut interciata.

§ 2.
Quod si trans Ligere aut Carbonaria manent, illi, cum qui res agnuscitur, in noctes lxxx lex ista costodiatur.
https://www.dmgh.de/mgh_ll_nat_germ_4_2/index.htm#page/142/mode/1up

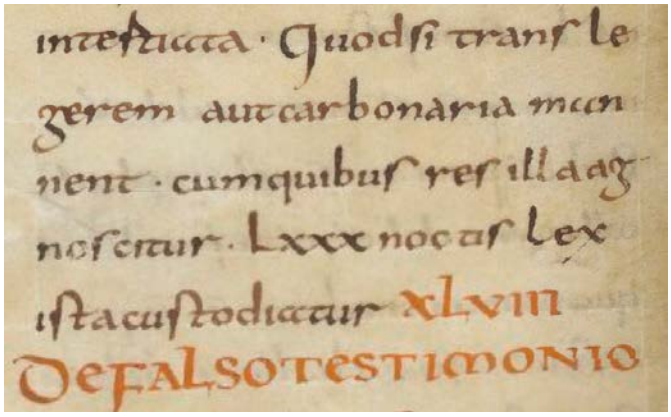

Fragment uit het fameuze artikel 47 uit de oudste kern van de Lex Salica, hier in een kopie uit het begin van de 9de eeuw
Vindplaats Bibliotheque Nationale de France, Manuscrits Latin, nr. 4404 f° 190 v°,
https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8426042t/f394.item.zoom

Hertaling

titel LXXXI. Terugvordering van gestolen of verloren goed
§ 1. Als iemand die onder de Salische wet leeft, zijn slaaf, slavin, paard, os, lastdier of enig ander voorwerp dat hem toebehoort in handen van een ander aantreft, moet hij eerst het terug te vorderen goed in handen van een derde geven. [Het goed moet dus bij een derde partij worden gedeponeerd.]

Degene bij wie de goederen in kwestie zijn aangetroffen, moet zich ertoe verbinden het bewijs te leveren waarmee hij zijn eigendom aantoont. Als beiden aan deze kant van de Loire en Carbonaria wonen, moeten degene die het voorwerp opeist en degene bij wie het voorwerp in kwestie is aangetroffen, overeenkomen om zich na veertig dagen voor de rechter te melden. In de tussentijd moeten zij voor de aangegeven zitting iedereen dagvaarden die het in beslag genomen voorwerp heeft verkocht, geruild of betaald, zodat zij in elkaars aanwezigheid uitleg kunnen geven over de transacties die zij met elkaar hebben gesloten.

Indien een van de gedagvaarden zonder geldige reden niet op de zitting verschijnt, moet degene die met hem zaken heeft gedaan drie getuigen aanvoeren die bevestigen dat hij de verzuimende partij heeft gedagvaard, en drie andere getuigen die bevestigen dat hij het betwiste voorwerp van laatstgenoemde heeft verworven. Zodra dit bewijs is geleverd, wordt degene die het heeft geleverd vrijgesproken van de beschuldiging van diefstal.

De persoon die niet op de dagvaarding is verschenen, wordt, nadat de getuigen zijn gehoord, beschouwd als de dader van de diefstal van het teruggevonden voorwerp. Hij moet de waarde vergoeden aan degene met wie hij heeft gehandeld en daarnaast volgens de wet schadevergoeding betalen aan degene die zijn eigendom heeft herkend.

§ 2.
Als degene bij wie het terug te vorderen voorwerp is teruggevonden buiten het gebied tussen de Ligere [Loire/Leie] en Carbonaria woont, dan gelden dezelfde regels, met uitzondering van de termijn voor het verschijnen, die tachtig dagen bedraagt.
[Voor wie buiten het rechtsgebied van de Salische wet valt, geldt een termijn van 80 dagen voor de organisatie van een rechtszitting]

Tekstuitgave

S.N. 1969: *Lex Salica*, uitgave door de Societas Aperiendibus Fontibus rerum Germanicarum (ed.), Leges Nationum Germanicarum 4-2 (MGH LL nat. Germ 4-2), Hannover, 138, 140, 142 (tekstversie D).
ECKHARDT K. A. (ed.) 1962: Pactus legis Salicae, xlvii (MGH Legum sectio I : LL. Nat. Germ, 4-1), Hannover, 182-185. (tekstversie A1)
PEYRE J.F.A. 1828: *Lois des Francs. Contenant la loi salique et la loi ripuaire* [vertaling], Parijs.

Bibliografie

Bayerische Akademie der Wissenschaften s.d.: *Lex Salica*, Geschichtsquellen [online], https://geschichtsquellen.de/werk/3319 (geraadpleegd op 30 januari 2026).
MCKITTERICK R. 1989: *The Carolingians and the written word,* Cambridge, 40-59.
RENARD E. 2009: Le pactus Legis Salicae, règlement militaire romain ou coude de lois compilé sous Clovis?, *Bibliothèque de l'École des chartes*, 167, 321-352.
RENARD E. 2016: La situation et l'étendue de la Fôret Charbonnière au premier millénaire: bilan historiographique et retour aux sources, in Pauly M. en Pettiau H. (ed.), *La forêt en Lotharingie médiavale*, Publications de la section historique de l'Institut G.-D. De Luxembourg 127, Luxemburg, 53-54.
WOOD I. 1994: *The Merovingian kingdoms, 450-751*, London, New York, 108-114.
UBL K. 2009: L'origine contestée de la loi salique : une mise au point », *Revue de l'Institut français d'histoire en Allemagne*, 1, 208-234.
UBL K. 2017: *Sinnstiftungen eines Rechtsbuchs: die Lex Salica im Frankenreich*, Quellen und Forschungen zum Mittelalter 9, Stuttgart.
SHEPOSH R. 2024: De Salische wet, Ebsco Kennisvoordeel [online], https://www-ebsco-com.translate.goog/research-starters/law/saliclaw?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=nl&_x_tr_hl=nl&_x_tr_pto=sge&_x_tr_hist=true (geraadpleegd op 30 januari 2026).
HENDERSON E.F. 1896: *The Salic Law, Select Historical Documents of the Middle Ages*, London, gedigitaliseerd door The Avalon Project [online], avalon.law.yale.edu/medieval/salic.asp (geraadpleegd op 30 januari 2026).

17 Lex Salica met bovenaan de titel ‘De Filtortis’, het fameuze artikel met daarin de vermelding ‘Carbonaria’ . Bron Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Latin 4404, f° 180 https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8426042t/f373.item.zoom#
Deze verse van de Salische wet is geschreven rond 803-814, mogelijk in de vallei van de Loire door een kopiïst genaamd Audgarius. Van de Lex Salica bestaan verschillende versies, die tussen de 5de-9de eeuw zijn aangevuld met nieuwe rechtsregels.
Het artikel met ‘Carbonaria’ behoort tot de oudste kern.

9.20 VITA SANCTI EVERMARI

- 645-714
- Geschreven in 1127

Tekstfragment (waarover gaat het?)

De 12de-eeuwse schrijver van de Vita Evermari construeert een legendarisch leven rond de figuur van Evermarus die in de 7de-8ste eeuw op een landgoed in de regio Tongeren zou hebben geleefd. Een groot deel van zijn leven ondernam hij pelgrimstochten en bezocht hij talloze plekken waar de relikwieën van heilgen werden vereerd. Op zijn laatste tocht naar Maastricht doodde een rover een nietsvermoedende Evermarus en zijn metgezellen in het silva carbonaria.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Het tekstfragment van de Vita Evermari verwijst naar het legendarische 'koninkrijk Efese' van de Frankische heerser Pepijn II, alias Pepijn van Herstal (645-714) dat tussen het silva Carbonaria in het westen, de Rijn in het oosten, de Maas in het noorden en de Moezel in het zuiden zou hebben gelegen. Een dergelijk koninkrijk heeft nooit bestaan. Maar wat opvalt is de cocktail aan ingrediënten uit verschillende tijden, een vaak gebruikt recept bij het maken van een heiligenleven. In Efese herkennen we een Grieks-Romeinse stad met een grote uitstraling. Pepijn is een bekende historische figuur uit het begin van de 8ste eeuw, een voorloper van de Karolingische dynastie. En de beschrijving van de grenzen van het koninkrijk doet denken aan de verdeling van het Karolingisch rijk in 843, zoals beschreven in Nithard's Historiën. Efese doet het verhaal blinken, de verwijzing naar Pepijn dient om het leven van de heilige Evermarus in de tijd te situeren en de grenzen beschrijven de omgeving waarin Evermarus zich bewoog. De dood van Evermarus lijkt sterk geïnspireerd op dat van de Heilige Foilanus. De Vita Evermari is een interessant voorbeeld om te zien hoe middeleeuwse heiligenlevens volgens vaste formules in elkaar werden gestoken. Volgens Van der Essen behoort deze vita tot de categorie van wat hij omschrijft als de 'hagiografische romans' met een zeer twijfelachtige inhoud.
Vander Linden (p. 211) gebruikt nochtans deze vita in zijn argumentatie om in het bisdom Kamerijk de grens tussen Neustrië en Austrasië te herkennen. Daarbij zouden de grenzen van Austrasië ten tijde van Pepijn II (645-714) van het Kolenwoud tot aan de Rijn, van de Maas tot de Moezel reiken.

Vita S. Evermari
650-714

Ephes monarchiam, a silva Carbonaria usque Rhenum, et a Mosa usque Mosellam, tenente mediano a Pippino, ex S. Begga Ansigisi Ducis filio, Evermarum ex nobilissima radice edidit Fresia: quem ex genitricis utero consecratum sibi Omnipotens jam totum sancti.

https://archive.org/stream/actasanctorum14unse/actasanctorum14unse_djvu.txt

Hertaling

Het koninkrijk Efeze, van het woud van Carbonaria tot de Rijn en van de Maas tot de Moezel, werd in handen gehouden door Pepijn, de middeleeuwse heerser, afstammeling van de heilige Begga, zoon van hertog Ansigius, de zalige Evermarus van de meest nobele afkomst, uit Fresia: die de Almachtige, die hem vanaf de moederschoot aan zichzelf had gewijd, nu volledig heeft genezen.

Tekstuitgave

Vita S. Evermari, Acta Sanctorum mei, p. 125-142, https://archive.org/stream/actasanctorum14unse/actasanctorum14unse_djvu.txt (geraadpleegd 20 maart 2026).

Bibliografie

VAN DER ESSEN L. 1907: *Étude critique et littéraire sur les « Vitae » des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique*, Louvain, Paris, 199-203.
MAQUET J. 2008: Les sources hagiographique et l'exercice de la justice au moyen-âge (Xe-XIIe siècles), in Musin A. (ed.) *Violence, conciliation et repression*, Louvain-la-Neuve, 11-19, https://books.openedition.org/pucl/703 (geraadpleegd op 30 januari 2026).
VANDER LINDEN 1923: La forêt charbonnière, *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 2, 211.
VANDEWAL S. 2020: Hreotio en Littemala: op zoek naar de geschiedenis van Rutten, Lauw en de regio Tongeren in de vroege middeleeuwen, *Limburg-Het Oude Land van Loon*, 99, 144-148.

9.21 VITA SANCTAE GUDILAE AUCTORE ANONYMO

- 880 en 955
- Geschreven tussen 1048-1051

Tekstfragment (waarover gaat het?)

De twee fragmentjes met vermelding van het silva Carbonaria zijn duidelijk ontleend aan de kroniek van Regino. Het eerste verwijst naar een overwinning op de Noormannen in 880 door Lodewijk de Jongere (de Karolingische koning van Oost-Francia) bij Thiméon (tussen Nijvel en Charleroi). Volgens het fragment zouden de Noormannen eerst het Carbonaria woud zijn doorgetrokken om dan in Thiméon het onderspit te moeten delven. De identificatie van Tymnim met Thiméon is niet helemaal zeker. Andere auteurs herkenden in de plaatsnaam het huidige Thin le Moutier of Thuin aan de Samber.
Het tweede haalt de zogenaamde Hongaarse invallen aan, die een deel van Europa in de 10de eeuw teisterden tot de Hongaarse troepen in 955 bij Lechfeld werden verslagen. Volgens de Vita S. Gudilae zouden de Hongaren bij één van hun strooptochten zelfs het Carbonaria woud hebben verwoest. Maar dit laatste is een willekeurige toevoeging van de auteur van de vita. Het origineel (Reginon's kroniek) waarop de vita S. Gudilae zich beroept, heeft het enkel over het terugdringen van de Hongaren bij Lechfeld (apud Lichum fluvium verwijst naar de Lech ten zuiden van Augsburg in Beieren Duitsland) maar rept in dat verband met geen worden over het zogenaamde 'Carbonariam'. De reden waarom de schrijver van de vita s Gudilae naar de Hongaarse invallen verwees, was om de terugkeer van de relieken van de Heilige Goedele zo nauwkeurig mogelijk in de tijd te situeren (Van Droogenbroeck).

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Heiligenleven geschreven in het midden van de 11de eeuw (1048-1051) over de heilige Goedele van Brussel, die in de tweede helt van de 7de eeuw zou hebben geleefd. De vita portretteert Goedele als de dochter van een merovingische aristocraat die verwant was aan Pepijn van Landen, een merovingische hofmeier.

Vita S. Gudilae
879

Lodouicus rex Austrasiorum, fines Francorum iniuste inuasit contra fratres suos. Facta itaque pactione inter eos, datisque sacramentis cum reuerteretur, Normannis, qui progressi erant usque Carbonariam, in loco qui dicitur Thymum, obuiauit supradictus rex, qui Austrasiis imperauerat; cum quibus absque mora conflixit, et Deo propitiante ex eis maximam partem gladio strauit; reliqui in fugam dilapsi, in supradicto fisco se communiunt, noctu diffugiunt, et ad classem gressum dirigunt (vide Regino Prumensis, Chronicon, ad annum 879).

Hertaling

Lodewijk, koning van de Austrasiërs, overschreed de grenzen van zijn en trok ten strijde tegen zijn broers.
Nadat er een verdrag tussen hen was gesloten en de eden waren afgelegd, trof hij bij zijn terugkeer de Noormannen, die tot Carbonaria waren opgerukt, bij Thymum [Thiméon] aan. Hij vocht met hen en, door Gods genade, bracht hij het grootste deel van hen ten val.

955

Postea vero gens Hungarorum finibus suis egressa, regnum Baviariorum ac Lotharingiae occupat, caedibus, rapinis ac incendiis omnia vastat et usque ad Carbonariam silvam igne et praeda est demolita

Hertaling

De Hongaren drongen binnen in de koninkrijken van Beieren en Lotharingen en verwoestten alles op hun weg, brandschatten en plunderden, waaronder ook het Carbonaria woud.

Tekstuitgave

Onulfus Altimontensis, Vita Sanctae Gudilae, https://la.wikisource.org/wiki/Vita_sanctae_Gudilae_auctore_anonymo (geraadpleegd 20 maart 2026).

Bibliografie

NIP R., VAN DROOGENBROECK F. 2012: *Vita sanctae Gudilae anonymo*, Narrative Sources [online], https://www.narrative-sources.be/naso_link_en.php?link=570 (geraadpleegd 20 maart 2026).
VAN DROOGENBROECK F. 2012: Onulfus van Haultmont (ca. 1048), auteur van de Vita S. Gudilae anonymo, *Eigen Schoon en De Brabander*, 95, p.595-643.
HEUCLIN J. 2014: Cambrai face aux Hongrois (6 au 8 avril 953/954), in Curveiller S., Lottin A. (red.) *Le Nord – Pas-de-Calais, un champ de bataille de l'Europe*, s.l., 23-30.

9.22 VITA WICBERTI

- 955
- Geschreven tussen 1070-1099

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Nog een vita die over de Hongaarse strooptochten verhaalt. Het tekstfragment heeft het over de invallen van Hongaarse huurlingen in Lotharingen van de 10de eeuw, die profiteren van een interne opstand binnen Lotharingen om rijkdom buit te maken. Eén van de getroffen abdijen zou de abdij van Lobbes geweest zijn, die wonderlijk en met een goddelijk steuntje in de rug van plunderingen gevrijwaard zou blijven. Als van de hand gods geslagen komen de muiters tot inzicht en trekken ze prompt weg. Deze verwijzing naar Lobbes doet vermoeden dat de schrijver van de Vita Wicberti ook de Gesta abbatum Lobiensium van Folcuïnus kende en er zich op inspireerde. De vermelding 'silvam Carbonariam' is gebruikelijk in dit verband, omdat ook andere teksten Carbonaria beschrijven als een gebied waar de Hongaren doortrekken. In realiteit werden de Hongaren in 955 verslagen bij de slag om Lechfeld (Augsburg).

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Deze vita beschrijft het leven van Wicbertus/Guibertus als een heilige. Wicbertus is de stichter van de abdij van Gembloers. Doel van het manuscript was de ouderdom van de abdij aan te tonen. Maar in werkelijkheid vond de stichting later plaats. Abt Sigebert van Gembloux begon het manuscript, dat later door Godschalk werd verder gezet. Geschreven tussen 1070-1099.

Vita S. Wicberti
955

Gens siquidem Ungarorum quae quibusdam munitissimis clusis remota, nec ad meridianam nec ad occidentalem plagam exeundi habuerat facultatem, per Arnulfum imperatorem ruptis clusis emissa, mortuo Arnulfo imperatore, totam Italiam, totam Germania mut fera tempestas vario vastationis genere depopulate est per annos circiter quinquaginta. Haec gens etiam tempore primi Ottonis aggressa Lotharingiam, deducta est a duco Conrado usque ad silvam Carbonariam, et virtute Dei apud Lobiense coenobium ostensa, prohibita ultra prodire, rediit impune. Ungaris ergo et eundo et redeundo per vicum Gemmelacensem transeuntibus, occurit vir Dei Wicbertus, non clipeo aut galea materiali protectus...
http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_8_S._513

Hertaling

Na de dood van keizer Arnulf werden Italië en Duitsland gedurende ongeveer vijftig jaar geteisterd door verwoestingen van de Hongaren. Dit volk viel ook Lotharingen aan ten tijde van Otto I, werd door hertog Koenraad tot aan het silva Carbonaria geleid. Nadat hen in het klooster van Lobbes de macht van God was getoond, trokken zij zich terug. Daarop ontmoetten de Hongaren, op de heen- en terugweg door Gembloers, de man Gods, Wicbert, die niet beschermd werd door een schild of een helm.

Tekstuitgave

PERTZ H.G. (ed.) 1848: *Vita Wicberti et Gesta abbatum Gemblacensium auctoribus Sigeberto et Godescalco Gemblacensibus*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores 8 (MGH SS 8), Hannover, 504-564.

Bibliografie

DE GRIECK P.J., LAMBERT V. Vita Wicberti Gemblacensis, *The Narrative Sources from the Medieval Low Countries* [online], https://www.narrative-sources.be/naso_link_nl.php?link=1354 (geraadpleegd op 9 januari 2026).

9.23 VITAE LANDIBERTI

- 6de-8ste eeuw
- Geschreven rond 1145-1150

Tekstfragment (waarover gaat het?)

Dit is het bewuste fragment dat Duvivier deed besluiten om Henegouwen als synoniem voor het Kolenwoud te zien, maar dat hij door een fout in de 17de-eeuwse tekstuitgave als Hanonia in plaats van Argonaria las “Austria dicebatur ea pars regni Francorum quae a Burgundia usque ad mare Frisonum extenditur et hinc Rheno, illinc silva Carbonaria seu Hannonia concluditur.” In een latere tekstuitgave waaruit we hier citeren is deze fout recht gezet.

Manuscript (waar en wanneer geschreven, door wie?)

Geschreven in de 12de eeuw laat de schrijver van het heiligenleven van Lambert van Maastricht weten dat het ‘silva carbonaria’ op de grens van Austrasie lag. Austrasië was een koninkrijk dat in de 7de-8ste eeuw wel vaker vernoemd wordt als één van de samenstellende delen van het Frankische rijk aan de oostkant ervan. Vanaf de 9de eeuw verdween het in de achtergrond en kwamen andere rijksindelingen tot stand. Na de verdeling van het Frankische rijk in 843 (verdrag van Verdun) kwam Lotharingen op de voorgrond als vervanger en opvolger voor Austrasië, een nieuwe naam en nieuwe grenzen. Het is weinig waarschijnlijk dat de schrijver van de Vitae Landiberti in de 12de eeuw nog vertrouwd was met de precieze ligging van de grenzen van een rijk dat 400-500 jaar eerder had bestaan.
Mogelijk baseerde de auteur zich op de Annales Mettenses, waar een gelijkaardig tekstfragment in staat, maar dan zonder vermelding van ‘Argonaria’. Dat is duidelijk een toevoeging door de auteur, onduidelijk waar ze vandaan komt.

Vitae Landiberti
6de-8ste eeuw

Siquidem Austria dicebatur ea pars regni Francorum, que a Burgundia usque in mare Fresonum extenditur et hinc Reno, illinc silva Carbonaria seu Argonaria concluditer
http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_rer._Merov._6_S._412

Hertaling

Want Austrasië werd dat deel van het Frankische rijk genoemd dat zich uitstrekte van Bourgondië tot aan de zee der Friezen, en dat aan de ene zijde door de Rijn, aan de andere zijde door het Kolenwoud (of het woud van de Ardennen) werd begrensd.

Tekstuitgave

KRUSCH B., LEVISON W. 1913: *Vitae Landiberti episcopi Traiectensis auctore Nicolao*, in: Passiones vitaque sanctorum aevi Merovingici, Monumenta Germaniae Historica Scriptores (MGH SS rer. Merov. 6), Hannover, Leipzig, p. 299-432.

Bibliografie

DUVIVIER 1860: La forêt charbonnière (Carbonaria silva), *La revue d'histoire et d'archéologie*, 2, 11.
VANDER LINDEN H. 1923: La forêt charbonnière, Revue belge de Philologie et d'Histoire, 2, 204.
RENARD E. 2016: La situation et l'étendue de la Fôret Charbonnière au premier millénaire: bilan historiographique et retour aux sources, in Pauly M. en Pettiau H. (ed.), *La fôret en Lotharingie médiévale, La forêt en Lotharingie médiavale*, Publications de la section historique de l'Institut G.-D. De Luxembourg 127, Luxemburg, 51–78.
GYPEN M. Vita Landeberti episcopi Traiectensis auctore Nicolao, *The Narrative Sources from the Medieval Low Countries* [online], https://www.narrative-sources.be/naso_link_en.php?link=1043 (geraadpleegd op 9 januari 2026).

18 Fragment uit het met miniaturen voorziene handschrift van Jacques de Guise *Annales Hanoniae*, bewaard in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel. Bron Koninklijke Bibliotheek Brussel, Handschriftenafdeling, nr. 9242 f° 270v°, vertaling en compilatie door Jean Waucquelin van de Annales Hannoniae sive chronica illustrium principum Hannoniae ab nitie rerum usque ad annum Christi 1390, https://uurl.kbr.be/1310113 (geraadpleegd op 18 mei 2026).

10 EINDNOTEN

[1] De belangrijkste auteurs over het Kolenwoud zijn Duvivier en Vander Linden. De eerste bracht het vroeg middeleeuwse Kolenwoud opnieuw onder de aandacht van moderne historici. De tweede bekritiseerde de bronnen en de conclusies van Duvivier en lanceerde nieuwe ideeën over de ligging van het Kolenwoud. DUVIVIER C. 1860: La forêt charbonnière (Carbonaria silva), *La revue d'histoire et d'archéologie*, 2, 1-26; VANDER LINDEN H. 1923: La forêt charbonnière, *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 2, 203-214. Sindsdien duikt het onderwerp regelmatig opnieuw op (zie hieronder voetnoot 14), het meest recent in het voortreffelijke artikel van RENARD E. 2016: La situation et l'étendue de la Fôret Charbonnière au premier millénaire: bilan historiographique et retour aux sources, in Pauly M. en Pettiau H. (ed.), *La forêt en Lotharingie médiavale*, Publications de la section historique de l'Institut G.-D. De Luxembourg 127, Luxemburg, 51–78.
[2] Het vaakst worden het Zoniënwoud, Meerdaalwoud en Hallerbos met het Kolenwoud geassocieerd, occasioneel ook bossen in het zuiden van Oost-Vlaanderen, zoals het Karkoolbos, het Raspaillebos, Brakelbos, Muziekbos: Erfgoedobjecten (landschappelijke gehelen), inventaris.onroerenderfgoed.be [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten?status=-90&bewaringstoestand=1&erfgoedwaarde=true&tekst=Kolenwoud (geraadpleegd op 26 mei 2026); TACK G., VAN DEN BREMT P., HERMY M. 1993: Bossen van Vlaanderen: een historische ecologie, Leuven.
[3] TACK G., VAN MAELE N. 2019: *De Oude-Dorpenkaart, het Belgische raam en het Kolenwoud. Dorpendensiteit als maat voor menselijke occupatie en bospersistentie tot en met de vroege middeleeuwen*, bijlage bij 12.000 jaar Bos t'Ename [online], https://www.12000jaarbostename.be/files/uploads/de_oude-dorpenkaart.pdf (geraadpleegd op 11 mei 2026).
[4] DE MAEYER R. 1937: *De Romeinsche villa's in België: een archeologische studie*, Rijksuniversiteit te Gent, werken uitgegeven door de Faculteit van de wijsbegeerte en letteren 82, Antwerpen, 254-255, kaart 5; ROOSENS H. 1949: *De merovingische begraafplaatsen in Belgie*, Gent,133.
[5] WOOD I. 1994: *The Merovingian kingdoms, 450-751*, London, New York, 28-32.
[6] DE FORTIA D'URBAN A. (ed.) 1828-1838: *Histoire de Hainaut, par Jacques de Guyse* (latijnse tekst met 15de-eeuwse Franse vertaling door Jean Waucquelin), Parijs, https://www.arlima.net/il/jacques_de_guise.html (geraadpleegd op 17 maart 2026).
[7] RENARD herkent in Chlodio een grootvader en overgrootvader- van resp. Childerik (+481-2) en Clovis (+511). RENARD E. 2014: Le sang de Mérovée. « Préhistoire » de la dynastie et du royaume mérovingiens, *Revue belgde de Phililogie et d'Histoire*, 92-4, 999-1039, https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_2014_num_92_4_8602 (geraadpleegd 29 mei 2026).
[8] STEIN R. 1995: Brabant en de Karolingische dynastie. Over het ontstaan van een historiografische traditie, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 110, 329-351.
[9] CHARRUADAS P. 2016: L' «ombre» de la forêt charbonnière. Environnement, exploitation et paysages forestiers aux confins du Hainaut et du Brabant des origines à 1300, in Pauly P., Pettiau H. (red.) *La forêt en Lotharingie médiévale. Actes des 18e Journées Lotharingiennes (30-31 octobre 2014)*, Publications de la section historique de l'Institut G.-D. De Luxembourg 127, Luxemburg, 99-101.
[10] Slechts vijf oorkonden vermelden een Carbonerias of Carbonires, waarbij we abstractie maken van oorkonden die over de abdij Saint-Feuillien in Le Roeulx gaan. Deze abdij had zich op basis van een gemythologiseerd verhaal de naam '*sancti Foillani de Carboneriis*' toegeëigend. In geen enkele van de oorkonden over deze abdij komt een eigendom voor dat daadwerkelijk aantoont dat Saint-Feuillien gronden in Carbonaria bezat.
De vijf oorkonden zijn: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis 2015: Diplomata Belgica [online], Les sources diplomatiques des Pays-Bas méridionaux au Moyen Âge, nr. 11834 (1131), 3150 (1147), 3470 (1165), 5843 (1171), 2877 (1186).
De oorkonden waar het toponiem *Carboneriis* enkel in de naam van de abdij van Saint-Feuillien voorkomt en nergens anders in de tekst zijn: 3595 (1125), 3599 (1138), 3891 (1138), 10856 (1142), 2499 (1163), 199 (1168), 3602 (1196). Renard 2016, 62 vult de reeks nog aan met een oorkonde uit 1199 te vinden in Rijksarchief Mons, Fonds de l'abbaye Saint-Feuillien du Roeulx, Chartrier, no 45.
[11] In het middeleeuws latijn wordt deze ablativus meervoud vaak gebruikt voor een territorium of een geografische eenheid, vergelijkbaar met bijvoorbeeld *a Flandris*.
[12] Eigentijds zijn: Lex Salica, Nithard, Annales Bertiniani, Liber Historiae Francorum, Reginonis Chronicon, Gesta abbatum Lobiensium, Giselbert van Mons.

[13] Ondersteund door Renard 2016 die ervan uitgaat dat het Kolenwoud al van in de vroege middeleeuwen geen aaneensluitend bos meer was. In zijn visie was het al vanaf de Romeinse periode uiteengevallen. RENARD E. 2016: La situation et l'étendue de la Fôret Charbonnière au premier millénaire: bilan historiographique et retour aux sources, in Pauly M. en Pettiau H. (ed.), *La forêt en Lotharingie médiavale*, Publications de la section historique de l'Institut G.-D. De Luxembourg 127, Luxemburg, 64; CHARRUADAS P. 2016: L' «ombre» de la forêt charbonnière. Environnement, exploitation et paysages forestiers aux confins du Hainaut et du Brabant des origines à 1300, in Pauly P., Pettiau H. (red.) *La forêt en Lotharingie médiévale. Actes des 18e Journées Lotharingiennes (30-31 octobre 2014)*, Publications de la section historique de l'Institut G.-D. De Luxembourg 127, Luxemburg, p. 91.
[14] Historici die Kolenwoud als een uitgestrekt bos voorstellen: DUVIVIER C. 1860: La forêt charbonnière (Carbonaria silva), *La revue d'histoire et d'archéologie*, 2, 1-26; GOBLET D'ALVIELLA F. 1927: *Histoire des bois et forêts de Belgique, des origines à la in du régime autrichien*, Paris, dl. 1, p. 38-61; EWIG E. 1952: Die fränkischen Teilungen und Teilreiche (511-613), *Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der Geistes- und Sozialswissenschaftlichen Klasse* nr. 9, 108; VERHULST A., BLOK D.P. 1981: Het natuurlandschap, *Algemene Geschiedenis der Nederlandsen* I, 119; VERHULST A. 1995: *Landschap en landbouw in Middeleeuws Vlaanderen*, Brussel, 108. De meest uitgestrekte situering was die van de Franse hoogleraar ROUCHE die om onduidelijke redenen het Kolenwoud een gebied van Mechelen-Diest over Henegouwen, Frankrijk en Luxemburg geeft, inclusief de hele Ardennen: ROUCHE M. 1996: *Clovis, suivi de vingt en un documents traduits et commentés*, Parijs, 188. NOEL gaat ervan uit dat Ardennenwoud en Kolenwoud al van in de Romeinse periode van elkaar losstaan: NOËL R. 1997: Deux grandes forêts du nord de la Gaule franque : la Silua Arduenna et la Carbonaria, in Rouche M. (red.) *Clovis : histoire et mémoire, t. I : Clovis et son temps, l'événement*, Parijs, 636.
[15] DUVIVIER C. 1860: La forêt charbonnière (Carbonaria silva), *La revue d'histoire et d'archéologie*, 2, p.4.
[16] RENARD E. 2016: La situation et l'étendue de la Fôret Charbonnière au premier millénaire: bilan historiographique et retour aux sources, in Pauly M. en Pettiau H. (ed.), *La forêt en Lotharingie médiavale*, Publications de la section historique de l'Institut G.-D. De Luxembourg 127, Luxemburg, 51–78.
[17] WOOD I. 1994: *The Merovingian kingdoms, 450-751*, London, New York, 146; EWIG E. 1952: *Die fränkischen Teilungen und Teilreiche (511-613)*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der Geistes- und Sozialswissenschaftlichen Klasse nr. 9, 651-715.
[18] LEBECQ 2014: De Tertry (687) à Vinchy (717). Sur la ligne de front entre Neustriens en Austrasiens, in Curveiller S., Lottin A. (red.) *Le Nord – Pas-de-Calais, un champ de bataille de l'Europe*, s.l., 13-22; DUMEZIL B. 2016: L'Austrasie, grandeur et oublie, in Dupuy V. (red.) *Austrasie, le royaume mérovingien oublié*, s.l., 12-23; WOOD I. 1994: *The Merovingian kingdoms, 450-751*, London, New York, 56,146; ROUCHE M. 1989: Remarques sur la géographie historique de la Neustrie (650-850), in Atsma H. *La Neustrie. Les Pays au nord de la Loire de 650 à 850. Colloque historique international* 1, Sigmaringen, 1-25; DIERKENS A. 1985: *Abbayes et chapîtres entre Sambre et Meuse (VIIe-XIe siècles). Contribution à l'histoire religieuse des campagnes du Haut Moyen Age*, Beihefte der Francia 14, Sigmaringen, 318-319.
Bourgondië en Aquitanië waren eveneens deelrijken binnen het grote Frankische rijk, die in tegenstelling tot het nu vergeten Neustrië en Austrasië hun status van herkenbare geografische eenheden wel hebben weten te behouden.
[19] MÜLLER E. (ed.) 1907: *Nithardi Historiarum libri IIII*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi, Hannover, https://ia601503.us.archive.org/16/items/nithardihistoria44nith/nithardihistoria44nith.pdf (geraadpleegd op 29 januari 2026), p. 26, 44 (mei 842).
[20] VANDERKINDERE L. 1902: La formation territoriale des principautés belges au Moyen Age, Brussel, dl. 1, p. 9-11, 16-19; VANDERKINDERE L. 1890: Introduction à l'histoire des institutions de la Belgique au m*oyen âge (jusqu'au Traité de Verdun, 843)*, Brussel, .300. Verdoot situeert het verdwijnen van de grens tussen Neustrië en Austrasië rond 751: VERDOOT J. 2018: *Pour les siècles des siècles. L'abbaye Saint-Pierre de Lobbes au Moyen Âge (VIIe-XVe siècles)*, Studies in Belgian History 6, Brussel, 163.
[21] LONGNON A. 1878: Géographie de Gaule au VIe siècle, Paris, 90-97; LONGNON A. 1889: Atlas historique de la France, Parijs; ROUCHE M. 1989: Remarques sur la géographie historique de la Neustrie (650-850), in Atsma H. *La Neustrie. Les Pays au nord de la Loire de 650 à 850. Colloque historique international* 1, Sigmaringen, 1-25.
[22] Dierkens situeert het opkomende Austrasië van rond 623 nC op basis van de Fredegarius kroniek in de regio ten oosten van de Ardennen en ten noorden van Vogezen: DIERKENS A. 1985: *Abbayes et chapîtres*

entre Sambre et Meuse (VIIe-XIe siècles). Contribution à l'histoire religieuse des campagnes du Haut Moyen Age, Beihefte der Francia 14, Sigmaringen, 319.)

[23] Ook de Belgische historici Vanderkindere en Vander Linden volgen de aanname dat de Frankische deelrijken Austrasië en Neustrië wel oude grenzen zullen hebben gerecupereerd. Vanderkindere meent dat Austrasië aan de westzijde België in noord-zuid richting doorsneed, overeenkomstig de Romeinse provincie Germania Inferior. VANDERKINDERE L. 1890*: Introduction à l'histoire des institutions de la Belgique au moyen âge (jusqu'au Traité de Verdun, 843)*, Brussel, 133. Vander Linden neemt aan dat de vroeg middeleeuwse bisdommen de Romeinse provincie- of civitasgrenzen volgden: VANDER LINDEN H. 1923: La forêt charbonnière, *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 2, p. 212.

[24] EWIG E. 1952: Die fränkischen Teilungen und Teilreiche (511-613), *Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der Geistes- und Sozialswissenschaftlichen Klasse* nr. 9, 651-715; NONN U. 1983: *Pagus und comitatus in Niederlothringen. Untersuchungen zur politische Raumgliederung im früheren Mittelalter*, Bonn.

[25] DIERKENS A. 1985: *Abbayes et chapîtres entre Sambre et Meuse (VIIe-XIe siècles). Contribution à l'histoire religieuse des campagnes du Haut Moyen Age*, Beihefte der Francia 14, Sigmaringen, 319; SCHNEIDER J. 2013: D'Empires et de frontières : la pratique de la frontière du IXe au XIIIe siècle,
Revue Belge de Philologie et d'Histoire, 91-4, 1187-1209. Schneider bouwt voor op GAUTIER DALCHE P. 1992: De la liste à la carte : limite et frontière dans la géographie et la cartographie de l'Occident médiéval, in Poisson, J.M. *Castrum IV : Frontière et peuplement dans le monde méditerranéen au Moyen Âge. Actes du colloque d'Erice* (18-25 septembre 1988), Rome, 19-31, beide aangehaald door RENARD 2016; DE JONG M. 2009: *The penitential state: authority and atonement in the age of Louis the Pious, 814 – 840*, Cambridge, 16-17.

[26] EWIG E. 1952: *Die fränkischen Teilungen und Teilreiche (511-613)*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der Geistes-und sozialwissenschaftlichen Klasse 1952-9, Wiesbaden, 713.

[27] Dat de actie zich in de 7de eeuw meer zuidwaarts afspeelt, wordt bevestigd door de situering van Austrasië door Ewig die het deelgebied in het Frankische rijk in 623 ten oosten van de Ardennen en ten noorden van de Vogezen situeert. Op kaart uitgezet betekent dit dus de ruime regio rond Tier en Metz. EWIG E. 1963: *Les Ardennes au Haut Moyen Age*, Standen en Landen 28-1, 10. Ook Dierkens treedt die ligging bij. Vanaf 623 situeert hij Austrasië ten oosten van de Ardennen en ten noorden van de Vogezen: DIERKENS A. 1985: *Abbayes et chapîtres entre Sambre et Meuse (VIIe-XIe siècles). Contribution à l'histoire religieuse des campagnes du Haut Moyen Age*, Beihefte der Francia 14, Sigmaringen, 319. Rond 511 situeert Ewig het Kolenwoud op de grens tussen het koninkrijk Reims (wat vanaf de 7de eeuw Austrasië wordt) en het koninkrijk Soissons (kern van het latere Neustrë): EWIG E. 1963: *Les Ardennes au Haut Moyen Age*, Standen en Landen 28-1, 1963, 9.

[28] Marsroute: zie Liber Historiae Francorum, Annales Mettenses, Chronicon Universale, Nithard.

[29] Chronicon Universale 715, Liber Historiae Francorum 714.

[30] Annales Mettenses en Chronicon Vedastinum

[31] Quierzy had een koninklijke residentie waar Karel de Kale in 832 trouwde. NELSON J. 1992: *Charles the Bald*, Londen, New York, 127.

[32] ROUCHE M. 1989: Remarques sur la géographie historique de la Neustrie (650-850), in Atsma H. *La Neustrie. Les Pays au nord de la Loire de 650 à 850. Colloque historique international* 1, Sigmaringen, 5; EWIG E. 1952: Die fränkischen Teilungen und Teilreiche (511-613), *Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der Geistes- und Sozialswissenschaftlichen Klasse* nr. 9, 607.

[33] EWIG 1952, 712.

[34] MCKITTERICK R. 1983: *The Frankisch Kingdoms under the Carolingians, 751-987*, Londen, New York; DE JONG M. 2009: *The penitential state: authority and atonement in the age of Louis the Pious, 814 – 840*, Cambridge, 22, 34.

[35] Romeinse wegen zoals Bavai-Furfooz, of Verbinum Vironum Ciney: DE SOTO et.al. 2025: Itiner-e: A high-resolution dataset of roads of the Roman Empire, *Scientific Data*, 12, http://doi.org/10.1038/s41597-025-06140-z en downloadpagina (geraadpleegd op 11 maart 2026).

[36] Twee latere bronnen, nl. de Vita S. Gudilae (1050) en de Annalista Saxo (1150), hernemen dit fragment met de plaatsaanduiding van Thiméon bij Carbonaria.

[37] Zie Folcuïnus' Gesta abbatum Lobiensium (tekstfragment in corpus).

[38] De 14de-eeuwse Annales Hanoniae van Jacques de Guise dikte het verhaal over het conflict tussen Henegouwen en Brabant nog wat aan. Volgens zijn lezing drongen de hertog van Leuven en aartsbisschop van Keulen met troepen Henegouwen binnen nabij Gouy-le-Piéton. Ze doorkruisten het Kolenwoud,

brandschatten Le Roeulx, trekken door Binche, staken Brai, Estinnes en omgeving in brand en trokken op tot Maubeuge.

[39] BRUWIER M., GYSSELING M. 1956: Les revenus, les biens et les droits de Sainte-Waudru de Mons à la fin du xiie siècle, *Bulletin de la Commission royale d'Histoire* 121, 239-330, 302; CHARRUADAS P. 2016: L' «ombre» de la forêt charbonnière. Environnement, exploitation et paysages forestiers aux confins du Hainaut et du Brabant des origines à 1300, in Pauly P. , Pettiau H. (red.) *La forêt en Lotharingie médiévale. Der Wald im mittelalterlichen Lotharingien* ., Actes des 18e Journées Lotharingiennes (30-31 octobre 2014), Luxemburg,, 101.

[40] Koninklijke Commissie voor Geschiedenis 2015: Diplomata Belgica [online], Les sources diplomatiques des Pays-Bas méridionaux au Moyen Âge, nr. 11834, https://www.diplomata-belgica.be/charter_details_fr.php?dibe_id=11834 (geraadpleegd op 2 maart 2026).

[41] Koninklijke Commissie voor Geschiedenis 2015: Diplomata Belgica [online], Les sources diplomatiques des Pays-Bas méridionaux au Moyen Âge, nr. 3470, 5843 (geraadpleegd op 2 maart 2026).

[42] Koninklijke Commissie voor Geschiedenis 2015: Diplomata Belgica [online], Les sources diplomatiques des Pays-Bas méridionaux au Moyen Âge, nr. 2877, https://www.diplomata-belgica.be/charter_details_fr.php?dibe_id=2877 (geraadpleegd op 2 maart 2026); COENEN A. 2024: Catalogus van de kaartenverzameling van de Abdij van Ninove, bewaard in het Aartsbisdom Mechelen-Brussel, nr. 605, 606, https://agatha.arch.be/data/ead/BE-A0514_114327_113020#I114327113020606 (geraadpleegd op 2 maart 2026).

[43] Archief Aartsbisdom Mechelen-Brussel, Kaartenverzameling van de Abdij van Ninove, nr. 21: kaart van het hof van Rénissart in Arquenne-Seneffe, door landmeter Braeckman, 1753, https://agatha.arch.be/data/images/550/550_0013_000_00021_000/0_0001 (geraadpleegd op 2 maart 2026).

[44] Zie eindnoot 10.

[45] DEFORCE K. 2024: Romeinse houtskoolmeilers als laatste getuigen van een verdwenen bos uit Zuidwest-Vlaanderen, van Lanen R., van Doesburg J., Baas H., Abrahamse J. E. & E. Stöver (reds). *De logica van het landschap. Opstellen over archeologie, ecologie en geschiedenis* , Hilversum, 43-49; DEFORCE K., VANMONTFORT B., VANDEKERKHOVE K. 2018: Early and High Medieval (c. 650 AD–1250 AD) Charcoal Production and Its Impact on Woodland Composition in the Northwest-European Lowland: A Study of Charcoal Pit Kilns from Sterrebeek (Central Belgium), *Environmental archaeology. The journal of human palaeoecology* , 1-11; DEFORCE K., BASTIAENS J. 2018: Houtskoolmeilers in het oeroude Kolenwoud, *ExSitu* , 19, 21-23; DEFORCE K., GROENEWOUDT B., HANECA K. 2021: 2500 years of charcoal production in de Low Countries: the chronology and typology of charcoal kilns and their relation with early iron production, *Quaternary International* , dl. 593–594, 295-305, https://doi.org/10.1016/j.quaint.2020.10.020 (geraadpleegd op 25 juni 2025); BONHOTE J., DAVASSE B. DUBOIS C. ISARD V., METAILIE J.P. 2002: *Charcoal kilns and environmental history in the eastern Pyrenees (France). A methodological approach* , BAR International Series 1063, 219-228; THOEN H. 1983: Overblijfselen van aloude ijzerbewerking, *Sporen van de mens in Zoniën. Traces de l'homme en Soignes, Oudergem, 17-21* (tentoonstellingscatalogus), s.l.;
SPEK T., KLEINE KOERKAMP K. 2022: Middeleeuwse ijzer- en houtskoolproductie op de Veluwe: Nieuw onderzoek van een productielandschap in het bosgebied 't Asselt bij Rheden (Veluwezoom), Tijdschrift voor Historische Geografie, 7, 3-25.

[46] ZEY C. (ed.) 1994: Arnulf of Milan, Liber gestorum recentium, Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Germanicarum 67, Hannover, 107, http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_rer._Germ._67_S._107 (geraadpleegd op 25 juni 2025).

[47] Oorkonden gewijd aan Hallerbos in de jaren 1229 en 1239: als er steenkool-, metaalmijnen of steengroeven in het bos zouden worden geopend, dan werden de inkomsten gelijk verdeeld onder de begunstigden: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis 2015: Diplomata Belgica [online], Les sources diplomatiques des Pays-Bas méridionaux au Moyen Âge, nr. 18586, 21254.

[48] VANDENBROEKE C. 1995: De problematiek van de energievoorziening in de Zuidelijke Nederlanden en inzonderheid in Vlaanderen (15de-19de eeuw), *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* , 73-4, 967-981.

[49] BIERNICKA P., DE CLERQ W., BONDUEL E. 2025: Fuelling the blacksmiths furnace: a multidisciplinary study into the use of 'smithy' coal in the iron-working industry of a late medieval harbour system, Bruges (Belgium), *Archaeometry* , 67-3, 682-698.

[50] WENDELINUS G. 1649: *Leges salicae illustratae: illarum natale solum demonstratum: cum glossario salico vocum aduaticarum 1649* , uitgave door Balthasar abbé mann Moretus Plantijn, Antwerpen, 84, 137-138,166. [51]

De Lo is een sinds begin 18de eeuw verdwenen bos in Kessel-Lo tussen de Platte-Lostraat en de Boven-Lo bij Leuven dat tot dan eigendom was van de hertogen van Brabant en voor 1739 werd verkaveld tot landbouwgrond: Algemeen Rijksarchief Brussel: Kaarten en plattegronden in handschrift, reeks 1, nr. 704:

Kaart van de domaniale gronden vande Platte-Lo, het Lobos en Mannekenshaegen, door landmeter De Bruyn, schaal 1:3931, 1739. Publicatie in voorbereiding.
[52] Dispargum wordt volgens de hedendaagse literatuur met Duisburg bij Tervuren geïdentificeerd: NONN U. 1983: *Pagus und comitatus in Niederlothringen. Untersuchungen zur politische Raumgliederung im früheren Mittelalter*, Bonn, 228.
[53] VERHULST A., BLOK D.P. 1981: Het natuurlandschap, *Algemene Geschiedenis der Nederlandsen* I, Hilversum, 119.
[54] SANDERUS A. 1659: *Chorographia sacra Brabantiae sive celebrium aliquot in ea provincia ecclesiarum et coenobiorum descriptio*, Brussel, gedigitaliseerd door de universiteit van Antwerpen, https://anet.be/docman/uapreciosa/2b661a/216.jpg (geraadpleegd op 6 augustus 2025).
[55] HOFMANN J.J. 1698: *Lexicon Universale, Historia sacram et profanam*, Leiden, dl. 1, 721, https://mateo.uni-mannheim.de/camenaref/hofmann/hof1/s0721b.html (geraadpleegd op 3 juni 2026).
[56] DE MECHELEER L. 2016: *Inventaris van het archief van Charles Duvivier 19de- begin 20ste eeuw*, Algemeen Rijksarchief Inventarissen 599, Brussel, https://agatha.arch.be/data/ead/BE-A0510_007343_007063/annexes/EP5593.pdf (geraadpleegd 11 maart 2026); DUVIVIER C. 1865: *Recherches sur le Hainaut ancien du VIIe au XIIe siècle*, 2 dln., Brussel.
[57] DUVIVIER C. 1860: La forêt charbonnière (Carbonaria silva), *La revue d'histoire et d'archéologie*, 2, 1-26.
[58] KURTH G. 1896-1898: *La frontière linguistique en Belgique et dans le nord de la France*, 2 dln. Brussel.
[59] KURTH G. 1896, dl. 1, 546.
[60] PIRENNE H. 1862: *Histoire de Belgique I: Des origines au commencement du XIVe siècle*, Brussel, https://play.google.com/store/books/details?id=3MYWAAAAQAAJ&rdid=book-3MYWAAAAQAAJ&rdot=1 (5de uitgave 1929) (geraadpleegd op 13 maart 2026), 14-15.
[61] VANDER LINDEN H. 1923: La forêt charbonnière, *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 2, p. 203-214.
[62] DE METSENAERE M. 1998: Taalgrens, *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* dl. 3, 2949-2962; VAN DURME L. 1996: Van taalgrenszone naar taalgrens, in D. Lamareq en M. Rogge (red.), *De Taalgrens. Van de oude tot de nieuwe Belgen*, Leuven, 173-195.
[63] Enigszins afwijkend zijn de kaartjes die Renard 2016 maakte.
[64] DUVIVIER C. 1860: La forêt charbonnière (Carbonaria silva), *La revue d'histoire et d'archéologie*, 2, 10.
[65] DUVIVIER C. 1860, 11.
[66] STAPEL R.J. 2023: Historical Atlas of the Low Countries. A GIS Dataset of Locality-Level Boundaries (1350–1800), *Research Data Journal for the Humanities and Social Sciences*, 8.1, 1–33, https://doi.org/10.1163/24523666-bja10033; Stapel R.J. 2018: Historical Atlas of the Low Countries (1350–1800) Dataset versie 15, https://hdl.handle.net/10622/PGFYTM, IISH Data Collection, CC BY-SA 4.0
[67] Met het (oude) bisdom Kamerijk wordt de geografische omschrijving van voor de hervorming van de bisdommen in 1559 bedoeld. De Ridder 1866, zie ook gis-kaartje 12 en eindnoot 65.
[68] Chronicon Moissiacense, Annales Mettenses en de Vita Sancti Evermari.
[69] DUVIVIER is ervan overtuigd dat de Dijle grens was van het vroeg middeleeuwse Hasbania, maar dat is niet echt aangetoond. DUVIVIER C. 1860: La forêt charbonnière (Carbonaria silva), *La revue d'histoire et d'archéologie*, 2, 7.
[70] Annales Mettenses, Vitae Landiberti, Vita Sancti Evermari, de laatste twee zijn niet de beste bronnen waarop VANDER LINDEN zich baseert. VANDER LINDEN H. 1923: La forêt charbonnière, *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 2, p. 203-214.
[71] VANDER LINDEN H. 1923: La forêt charbonnière, *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 2, 209.
[72] VANDER LINDEN H. 1923: La forêt charbonnière, *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 2, p. 210, 211. Dat Hasbania aan Carbonaria zou grenzen is gebaseerd op Gesta Abbatum Lobiensium, die vermeldt dat Hongaarse strooptochten eerst Hasbania plunderen en daarna Carbonaria opzochten. Er is een volgtijdelijkheid, maar de tekst vermeldt niet dat de twee bij elkaar aansloten.
[73] VANDER LINDEN H. 1923: La forêt charbonnière, *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 2, p. 210.
[74] NONN U. 1983: *Pagus und comitatus in Niederlothringen. Untersuchungen zur politische Raumgliederung im früheren Mittelalter*, Bonn, 235.
[75] WENDELINUS G. 1649: *Leges salicae illustratae: illarum natale solum demonstratum: cum glossario salico vocum aduaticarum 1649*, uitgave door Balthasar Moretus Plantijn-uitgeverij, Antwerpen, 85-86, kaart tussen p. 108-109.
[76] LANGOHR R. 2009: Het Zoniënwoud, uniek voor aardwetenschappen en archeologie, Het Zoniënwoud, een nieuwe visie op een patrimonium met toekomst, Waver, Kortrijk, 181-195,

https://www.zonienwoud.be/wp-content/uploads/2015/09/Roger-Langohr-NL.pdf (geraadpleegd op 25 juni 2025).

[77] VANWALLEGHEM T., VAN DEN EECKHAUT M., POESEN J., DECKERS J., NACHTERGAELE J., VAN OOST K. & SLENTERS C. 2003: Characteristics and controlling factors of old gullies under forest in a temperate humid climate: a case study from the Meerdaal Forest (Central Belgium), *Geomorphology,* 56, 15-29.

[78] MEYLEMANS E., BELLEFROID B., DE BIE M. 2025: *Een herinventarisatie van archeologische en cultuurhistorische relicten in Meerdaalwoud en Mollendaalbos op basis van het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, met de focus op prehistorie tot Romeinse periode*, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 378, Brussel, https://doi.org/10.55465/YHSR3076 (geraadpleegd op 8 december 2025).

[79] MUIGG B., HANECA K., TEGEL W., GRÜNEWALD M. et.al. 2025: Woodlands of Antiquity: A millennium of dendrochronological data on forest exploitation and timber economy between the Alps and the Atlantic, *PNAS*, 122-48, 1-9, https://doi.org/10.1073/pnas.2516240122 (geraadpleegd op 12 mei 2026).